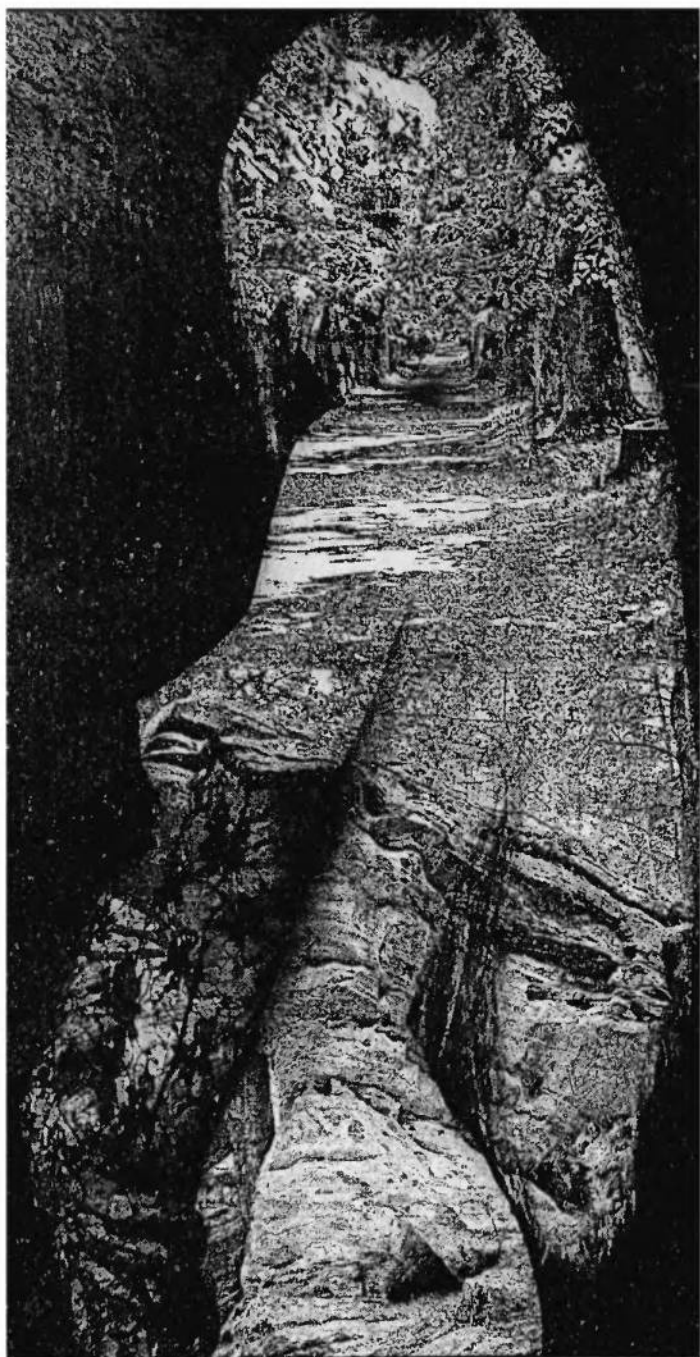

ДУКЛЯ

№ 3

1998

літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видає Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok
ukrajinských
spisovateľov
na Slovensku, Prešov.

Financované Ministerstvom
kultúry SR

РЕДКОЛЕГІЯ:

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор,

СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ
ДЖОґАНИК,
ПРОКІП КОЛІСНИК
ГАННА КОЦУР,
СЕРГІЙ МАКАРА.

Графічне оформлення
Ладислава Цупера

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
60 крон.

Адреса редакції:
080 01 Prešov, ul. Požiarická 17,
телефон: 733 435, 732 338

Комп'ютерний набір
EXCO s.r.o., Prešov,
телефон, факс: 0917725 061
Rozširuje PNS, objednávky na
predplatné prijíma každá poš-
ta, doručovateľ, predajňa PNS
a stredisko PNS. Objednávky
do zahraničia vybavuje PNS
a. s., ES-vývoz tlače, Košic-
ká 1, 813 81 Bratislava.

ЗМІСТ

Йосиф Збіглей	2
Потихеньку...	3
Буті...	4
Чужинець у Карпатах	4
Карпатські церкви	4
A. de Saint-Exupéry	
Қазқове дерево	4
Йосиф Шелепець	
«Визбирую думки і укладаю...»	5
«У твоєї смерті роковини...»	5
Дмитро Павличко	
«Якби я знав, де ти живеш...»	6
«Ти дуже гарна, але я з тобою...»	6
«Обніми мене руками»	6
«Боже, яка ти в цілуку глибока»	6
«Мені твоїх цілунків...»	6
«Ми цілувалися на морозі...»	7
«Якщо дивитись в небеса»	7
«Найліпше любитись в надрання...»	7
«Я в пазуку зайду тайком...»	7
«Злітає сукня і сорочка...»	7
«Я буду витрачати...»	7
Надія Вархол	
Перейми не вбиваються, життя не викупується...	8
Петер Ярош	
Лово і пентаграма	10
Микола Мушинка	
130 листів Патріарха Мстислава I	
до Пряшева (1968-1993)	14
Василь Хома	
Спізнане визнання Йосифові Збіглейові	23
Йосиф Шелепець	
Єдиний мужчина у нашій сучасній поезії	29
Микола Ковалів	
Дослідник карпатської замани	32
Ілля Галайда	
Як перекладають поезію Яна Смерка	
на українську мову	39
Микола Вегеш	
Запорізькі козаки, Богдан Хмельницький	
і Закарпаття	43
Густав Цвєнґрош	
М.Б.Вйорисон на сторожі української мови	
та української справи	46
Віталія Папіш	
Семантико-стилістичні особливості усталених виразів у мов-	
ній палітрі І. Чендея	50
Галина Щерба, Роксолія Яремкевич	
Володимир Кубійович і Лемківщина	53
Олена Рудловчак	
Світла і тіні історії пряшівської греко-католицької	
препарандії. Правда про її заснування, засновників,	
перший період діяльності	56
Микола Неврлий	
Ганебний анонім ура-патріота	66
Тадей Карабович	
«перед тим як повернуся»	69
«виглядаю тебе через тисячоліття»	69
Молитва прощальна	69
Лист	70
Вишиваний рушник з України	69
Сповідь	70
«застукай в мої відчинені двері»	70
Микола Лутовик	
«Трембітою відгукнувся смерековий гай...»	70
«Знайшли кілька пір'їн пташиних»	71
«Нікого. Ані душі...»	71
«Старі дахи»	71
«Струмочком випадковим»	71
«Дорога до моря...»	71
«Лишень не заздрю...»	71
«Побачив ластівку...»	71
Марта Подградська	
Хлопець і пташка	72
Світ актор світ глядач II	72
Світ актор світ глядач IV	73
Переміна	73
Аделія Кундрат	
Роздуми над новою монографією Миколи Штеця	74
Юрій Бача	
Що являє собою «Русинський словник»? ...	80
Надія Ференц	
Ці химерні квіти кохання	87
Василь Кохан	
Фантастична казка	90
Прокіп Колісник	
«Ультраїзм»...без назви	91

Не турбуйте її...!
Трава росте тихо,
завзято,
вперто,
достойно,
і без вимог на славу.
Трава росте тихо.
Відходжу,
щоб шурхіт мого болю
не порушував
ВЕЛИЧ ТИШІ
ЗРОСТАННЯ ТРАВИ.

Бути...

Бути чужинцем біля власного потічка,
бути вікном у власній хаті,
бути вухом на власній голові.

Бути правдою у власних словах,
бути чистим тілом у одежі,
бути свідком вмирання.

Бути словом у вірші,
бути столом у кімнаті,
бути стежкою у замотаному світі.

Бути мрією у дитячому сні,
бути сміттям на тротуарі,
бути цвяхом у дереві.

Бути самим собою
і у попелі урни...

Чужинець у Карпатах

Чужинче,
твій погляд
переломиться в іграх вод,
а перев'язати його променем сонця
не мож...

Свистіння вітру –
не звук сопілки
а тиша у долинах не ідилія
із невеликого роману.

У долинах,
на горбах
і на верхів'ї гір
не знайдеш рай...

Карпатські церкви

Дерев'яні церкви.
Але гріхи,
молитви
і людська правда
не дерев'яні.

Дерев'яні церкви
повні віри,
ладану
і невислуханих просьб.

Дерев'яні церкви.
Повні слави божої
і людської.
... І повні вмирання.

A. de Saint-Exupér

Зірки не питаються,
коли буде завтра,
і як буде завтра.

Ані слави не просять...

Відстань
від людини
до глибини моря
і до глибини неба
однакова
і невелика.

Казкове дерево

Віти на отому дереві
так покручені,
як серпентини у горах.

Птахи на отому дереві
співають пісні
за нотами із листя,
а стовбур
нагадує
точку опори всесвіту.

Віти на отому дереві
так покручені,
як руки
в обіймах закоханих.

○○○

Визбирую думки і укладаю
їх до рядків, а ті рядки до строф.
А потім їх чуттями оживляю
із пережитих битв і катастроф.

Уже позаду пристрасті і бурі,
давно позаду коло вогняне.
Лиш іноді лице з номенклатури
колишньої повз мене промайне.

Та не його, душею бідолаху,
виводити в моїх рядках.
Колись воно ганяло на нас плаху,
то що ж, хай риється на смітниках.

Думки шляхетні, благородні мислі
я мов до строю, укладаю в ряд.
Час божевілля, що над нами висло,
передаю, оглянувшись назад.

Не кроки, і не поступ, як ішов я,
і не як чорторий розправ кипів,
а світ краси, огорнутий любов'ю,
як в мантию вдягаю я до слів.

Із поглядом задуманим невпинно
в далеку задивляюся я даль
і в нутрі почуттів моїх глибинно
життів поламаних і нині жаль.

○○○

У твоєї смерті роковини
три вінки кладу я на могилу.
Перший з сліз, що в чорну цю годину
їх мені вдержати не під силу.

Другий мій вінок із суму звитий
і мережаний глибоким жалем,
що не встигли ми домовити
всього, що сказати собі бажали.

Третій мій вінок, числом непарний,
з квіту, що ніколи не зів'яне -
пам'ять про все наше добре й гарне
доки віку в мене стане.

Золоте ябко

(З нової збірки віршів)

Якби я знав, де ти живеш,
Дивився б крізь вікно знадвору,
Як ти виходиш із одеж,
І входиш в мрію снів прозору.

Я там стояв би цілу ніч,
Щоб знову бачити, як вранці
Злітає сон із твоїх віч,
І ти встаєш в прозорій тканці.

Та я не знаю... Не дано,
Бо ми з тобою не знайомі,
Та чом же те твоє вікно
Горить в космічному огромі?

Коли дивлюсь на небеса,
Я те вікно щоначі бачу,
І сходить золота краса
В мою фантазію чортячу.

* * *

Ти дуже гарна, але я з тобою
В ліс не піду, де пахне тінь хмільна,
Де чорт під папороттю голубою
На нас чекає з чаркою вина.

Питво і перевтілення химерне
Чекає там звабливе і страшне:
Боюсь, що біс мене в коня оберне,
Дух амазонки в тебе зажене.

Боюсь, що я іржатииму від щастя,
Як по мені ковзне жіноча плоть,
Боюсь, що скинути сідла не вдасться,
Не вдасться зсунути з очей оброть.

Та в цього світу дивній круговерті
Моя істота вже конем була...
То ж клич мене на мох! Неначе
смерті,
Боюсь і прагну я твого сідла.

* * *

Обніми мене руками,
Пригорни мене крильми,
Вкрий цілунками – листками,
У свій сон мене візьми.

Спи спокійно до світання,
Не тривожся, не будись.
Щоб тривало в сні кохання,
Мов на явині колись.

І вчини, щоб з того мління,
Замлівання, сновиття,
Маревіння, сновидіння,
Не вернувся я до життя.

* * *

Боже, яка ти в цілунку глибока,
Наче безодня в тремтячій сльозі
Із всевидючого божого ока!
Боже, яка ти в торканні спрагнення,
Наче пустеля, що мріє в пісках
Про океану рухливі рамена!
Боже, яка ти в коханні пестлива,
Наче той вітер вісяний, що спить
В полі, коли починаються жнива!

Мені твоїх цілунків
Вовік не буде доста,
Тож підпливай до мене,
Сирено злотохвоста.
Я маю трохи дивні,
Та все ж чудові клешні,
Вони тебе зіграють,
Як почуття справдешні.
Я – напіврак – це гірко! –
А ти – напіврибна.
Ти плаваєш, як сонце,
Чи, як зоря глибинна.
Ах, твої пишні перса.

Соски, неначе вишні,
І плавники, мов крила,
І порухи розкішні.
Я тут, на дні, я близько,
Прибитий глибиною,
Змахни хвостом, дай руку,
Побудь хоч мить зі мною!

* * *

Ми цілувались на морозі
У різдвяну блакитну ніч.
До сіна в польовому стозі
Ішла сарна з гірських узбіч.
Ішла високонога чала,
Із карим поглядом сарна.
Та нас вона не помічала,
А, може, бачила, хтозна.

Я цілував тебе, неначе
Оту лякливу звірину,
Я в ній єство моє хлоп'яче
Втопив, як стому в глибі сну.
Я не забуду тої ночі,
Того морозного Різдва,
Коли мені дивилась в очі
Твоя сестричка лісова.

* * *

Якщо дивитись в небеса
Вночі, як зір стоїть яса, –
В космічних безмірів величчя,
Зринає там твоя коса,
Твоє чоло, твоє обличчя...
Та я не тішуся твоїм
Небесним образом, богине,
Зійди сюди, зайді в мій дім,
Побудь зі мною дві хвилини,
І те, що я тобі повім,
В твоєму серці не загине,
Я грішник. Я тебе люблю
За те, що ти, дитя небесне,
Моїх провин ганебну тлю,
Гіркотну трину з кукілю
Ховаєш в своє серце чесне.

* * *

Найліпше любитись в надрання,
Як никне нічна каламуть,
Як сон переходить в кохання,
І крила на плечах ростуть.
Як я до грудей твоїх злину,
Торкнувшись крилом до стопи,

Збудися – та наполовину,
А наполовину ще спи!

А вже, коли сонце погляне
На нас крізь розквітле вікно,
Сховай мене в лоно кохане,
Небесна моя глибино!

* * *

Я в пазуху зайду тайком.
Неначе злодій до комори.
Там пахнуть груди молоком,
Мов травами гуцульські гори.

Нічого більше там нема,
Лиш хрестик золотий – між ними.
І запах, що мене з ума
Збиває тайнами хмільними.

Я не вкраду того хреста,
Бо золота мені не треба.
Я тільки притулю уста
До тих висот, немов до неба.

* * *

Злітає сукня і сорочка,
Злітає ліфчик, як мотиль...
І сиплеться із колосочка
Зерно божественних зусиль.

Зерно таємного творіння,
Що з божої руки зросло,
Що в ньому сховане коріння
Й нового колоска стебло.

Візьми собі, моя богине,
І передай за даль століть
Душі моєї всі клітини,
А плоті – лиш єдину кліть.

* * *

Я буду витрачати
Здоров'я і талант,
Я буду все втрачати
За твій маленький грант –
За скинуту запаску,
Що я за нею чах,
За ледь примітну ласку
В твоїх сумних очах,
За лона орхідею,
За ноги, що стають
За спиною моєю
Крильми – і в світ несуть.

Надія Вархол

ПЕРЕЙМИ НЕ ВБИВАЮТЬСЯ, ЖИТТЯ НЕ ВИКУПОВУЄТЬСЯ...

Шановні радіослухачі, ви прослухали арію з опери «Дошка» Джакомо Пуччіні... Вибачайте, шановні радіослухачі, ви прослухали арію з опери «Тоска» Джакомо Пуччіні...

В Томаша голова лупалася від болю, він хвацьком вимкнув авторадіо. Намагався «Тоску» згладити з пам'яті, та вона проймала його мозок. Ще позаторік Томаш, читаючи студентам лекції з міжнародного робітничого руху, дозволяв собі ліричні відступи, в яких величав «Тоску» високостильними епітетами.

«Ступінь інтелігенції людини вимірюється за її ставленням до світових культурних надбань. Кожна інтелігентна особа мала б хоча раз у своєму житті побувати на виставі опери «Тоска». Треба навчитися сприймати найславнішу оперу, яка розквітче чуття, культивує найкращі емоції людини. «Тоска» – це досконалість, це краса, це любов! Чим інтелігентніша людина, тим частіше побуває на цій опері. Я сам бачив не один, а кілька спектаклів, і завжди вони у мене залишають незабутні враження».

Театр ставив «Тоску» вже два місяці, і Томаш зі своєю соратницею, пані Юліаною, ні разу не прогав жодного виступу.

Сиділи в ложі третього ярусу. Монденна, дистигнована пані Юліана, дружина начальника Державної безпеки, в бордовому бархатному кріслі, а Томаш у неї на колінах. Обое були втягнуті в орбіту великої музики. Любовний дует, що звучав на сцені, приводив Томаша та пані Юліану в еротичний трепет. Під буянням громовистої, повнозвучної музики ще інтенсивніше скиглили від задоволення, і бордове бархатне крісло було свідком рідкісного випадку унісонного злиття.

Це був досконалий консонанс. Поєднання звуків і гармонії на сцені з любовними зітханнями в бордовому кріслі в ложі третього ярусу.

Шлях до свого щастя, до коханого Каварадоссі, заступав Тосці шеф міліції Скорпія. Подібна перепона зразу постала й перед Томашевими любовними авантюрами – одіозна особа начальника Державної безпеки, чоловіка пані Юліанки, який неждано появився на спектаклі, простежуючи за ними, і в ніякому разі не проявляючи ступінь своєї інтелігенції.

Повзе безтурботно божя корівка по зеленій молоденькій травинці, а Томашкова маленька долонька перегороджує їй дорогу. «Шлебан!» – весело кричить Томашко. Божа корівка зупиняється, розтягне крильця та і профуркотить мимо Томашкової ручки. Та мурашка чи інша безкрила комашка відлетіти не могла. Моторошно оберталася то сюди, то туди, намагаю-

чись віднайти вільний прохід. Томашко знов долонею перегородив їй шлях: «Шлебан! Викупися, тоді пушу!». Та бідолашна комашинка не мала чим викупитися, тому її життєва путь кінчилася в долоні маленького убивці.

Трагедія Тоски полягає саме в тому, що вона проколола кинджалом шефа міліції Скорпію, звільняючи дорогу до коханого Каварадоссі. Ніколи не треба йти напролом через перейми – «шлебани». Погано вчинила Тоска, треба було поводитися трішечки обачніше, перейми, «шлебани» не вбиваються, а викуповуються, як на весіллі.

«Шлебан!» – кричала підхмелена мужва, загородивши драбиною, колодою дорогу автобусу з весільними гостями. «Як молодий викупиться, тоді відпустимо!». І Томаш викупився пляшкою горілки, внаслідок чого дорога в село стала вільною.

Не один раз стояли на життєвому шляху Томаша різні перешкоди, та він, кований на всі чотири ноги, знав, чим викупитися. Навчився маневрувати через «шлебани» пляшками віскі, коруптивними конвертами чи карколомними стрибками. Та коли після любовного епатажу з пані Юліаною у zenіті своєї влади перегородив йому дорогу сам начальник Державної безпеки, зразу ні пляшки віскі, ні коруптивні конверти не діяли. Бо «шлебан» не був драбинястий, дощаний, але твердий, міцний, як незборимий граніт.

Навкіл того місія великого начальника полягала в ополошенні неблагонадійних, якими ставали і його суперники. Після підкоригування певних фактів Томашевого життєпису Томашева посада асистента на факультеті зависла на волосинці. Томаша за «великі антидержавні, антисоціалістичні та антирадянські провини» звільнили з факультету. І тепер, в часі нормалізації, Томаш нормально робить нормального водія.

Ні, дикторка не помилялась. Тоска вже не Тоска, а справді дошка. Він Тоску замінив на дошку. Переінакшив Тоску за дошку. Розвозить дошки.

Це вже був дисонанс – негармонійне поєднання звуків на сцені із звуками пили, що пиляла дошки.

І сьогодні, в олив'яний осінній день із сизою мжичкою, в сльоту, в яку навіть собаку жалкувато вигнати надвір, Томаш везе дошки. Крадені дошки. Тільки щоб на шляху не появилвся ніякий «шлебан», ніяка перейма, бо чим викупиться?

Автомашину, ведену на шаленій швидкості, на крутому повороті занесло. Ударивши в придорожній стовп, перевернулася. Дошки безладно розсипалися на дощовому асфальті.

Утворивши на шляху перепону, втягнули дошки лежачого на землі Томаша у свою орбіту. Помалу, з надмірним зусиллям, повзе Томаш попри дошки до сумного фіналу.

«Шлебан!» – вишкірялися дошки.

Томаш спробував рукою відштовхнути крайню дошку, та послаблена рука зі страхом перед владою та авторитетом дошок, резигновано скорилася.

«Викупися, тоді відпустимо!», – згірдливо шкірили щамби дошки.

«Чим... чим же мені викупитися, коли в мене нічого нема?», – питали його розслаблені, оговтані очі.

«Є в тебе життя. Викупися власним життям, тоді тобі звільнимо путь!», – безбожно щамбилися дошки.

Томаш ніби ще часиночку вагався, а потім безсило приліг на дошки.

Мокра, від дрібного, густого дощу, дошка намагалася всмокстати до себе багрянє, що цебеніла з Томашевого рота, та приплив виявився занадто густим.

Петер Ярош – ім'я сучасного словацького письменника, яке у більшості читацької громадськості пов'язане з «Ти-сячолітньою бджолою» або «Пахом, гибським розбійником». Народився письменник 22 січня 1940 р. у селі Гибє. Після закінчення Філософського факультету Університету ім. Я.А.Коменського у Братиславі працював редактором газети «Kultúrny život», у видавництві «Mladé letá», на радію, але і як драматург словацької кіностудії Братислава-Колиба та навіть був депутатом Національної Ради Словацької Республіки. З його книжкового доробку: «Зроби мені море» (1964), «Менует» (1967), «Горіхи» (1972), «Магма» (1982), «Німе вухо, глухе око» (1984), «Верхи на сплячому велетневі» (1985) і цілий ряд дальших. Він автор багатьох радіоп'єс та кіносценаріїв. Оповідання «Ліно і пентаграма» перекладено з вибраного «Гримаси» (1996).

Петер Ярош

Ліно і пентаграма

Тоді також зайшли в кав'ярню, щоб випити каву. Це було рік тому, коли закінчили четвертий курс філфаку і проходили практику по редакціях. Вулиці були задимлені, повні смороду, липкої спеки та гостей з усієї країни. Дехто хотів хоча б через канікули чи відпустку побути бодай день-два у столиці. Мілош і Данієл через обідню перерву ходили у кав'ярню випити каву. Якось, зразу за Данієлом, присіли до сусіднього столу дві старші дівчини і попивали лікер. Довго на них вони не звертали уваги, бо після довшого часу Данієл знову розбалакався. Він був чудовим кінологом, другом і знавцем собак. Він знав напам'ять увесь родовід собаки... Цілий вечір різними пригодами вмів розвеселювати компанію. Саме тоді розповідав, що європейські кінологи встановили у Китаї, який є колискою багатьох собачих порід, абнормальну нестачу собак...

Мілош слухав, слухав, притакував, але не забув і про дівчат біля сусіднього столу. Спостеріг, що вже випили свій лікер, встали і довго підсували стільці до столу. Потім зі столу взяли свої сумочки, встромили їх під пахви, а коли відходили поміж столами до гардеробу, де були їх легенькі літні манти, довго на обох задивились, ніби їх до себе приваблювали.

Тоді Мілош перебив Данієла:

– Вибач на хвилинку, зараз повернуся.

Мілош підійшов до дівчат. Ота, яка йому охоче відповіла на усмішки, саме вдягала легеньке манти.

– Дозвольте? – запропонував і допоміг їй. – Мене звати Мілошом, – відрекомендувався.

– Адела, – сказала дівчина, – а це – Неша...

Адела була чорноволоса, Неша блондинка, але у обох були зрошені брови, гарні, міцні й великі зуби. Саме й тому були дуже подібні одна до одної.

– Ви сестри? – запитав Мілош.

Вони на себе весело зиркнули, розсміялись, і великі здорові зуби заблищали в їх вустах.

– Лише подруги, – відповіла Адела.

– Не могли б ми колись зустрітись? – запропонував Мілош і вклонився Аделі.

– У мене ліпша пропозиція, – сказала Адела. – Вдома у мене залишилось трохи вина, запрошую вас... Але візьміть із собою і приятеля, щоб Неша не нудьгувала...

Отак розпочалось їх дивне знайомство. Данієл зустрічався з Нешею, Мілош з Аделею, але про те, що з дівчатами витівали, їм якось не хотілось розказувати... Уникали

розмови про це під час зустрічі... Мілош краще розвивав свої відомі теорії, а Данієл його вже зовсім не слухав.

– Як я вже тобі казав, у мозку існує сто тисяч вузлів, між якими відбувається зв'язок, а результатом цієї діяльності є думання, це означає – свідомість. Це основа, від якої відштовхнувся. Наша галактика, наш диск, Молочний Шлях, до якої належить і наша сонячна система, отже, й наша Земля, є, на мою думку, також величезним мозком, діаметр якого дорівнює ста мільйонам світлових років. Окремі сонця і планети нашої галактики, це, на мій погляд, лише якісь вузли, подібні до тих, які знаходяться в мозку людини. Між окремими установками нашої галактики, як і між вузлами у мозку, проходить за допомоги світлових променів, нейтронів та інших частинок постійний зв'язок так, як у голові людини. Наша галактика – це ж величезний думаючий мозок, який випродуковує свідомість, яку ми досі не вміємо, і не можемо охопити. Але, брате, йду ще далі! Напевно знаєш, що за допомогою радіотелескопів можна бачити мільйони отаких галактик, як наша. Вони разом створюють якісь максигалактики, це означає – максимозки. Окремі галактики діють у цій максигалактиці як вузлові пункти у мозку людини. Максигалактики також продукують думання і створюють максисвідомість. І максигалактики є в свою чергу вузловими пунктами супермаксигалактик, супермаксимозків і так далі, без кінця... Це саме діє і навпаки... Молекула – це також якісь мінімозок... Розумієш?

– Плювати мені на твої вигадки, – сказав Данієл знеохочено, встав і відійшов.

Отак і подібно до того тероризував Мілош Данієла, щоб не був змушений говорити перед ним про головне, що його гнітило... Від того часу, коли почав зустрічатись з Аделою, проживав незвичайні речі... Вже у першу ніч, коли переночував у своїй першій знайомій, появилось видиво чи сон, який пізніше певен час постійно вертався: нерухомо лежав на якомусь смітнику, а великий півень топтав курку прямо на його грудях; курка голосно кудкудакала, від болю верещала і кігті своїх ніг затинала глибоко у його тіло. Коли вранці проснувся, на його грудях насправді були криваві засохлі подряпини. Дуже здивувався. Це пояснював собі так, що коли ввечері з Аделею хильнув над міру, мусив десь упасти й поранитись... Неясно пригадував, що усю ніч душився, щось йому не дозволяло дихати, і сам себе чув уві сні стогнати... Був би про це запитав й Аделу, але вранці її ніколи біля себе не знаходив. Звичайно залишала йому записку із звісткою: «До побачення увечері, коханий!» Кволий і втомлений добрався на роботу і, щоб не задрімати прямо біля столу, відскочив перекусити щось у близький буфет і підкріпитись одною «боровичкою». Через день якимось відпочив, а після обіду, після роботи в редакції, перетерпів муки, оскільки запекло боровся із спонуканням знову відвідати Аделу. Щось його від цього візиту відштовхувало, але знову щось інше його дивовижно приваблювало. Накінець не витримав і пішов. Адела, як звичайно, його з радістю привітала. Годувала його добірними стравами і поїла алкоголем. Потім уже зовсім не протестував, коли його клала спати у ліжко і гасила світло. Зразу пірнув у глибокий сон, мов камінь у воду. Йому приснилося, що бачить два величезні циліндри, які відкочуються від себе, а з-під них сплюснені, стоншені до товщини паперу вилітають його власні кінцівки. Світять якимось червонуватим світлом, як грізні постаті із гри тіней. Прилітають до нього, дико кружляють навколо нього і навіть пролітають крізь нього, ніби був з повітря. Кричать, ревуть на нього, а водночас з них сочиться кров і капає у траву навколо нього і зразу ж змінюється на квіти з жовтими пелюстками. Квіти ростуть дуже швидко, їхні золоті голівки вже обступили його з усіх сторін, і їх так багато, що вже не може з них виборсатись. Вже сягнули його зросту, набиваються у його уста і ніс. Він їх випльовує, рве, обскубує, але задихатись не перестає. Йому здається, що вмирає, і тоді страшенно вигукне, прикинеться і безладно мацає руками у п'яті.

– Адела, – прошепоче, але жінка не відповідає, лише хихочучи розреготється, як збуджена кобила. Намацає її руками і усвідомить собі, що Адела сидить на ньому, розкарячивши ноги, усвідомить собі, що їздить верхи на ньому, як на коні, коли їй заманеться, вмикає світильник, всуне йому у долоні свої перся і пристрасно присмоктується до його губ. Знову засинає, і йому здається, що стоїть перед якимсь

освітленим будинком. Його вікна й двері зачинені, але будинок порожній. Повернеться до нього спиною і тоді побачить перед собою луку, по якій хтось із сутінків наближається до нього. Це якийсь чоловік, коли хтось пробігає мимо нього, на хвилину поверне до нього своє обличчя, і він із здивуванням відзначив, що це він сам. Чоловік лише якимось дивно, якимось із боєм посміхнеться, і, не зупиняючись, поспішає далі... Він хоче закричати вслід за ним, але голос із жахом застряє в горлі, бо помітить, що втікачеві облизує голі п'яти настирливе полум'я, поступає за ним, а той не може його позбутись, з якою силою не поспішав би... Вранці Мілош проснувся з почуттям тривоги і головним болем. Пройшов хитаючись у ванну і, коли глянув на себе у дзеркалі, жажнувся. Він був блідий, мов крейда, ніби з нього вицибеніла кров. Губи у нього були опухлі, до крові потріскані, і коли їх, переборюючи біль, вмивав холодною водою, то сичав. Він думав, що у кімнаті він сам, але коли пребрався у друге приміщення, знайшов усміхнену Аделу, яка сиділа у кріслі. Її зрослі брови притягували його зір.

– Як ти спав? – запитала весело.

– Мені снились жажливі сни, – зізнався.

– І мені, – сказала і знову без причини розсміялась.

– Поглянь на мої губи, – сказав, доторкнувшись їх пальцем, від болю заохкав.

– Ти дивуєшся? – Адела беззупинно сміялась. – Ми в ліжку аж до ранку таке витворили...

Здивовано на неї глянув, але не зізнався, що нічого не пам'ятає.

– Не почуваю себе найліпше, я мав би бодай кілька днів відпочити, – сказав під час багатого сніданку. – Сьогодні ввечері залишусь вдома і буду лікуватись...

– Отаке ти б мені зробив? – сказала мило і люб'язно його погладила по жилуватій шиї. – Сьогодні ж у мене день народження... Пообіцяй мені, що прийдеш!

– Ну, гаразд, – нарешті погодився, – але після того вже відпочину.

Вона не сказала нічого, лише знову тихо засміялась і вирядила його на роботу з пляшкою коньяку.

– Випий з друзями за моє здоров'я, – і змовницьки підморгнула, зачинивши за ним двері.

На роботі пляшки зовсім не відкривав, сховав її у своєму робочому столі, набрав телефонний номер Адели, бо хотів виправдатись, що не прийде, але при кожній спробі клав трубку. Довго блукав містом, висиджував у напівпорожніх кав'ярнях і коли нарешті приблизно о десятий ввечері опинився під Аделиними вікнами старого будинку, побачив не лише те, що у них світиться, але й почув голосний гамір. Адела святкувала. Він вибіг по сходах і перш, ніж подзвонив, натиснув клямку. Було відчинено, кімната була повна дивних людей. Адела затигнула його до них, не намагалась навіть представити їх, зразу ж напувала його алкоголем. Насамперед почував себе немов на карнавалі масок, але поки встиг собі усвідомити, що це неправда, знову напився, а потім йому було все байдуже. Коли оці машкари до нього приставали, Адела їх від нього відганяла, а йому це подобалось. Він і не знав, коли опинився в ліжку... Снилось йому, що стоїть біля дороги десь у полі і жде автобуса. Трохи далі сидить у канаві кілька жінок і чекає на автобус. На спині у них великі білі оберемки, на які спираються. З клунків стирчать в'язки цибулі, її запах шириться усюди довкола. Зразу пригримить велика вантажна машина і зупиниться біля жінок. Ті почнуть наввипередки шкрябатись на причеп і показують Мілошеві своє голе підсуконня. Декілька з них йому кивають, щоб виїзді до них. Коли до них нарешті рушить, простягне руки, машина швидко рушить. Жінки боязко заверещать, і за мить вони вже далеко. Оглянеться і побачить, що там залишилась ще одна жіночка з оберемком на спині, у довгих сукнях, з чобітками на ногах, хустиною на голові. Біля неї на землі скавучить сука і гострими зубами гризе жінці чобіт. Спочатку здавалось, що сука лише грається, але чути, як хрящать кісті, хоч жінка болю ніби взагалі й не відчувала. Він підійде до неї, поплескає її по плечі, щоб звернула увагу на собаку. Жінка повернулась до нього – а це ж смерть. З вишivanoї хустини втуплюється в нього голий череп. У порожніх очницях горять маленькі племінці, з вуст виходить дим. Здоровенні зуби кожної хвилини цокотіли. З переляку йому перед очима затуманилось, і в напівсвідомості йому здається, що вмирає. Коли

приходить до тям, бачить, що сучка його облизує, а неподалік стоїть автобус, який у ту ж хвилину рушає з місця. Через скло від'їжджаючого автобуса втупилася у нього знайома смерть. Отоді почнуться у клунку смерті ворухитися й скавучати щенята, сучка розбіжиться скільки й сил, щоб наздогнати автобус... Мілош опритомнів з неприємним почуттям, навколо була тьма. Біля себе намацав Аделу і дуже потішився, що вони вночі разом. Притулився до неї і почав її жадібно цілувати, і вона пристрасно відповіла на його поцілунки... Кохались, і зразу при якомусь проблиску світла, бачить, що любить бабуню, бабу-ягу чи стару чаклунку, або відьму з чорними, щербатими зубами... Було це почуття туги... Коли оглянувся, була це знову Адела, але як тільки її доторкнувся, замість її дівочого обличчя появилася бабусина роззявлена пика... Поспішно вдягнувся, Адела тим часом сиділа у кріслі і лише тихо сміялась і навіть не боронила йому відійти... Увечері, правда, вже до неї не прийшов, переночував удома. Але як тільки заснув, мучили його грізні сни, і він у напівзабутті відчував, як на нього знову налягло почуття страху, і знову аж до самого ранку на ньому їздило верхом. Не міг його позбутись, і після кількох днів до нього лише душа ходила спати. Тривало це до того часу, поки його не покликали на маневри у місцеві казарми, і поки не одягнув на себе військову форму із зірками молодшого лейтенанта на погонах. Правда, почуття тривоги його відвідало і у казармах, але коли побачило зірки, насамперед від нього перелякано відступило, потім їх у почутті шаленства хотіло зірвати, але цього вже йому не дозволив. Після військових навчань дав собі витатуювати п'ятикутну пентаграму прямо на плече, але таку малесеньку, дрібну, що звіддалля виглядала як більша крапка, і не був змушений закривати її рушником на басейні для плавання... Приліг на рушник і п'ять метрів від басейну задрімав слабкому післяобідньому сонці. Після довшого часу, здається, я вперше дрімав спокійно та без нестерпних снів. Не відчував, що на його плече сів великий гедзь і що з його шкіри виссав маленьку пентаграму, взагалі цього не спостеріг. Можливо, і тому, що неподалік лежала гарна молода дівчина і усміхалась до нього.

– Я не хотіла вас розбудити, – заговорила до нього дівчина, – але зараз це вже можу вам сказати...

– Що таке? – здивувався.

– Ви лягли на мою губну помаду.

Він вискочив і підняв рушник.

– Справді!

Підняв губну помаду і подав їй з розгубленою усмішкою.

– Вибачайте, я напевно вас затримав, – виправдовувався. – Міг би я це якось винагородити вам? Можу вас запросити на морозиво?

– Можете, – погодилась дівчина.

– Я – Мілош.

– А я – Гелена, – сказала дівчина.

Облизували морозиво, але після кількох метрів Гелена попрощалася, бо поспішала. Довго за нею дивився і не міг пригадати, чому йому здавалась якоюсь знайомою. Потім лише махнув рукою і побрів додому. Після вечері довго дивився на телевизор, аж заснув... Знову прокинувся з гнітючим почуттям, що на ньому хтось сидить... Так, сиділа на ньому жінка.

– Це ти, Адело? – вигукнув, охоплений жахом.

– Я її сестра, Гелена, – відповіла жінка.

Мілош заплющив очі й обняв жінку. За хвилину відчув, як болюче вкусила його в плече. Не закричав, лише стиснув повіки і випустив з-під них дрібні сльози. Біль зростав...

– Рятуйте! – пискнув накінець слабкуватим голосом.

– Пізно, коханий! – захотіла Гелена і затила зуби в його горло...

**Із словацької переклав
Іван Яцканин**

Микола Мушинка

130 листів Патріарха Мстислава I до Пряшева (1968-1993)

Патріарх Київський і всієї України Мстислав I (світське ім'я Степан Скрипник) народився 10 квітня 1898 року в Полтаві у потомствений козацькій родині. В 1916 році Степан закінчив Полтавську гімназію. Як 18-річного його зараз же відправили до кавалерійської школи прапорщиків, а після короткого вишколу – на Західний фронт у Буковину. В 1918 р. він став офіцером Першого українського полку ім. Костя Гордієнка, а після поранення (1919 р.) і кількомісячного лікування у військових лазаретах став черговим старшиною, дипломатичним кур'єром і офіцером спеціальних доручень Головного Отамана Симона Петлюри у Кам'янці-Подільському. Після поразки українських змагань він опинився в таборі інтернованих в Калущі (Польща). Його спроба потрапити в Український вільний університет у Празі не увінчалась успіхом. Після кількомісячного перебування у Празі, він повернувся в Західну Україну, одружився з галичанкою і став студентом Вищої школи політичних наук у Варшаві. Одночасно вчився на богословських курсах Варшавського університету, які закінчив 1930 року. В тому ж році українське населення Волині обрало його депутатом Польського Сейму у Варшаві. Цю посаду він займав до нападу Гітлера на Польщу 1939 року, тобто два виборчі періоди. Жив, в основному, у Рівному. В польському парламенті він у надзвичайно важких умовах антиукраїнської істерії рішуче захищав права українців. Багато уваги приділяв громадській, релігійній та полі-

тичний роботі на Волині, Холмщині та Підляшші.

Тзв. «возз'єднання» Західної України із Радянською Україною у вересні 1939 р. мало для С. Скрипника трагічні наслідки. Його дружину було вбито у Львові, а сам він змушений був ховатися в підпіллі. У квітні 1942 р. в Києві вступив у монаший чин і прийняв ім'я Мстислав. 12 травня 1942 р. у київському Соборі св. Андрія, таємно від німецької влади, його було висвячено за єпископа.

Вже в серпні 1942 р. німецька влада суворо заборонила Владиці виконувати релігійні обов'язки та навіть жити в Київському генерал-губернаторстві. Владика Мстислав не підкорився німцям, а, навпаки, поживав свою національно-релігійну діяльність, зокрема на Волині, за що гестапо його в жовтні 1942 р. арештувало й вивезло з Рівного до Чернігова, згодом до Прилук та Києва. У різних в'язницях гестапо він пробув понад один рік.

У вересні 1943 року друзі з українського підпілля викрали його з лабет гестапо і таємно переправили аж під Варшаву, де він розгорнув нову діяльність, перебуваючи у Варшаві, Кракові та Криниці.

Коли навесні 1944 року фронт наближався до західноукраїнських земель, він за дорученням митрополита Полікарпа організував у Кракові спеціальний поїзд для евакуації духовенства, в якому їхало на Захід понад 700 людей, в тому числі 12 православних єпископів, 120 православних і 30 греко-католицьких священників. Ешелон з чотирьох десятків вагонів на певний час зупинився у Словаччині. У Пряшеві Владика Мстислав вів переговори з єпископом Павлом Гойдичем, який надав втікачам гуманітарну допомогу. Біля Грацу в Австрії ешелон з евакуантами став жертвою бомбардування англійських літаків, під час якого загинули батько і сестра Владики Мстислава та десятки інших людей. І в цих неймовірно важких воєнних умовах єпископу Мстиславу вдалося вцілілу частину евакуантів розташувати на безпечних місцях і зберегти перед репресіями.

Кінець війни застав його в американській зоні Німеччини. Він енергійно зайнявся справою заснування таборів для біженців зі Сходу та організації в них культурного й релігійного життя. В 1946 р. з його ініціативи було скликано Перший собор єпископів УАПЦ в Есслігені, який дав основи для консолідації Української Православної Церкви в Західній Європі та створення Єпархіального церковного управління УАПЦ в Парижі.

Восени 1947 р. він в сані Архієпископа переселився у Вінніпег, де очолив Українську Греко-Православну Церкву Канади. В 1950 р. Архієпископ Мстислав виїхав у США, де його було обрано заступником митрополита та головою Консисторії УАПЦ в США. В містечку СантБавнд-Брук в штаті Нью-Джерсі він купив доволі великий маєток, (50 акрів), який за короткий час перетворив у Центр духовного життя православних українців діаспори, побудувавши на ньому величавий храм, цвинтар-пантеон, будинок Консисторії, Дім української культури з конгресовою залом на 1100 місць,

друкарню, бібліотеку, музей, богословську семінарію, заснував місячник «Українське православне слово» тощо. В 1969 р. він став Митрополитом УАПЦ в Європі та Австралії, а в жовтні 1971 р. на Сьомому Соборі УАПЦ у Філадельфії його було одностайно обрано Митрополитом УПЦ в США і Латинської Америки.

На Першому Святому Соборі УАПЦ в Києві 5 червня 1990 р. його було обрано, а 18 листопада того ж року в Храмі св. Софії хіротонізовано Першим Патріархом Київським та всієї України. Переселившись в Київ, він на цьому посту зробив величезну роботу у справі об'єднання Української Православної Церкви. Наперекір високому віку (95 років) та поганому стану здоров'я, він їздив у різну Полтаву, Львів, Рівне, Червоноград та інші міста, виступав на мітингах, конгресах, конференціях, в пресі, по радіо, телебаченні. Скрізь його приймали як національного героя, що ціле життя боровся за волю України та її церкви. На жаль, здійснити давню мрію про створення єдиної Української Православної Церкви йому не вдалось. В грудні 1992 р. він повернувся у свій улюблений Бавнд-Брук, звідти до дочки Тамари в містечко Грімсбі (Канада), де 11 червня 1993 р. віддав душу Богові. Похоренено його в крипті Церкви-Пам'ятника св. Андрія в Сант Бавнд-Бруку.

Така стисла біографія найвищого представника української православної церкви, з яким я мав честь спілкуватися з певними перервами протягом чверть століття (1968-1993). За цей період він написав мені 95 листів та листівок, а моєму синові Олесеві (його похресникові) 35 листів і листівок. Оце листування становить основу моєї статті про Владика, якою хочу відзначити століття з дня його народження та 55-ліття висвячення в єпископи.

Вперше ім'я Патріарха Української Автокефальної Православної Церкви Мстислава (тоді ще Архієпископа в США та Канаді) я почув під час своєї аспірантури в Києві 1964-65 рр.

Ставши секретарем Дослідного кабінету україністики Пряшівського університету, я на хвилях «працької весни» 1968 р. (яка, між іншим, офіцій-

но скасувала цензуру) нав'язав стосунки з Науково-дослідним інститутом УАПЦ та Видавництвом св. Софії в Бавнд-Бруку. Митрополит охоче прислав до бібліотеки нашого кабінету майже всі свої наукові видання, в обмін на наші українські книжки та часописи. У зв'язку з тим між нами зав'язалося досить інтенсивне листування, тематика якого швидко переросла межі офіційності.

Від самого початку нас з'єднувала якась невидима сила і повна толерантність один до одного. Владика ніколи не нав'язував мені своїх поглядів і завжди респектував мої.

Вже в першому листі до мене (від 29 березня 1968 р.) він писав: «Вельмидостойний і Дорогий Приятель, не гнівайтесь, що зчу Вас Приятелем, бо, хоч я і «хусит» (хосид – ортодоксний іудейський священик – М.М.) та, все-таки не з тих товстошкірих, що в них з гараздів серце й розум салом поросли. Як бачу, – моя недуга та сама, що й у Вас (замилування до книжок – М.М.). А тому, коли вже не Побратим, то хоч Приятель». Тут же він дав дуже високу оцінку науковим та культурним змаганням «в Словацькому закутку нашої Землі». На його думку, доробок українців Словащини на цьому ниві пропорційно принаймні вдесятеро більший, ніж доробок заокеанської української еміграції.

В наступному листі з 19 квітня 1968 р. він вислав мені дуже позитивну рецензію на «Науковий збірник Музею української культури у Свиднику», написану проф. Іваном Фізером. Надзвичайне захоплення викликала в нього «Молитва» Дмитра Павличка, опублікована на обкладинці березневого числа ж. «Дружно вперед» поряд з кольоровою репродукцією щойно знищеного вітражу Опанаса Заливахи в Київському університеті. Уважно стежив і за «русинським» питанням, та, зокрема, за словацько-українськими взаєминами, про які писав: «Боюся, дуже боюся з цього приводу, бо Пряхів вважаю за дуже важливу нашу національну столицю. Коли б справді словаки дали свободу українцям, свободу культурного розвитку, то це мало б силу динаміту для України. Але сильно боюся, що з словаками буде важче, коли стануть

вони цілком незалежні від Праги, хоч від щирого серця бажаю їм тієї незалежності» (26 квітня 1968 р.).

В тому ж листі він дуже розумно висловився і до релігійного питання на Пряшівщині: «Те, що дехто з них (москвофілів – М.М.) ще сьогодні протестує проти свободи віросповідання, напояння мене страхом. Тому вважаю остаточним відразу і згори покерувати справою взаємовідносин між православними і тими, що ще почувають себе греко-католиками. Обов'язково треба так повернути, щоб довести на цьому відтинку до взаємопорозуміння і не допустили конфлікту... Коротко кажучи, не вільно допустити до релігійної боротьби у вашому терені і особливо до полеміки щодо цього питання тут у нас». Через пару днів (6 травня 1968 р.) він писав мені вже із столиці Ірану Тегерана, куди «скочив» на Міжнародний конгрес по дотримуванию прав людини, захвативши із собою «пряшівські резолюції з останнього пленуму» у власному перекладі на англійську мову. До Музею української культури у Свиднику він вислав із Тегерану три пакунки літератури, головним чином, «дещо з того, чим ми людей усього світу просвіщали» (24-го червня 1968 р.). Потішив його факт, що посилки дійшли в порядку («з Свидника писали, що все одержали і цікавими матеріалами назвали. Здається, навіть подякували»).

Ще 20 серпня 1968 р. Владика написав мені зворушливого листа, в якому висловив побоювання за долю демократії у Чехо-Словащині. Після окупації Чехо-Словащини військами Варшавського договору в серпні 1968 року я вислав йому доволі обширного «прощального» листа, в якому описав перші дні окупації так, як я їх відчував і переживав. Опам'ятавшись від первісного шоку, я вирішив і надалі продовжувати в розпочатій роботі, кінцевим результатом якої мала бути солідна українознавча бібліотека, охоплююча наукову продукцію Сходу і Заходу. Владика з півслова зрозумів мій задум і надсилав мені не лише свої видання, але й видання інших українських видавництв: книжки, газети, журнали, календарі, грампластинки, аудіокасети. І все до нас дохо-

дило. Кількість видань української діаспори на Заході дуже швидко досягла двох тисяч книжок. В обмін я і після серпня вислав Владиці (та іншим установам на Заході) всі наші видання: «Дуклю», «Нове життя», «Дружно вперед», «Веселку», «Заповіт Кирила і Мефодія», «Науковий збірник Музею української культури в Свиднику», всю продукцію української редакції Словацького педагогічного видавництва тощо. Владика був і надалі захоплений нашими виданнями, бо вони тоді і справді були на високому рівні: часто порушували теми, які на радянській Україні були суворо заборонені. Дуже вдоволений він був творами В. Винниченка, Д. Фальківського, Б.-І. Антонича, «Марусею» Марка Вовчка тощо.

Владика був надзвичайно добрим психологом. Вже в першому «після-серпневому» листі до мене він просив не величати його «паном», а «приятелем».

В 1968-69 роках десятки тисяч громадян Чехо-Словаччини емігрувало на Захід. Еміграція була порівняно легкою, і люди виїжджали цілими сім'ями. Владика це знав і недвозначно запропонував еміграцію й мені. 28 вересня 1968 р. він писав: «Радо ми допомоги б переїхати сюди кільком науковцям, бо їх тут вітчутно бракує. Тутешні університети охоче приймуть славістів, бо зацікавлення Сходом тут зростає з дня у день». Мені було ясно, що це відноситься до мене і моєї сім'ї, та я категорично відмовився від еміграції. Зате він прихилив кількох моїх знайомих – священиків Ю. Гаврилу (з мого рідного села), С. Женчуха, художника-русина Ю. Колесара з Югославії тощо.

В березні 1969 р. в мене народився третій син. На radoщах я написав Владиці: «Запрошую Вас на хрестини. Будете хрещеним батьком моєму синові, отже, моїм кумом!» Владика з радістю прийняв запрошення і навіть якесь «крижмо» похресникові вислав. Згідно з народною традицією, добре відомою нам обом, «кумівство» вважалося вищою мірою не кровного (а фіктивного) споріднення. З того часу ми вже зверталися один до одного не як мирянин до владики, а як кум

до кума, що сприяло конспірації нашого листування (так ми гадали).

Навесні 1969 р. я одержав від Владики великий збірник І. Завітневича «Колядки і щедрівки», на який він попросив мене написати рецензію і по можливості опублікувати її в Україні. Перше враження було дуже позитивне: твердий папір, гарне художнє оформлення, ноги, прекрасна обортка. Та зміст вступної статті й упорядкування збірника мене глибоко розчарували, і моя рецензія вийшла негативною. Її копію я вислав Владиці, будучи переконаним, що він не погодиться з нею, оскільки його висловлювання про книжку були суперпозитивні. Реакція Владики мене до глибини душі вразила. Він не те, що не погнівався, а щиро подякував мені за негативний відгук.

Ще під час аспірантури в Києві я почав колекціонувати екслібриси, які тоді були майже єдиним жанром графіки, що не підлягав канонам соціалістичного реалізму, і які можна було передати навіть з найсуворішої тюрми, наклепуючи їх на книжки одержані з «волі». Отак «перепашовані» екслібриси художника Панаса Заливахи ще в 1967 р. було опубліковано в «Дуклі» (ч.6), а в газеті «Нове життя» я в тому ж році опублікував вже цілу колекцію чудових екслібрисів київських художників-шістдесятників.

Ці екслібриси Владику Мстислава дуже зацікавили, і він попросив мене зібрати якомога більшу їх кількість та представити їх на виставці. Я почав їх інтенсивно колекціонувати. Частина з них роздобув для мене тодішній студент Святослав Нірода (від київського колекціонера Іванини). Владика Мстислав (тоді вже Митрополит) влаштував з них виставку, спочатку в Бавнд-Бруку, згодом у Філадельфії. Виставка зустрілася з великим інтересом громадськості, і Владика вирішив на власні кошти видати ці книжкові мініатюри друком, а мене попросив написати до книжки вступ. Я охоче виконав прохання і ще наприкінці 1969 р. вислав йому замовлену статтю. Та вихід книжки затягнувся до 1972 р. А 1972 р. й Україною, і Пряшівщиною покотилася хвиля політичних арештів, жертвою яких ста-

ли мої друзі Іван Дзюба, Іван Світличний, тільки що звільнений Опанас Заливаха, у Пряшеві – Петро Гроцький, Павло Мурашко, Ганна Кокур, Юрко Бача та багато інших. Було ясно, що ця хвиля не омине й мене. Однак органи безпеки, не знайшовши на моїй квартирі нічого підозрілого, не арештували мене, а лише звільнили з роботи в університеті.

Щоб не провокувати владу, листування із Заходом я обмежив лише на суто наукові справи, а Владиці Мстиславу зовсім перестав писати, знаючи, що кожен мій лист проходить новоюведеною цензурою.

В 1981 р. моє листування з ним відновилося, правда, з обидвох боків воно було обережнішим, ніж у 60 роках, зате не менш щирим.

Владика інформував мене про свої особисті і робочі справи, про стан свого здоров'я, сім'ю, оточення. Він мав кілька операцій серця. Нога після поранення в грудні 1919 року, все частіше «давала про себе знати», праве око зовсім «вийшло із ладу», а ліве – слюзило. Листи Владики до мене були часто скроплені його слюзами й розмазані. Зате вони позначені не повторним козацьким гумором. З гумором він ставився навіть до своєї хвороби. Окорінені вони й чудовими афоризмами, прислів'ями, приказками, влучними порівняннями, метафорами. Часто він навмисне залучав до них старовинні церковнослов'янізми, полонізми, русизми або слова з рідної полтавської говірки, чим вони здобували живу оригінальність.

Я подивляв його енергію та завзятість в роботі. Керуючи всіма українськими православними церквами в США, Австралії, Новому Зеланді та Західній Європі, він і надалі сам редагував «Українське православне слово», альманах «Український православний календар» та всі неперіодичні видання УАПЦ, відправляв церковні обряди, їздив на з'їзди, конгреси, конференції, об'їжджав свої єпархії в різних країнах, вів особисті переговори з визначними людьми, починаючи Президентом США та кінчаючи Папою Римським і Вселенським Патріархом Константинопольським. Я вислав йому дрібні статті, але й ширші розвідки, які він охоче друкував

у своїх виданнях. І надалі ми обмінювалися літературою, правда, його послілки до мене майже завжди пропадали: чехо-словацька цензура їх ліквідувала, а рекомендовані бандеролі повертала назад з позначкою «Nepripustné!» Багато своїх статей я не бачив і по сей день.

Я весь час вислав йому пряшівські видання, включаючи пресу, які він уважно читав. Особливо сподобались йому українські книжки ново-відновленої Греко-католицької церкви, редаговані моїм другом Степаном Папом: журнал «Благовісник», «Греко-католицький календар», «Ірмологіон», «Греко-католицькі духовні пісні», «Тайна покаяння» та інші. «Біблійним катихизмом для греко-католиків» (Пряшів, 1982) він був захоплений і рекомендував його теж для православних парафій. Преса Православної церкви йому менше подобалася.

В 1983 році Владика власним коштом видав мою брошуру «Науковець з душею поета», приурочену до недожитого 70-ліття моєго друга-дисидента Ореста Зілинського (1922-1976), який за досі нез'ясованих обставин загинув у лісі на Земплінській Шираві. Ні в Україні, ні в українській пресі Словаччини його ім'я не вільно було згадувати.

Первісно я вислав Владиці (посередництвом свого друга Івана Гватя із Ряшева) лише обширну статтю для календаря «Недожитий ювілей Ореста Зілинського». Її одержання Владика підтвердив так: «Під вечір переглянувши статтю, а вночі перечитав її від ниточки до ниточки і вигукнув: «Нарешті щось, що й мене дідугана зворушило та видусило з виплаканих очей нелукаву слюзу». А ранком, протерши очі, постановив видати ту статтю окремою книжкою, моїм власним коштом, про що і сповіщаю Вас, мій друже правдивий, переживаючи захоплення Вашою китицею квітів на могилу передчасно згаслого Ореста» (21 квітня 1983 р.). Статтю я поширив, поповнив повною бібліографією, фотографіями, і вийшла непогана книжка (на жаль, з численними коректорськими помилками), яка стала визначною подією для україністики, а пізніше спричинилася до реабілітації О. Зі-

линського в Україні та на Пряшівщині.

Владика був першою людиною, яка заохотила мене до написання праці про найвизначнішого українського географа Степана Рудницького, якого він знав особисто ще з початку 20 років. Якось у західночеському містечку Вейпрті я познайомився з Емілією Голубовською, яка під суворим секретом виявила мені, що вона – рідна донька Степана Рудницького. В архіві її тітки Софії Дністрянської я знайшов 53 харківські листи Степана Рудницького до сестри, які стали для мене ключем до дослідження трагічної долі українського географа. Після кількарічних зусиль я добився офіційної реабілітації С. Рудницького. Найвищі органи радянського правосуддя мені підтвердили, що його після п'ятирічного ув'язнення було розстріляно в жовтні 1937 року. Про все це я написав статтю «Забутий корифей української географії», яку Владика опублікував на сторінках свого календаря-альманаха на 1988 рік, а мене заохотив до написання книжки про С. Рудницького. Він писав: «Видали добрі люди згадку про письменника-поета (О. Зілинського – М.М.), я готовий взяти на себе труд видати і згадку про велетня науки... Степана Рудницького. Працю про С. Рудницького, що містила повні тексти 53 його листів до сестри Софії та її чоловіка Станіслава Дністрянського, написану з ініціативи Митрополита Мстислава, я з огляду на цензуру і можливі репресії, (якими мені погрожувано вже після видання книжки про О. Зілинського), я запропонував до видання не йому, а директорі Канадського інституту українських студій Едмонського університету проф. Богдану Кравченкові. Вийшла вона із значним запізненням – в 1991 році.

Для української фольклористики значною подією було бібліофільське перевидання збірки М. Номиса «Українські прислів'я, приказки та таке інше» з 1766 року (яке Владика видав власним коштом на спілку із своїм зятем), «Требника» Петра Могили з 1764 р. та цілого ряду інших книжок.

В середині 70-х років я підготував для видання альбом фотографій Фло-

ріана Заплетала «Дерев'яні церкви Карпат». Не маючи змоги видати його ні у Пряшеві, ні в Užгороді, я передав рукопис праці разом з 251 фотографіями Заплетала (з 1919-25 років) професорові Торонтського університету П.Р. Магочі, який видав їх у Відні 1982 року. Владика, одержавши цю книжку, шкодував, що я не дав її рукопис для видання йому. «Шкода очевидно, що так сталося, бо і я міг би змайструвати видання, цього альбому і, думаю, у більш кращій шаті, от хоч би у такій, як «Книжковий знак», який ті, що беруть його в руки, цмочають», – писав він мені 27 січня 1983 року.

Особливо тепле ставлення мав Владика до Лемківщини. В одному з листів він писав: «Починаю все більше і більше вкохуватися в лемків. Помагає в цьому молодиця, що щотижня прибирає мої «палати». Жінка характерна, до безтями православна. Зиндранову знає як своїх п'ять пальців. З її оповідань виходить, що не тільки ксьонзи і патери гидкі люди, але й синопки правовірного варшавського митрополита потраплять сало за шкіру заливати» (25 березня 1986). Ще краще про найновіші події на Лемківщині поінформували його мої друзі Федір Гоч, Павло Стефанівський та Михайло Донський, яких я направив до Владики у Бавнд-Брук в серпні 1986 року. Владика їм особисто показав свою оселю, запросив на полуденок, до зиндранівської Церкви-Пам'ятника подарував на престольне свято євангеліє та півдюжини інших церковних книжок, а до того долучив ще й 500 доларів на закінчення храму (31 серпня 1986).

В жовтні 1987 року турне по США здійснив музично-співацький колектив «Лемковина» із Біянки під керівництвом Ярослава Трохановського. Владика так описав свої враження від концерту: «Була тут «Лемковина» – дуже цікавий народний ансамбль. І на цьому концерті я був і слово сказав та по головці поглядив молоденьких співачок і хлопців та музикантів з гуртка «троїстих музик», і того гудака, що його ледви було видно за контрабасом і соліста вуйка Федора Гоча. А Гоч обдарував мене чудово вирізьбленим ципком. Віддячився і я йому чим

міг" (20 жовтня 1987 р.). «Лемковина» нагадала Владиці події 65-річної давності.

В 1922 р. він із табору в Калуші через Закарпатську Україну та Пряшівщину пішки вибрався у Прагу, щоб вчитися в Українському вільному університеті. Прага йому дуже сподобалась. Світлі спогади про неї він зберіг на все життя. Однак тамтешній Український громадський комітет не дав йому стипендії, бо він не був членом жодної партії. У голоді, без стріхи над головою, він жив у Празі кілька місяців. Були часи, що він в глибокій депресії думав про самогубство: хотів скочити із Карлового моста у Влтаву. Врешті-решт він тим же шляхом повернувся до дружини-галичанки та першородного сина Ярослава в Станіславів. Грошей йому вистарчало лише на залізничний квиток до Жіліни. З Жіліни до Станіслава (Івано-Франківська) змушений був «пед педус апостольськими ногами чимчикувати» (27 січня 1983). Пішки він знов пройшов усю Словаччину та Закарпатську Україну, ночуючи у селянських хатах, сінниках або просто неба. Ці подорожі він любив згадувати ціле життя. Згадує їх в кількох листах до мене та сина Олеса.

Працюючи кочегаром (1976-90), я майже кожного літа виїжджав з сім'єю «Трабантом» у туристичні подорожі в Україну, Чехію, Польщу, Болгарію, Румунію.

Майже з кожної подорожі (зокрема з України) ми висилали йому «позацензурні» листи. Владику оці наші листи особливо зворушували. Коли я написав, що ціла наша сім'я по путівці «Інтуристу» вибирається на його рідну Полтавщину, він не стримався від зворушення: «Боже, що я би дав, щоб поїхати разом з Вами в подорож та відвідати мою любов, забутню, чарівну, солов'їну Полтавщину та ще хоч одним видючим оком оглянути саму Полтаву... Коли будете оглядати шведську могилу, киньте в'язанку польових квітів у підніжжя шведського хреста, бо там поховано багато рідних нам по крові козаків. З очей капнула одна-друга сльоза, а тому STOP» (1 вересня 1987 р.). Ми так і зробили і прямо з Полтави вислали йому листівку.

Дуже приголомшило його моє повідомлення про смерть пряшівського письменника Івана Мадинського, з творчістю якого він був обізнаний посередництвом нашої преси та книжкових видань. Я писав йому, що був, мабуть, останньою людиною, яка бачила його живим. Коли відвідав його хату через п'ять днів, знайшов його мертвим. Владику це дуже вразило, бо і він в тому часі почував себе самотнім. «Я з болем у серці (моє серце вже на машинці працює) прийняв передачу Вам дійсно серйозну і безмежно трагічну смерть Божого помазника (бо поета) Івана Мадинського – писав він. – Останні дні волочуся як запоморочений, а все через оте САМ... Адже коли йде про мене самого, то в Америці я сам, вся родина далеко від мене – в Канаді. Бувають дні, що я вже не годен пішки піти за хлібом чи молоком» (30 березня 1987 р.). Такі скарги в його листах були не дуже частими, тому і тут він, ніби спохватившись, раптом змінив тон: «Стоп, цить, не будь плаксою, адже тобі всього і тільки» – не дописав. А було йому «тільки»... 89 років!

Від 1981 року почав листуватися з Митрополитом Мстиславом і мій 12-річний син Олесь (Алік), який до того часу і не знав, що Владика є його заочним хрещеним батьком.

До кожного листа він долучав набори поштових марок, спочатку коней, а потім теж інші тематичні цикли.

І листи до сина є дуже змістовні, повні дидактичних повчань не у формі наказів, а прикладів з власного життя. Кожне їх речення було розраховане на душу дозріваючого юнака. Наприклад, відповідаючи на опис вакаційних мандрів похресника, Владика писав: «Колись, як був молодим, я дуже любив подорожувати по Чехо-Словаччині, де так багато залишилось пам'яток давнини. Дякувати Богові, що зберіг Словаччину і Чехи від злочинної руки північних руйників, які хотіли, щоб усі слов'яни вважали їх за «старшого брата». Я родився в чудових степах південної Полтавщини. У наших краях не було чудових замків, як у Чехословаччині. Прикрашували ті степи великі кургани – могили, які вміли з вітрами говорити й оповідати про тих лицарів, що спо-

чивають у тих могилах. Мій дід розумів ці розмови й оповідав мені, малому, про радощі й смутки нашої многострадалної батьківщини. Дідові оповідання про велич і славу мого козацького роду ще й досі додають мені силу та охоту до життя і борні та впертої праці для кращого майбутнього всіх людей у світі, а мого улюбленого народу зокрема. Ото такий, любий Аліку, Твій хресний батько на 87 році свого життя. Вибирається закінчити цьогорічні «канікули» фамілійною поїздкою аж до Одеси. Колись і я любувався цим містом та Чорним морем, особливо при заході сонця. В Одесі було чимало добрих театрів, певно і тепер їх там не бракує. Дуже цікаво опишеш міжнародний фестиваль у Стражниці. Я так само люблю фольклорні фестивалі. Біда тільки, що 87-літньої давности ноги вже не слухаються мене і часом такі кредли витанцювують, що аж сором бере мене – старого козарлюгу” (9 серпня 1984 року). Отакі прості слова вкарбовувались у свідомість дитини краще, ніж повчання педагогів, батьків та читання літератури.

В листах Владика часто повертався до своєї молодості. Згадував, як дід вчив його їздити на коневі (8 вересня 1982 р.), як дядько з двома тітками готували його до іспитів у гімназію, а дід здорово побив ременем за відмову помолитися перед іспитом (24 лютого 1983). Владика писав йому навіть із своїх подорожей за кордон. Наприклад, в листівці з Лондона він описав тільки що завершене «старокозацьке» весілля своєї внучки Катрусі, в Канаді, на якому «навіть горшки з попелом били, щоб вітер лиху розвіяв. Були старости гарними рушниками перев'язані, хотів було і я – старий вдарити в закарбуки то... посоромився» (20 серпня 1984).

Найліпшим відпочинком для Владика була фізична робота на городі. «Саме тепер у мене чимало роботи з посадкою квітів коло хати, – писав він похресникові 9 травня 1984 року. – Люблю їх і поспішаю своєчасно посіяти, а розсаду посадити. Біда лиш, коли згинаюся – в крижах не тільки болить, але й рипить».

Листування з похресником було для Владика своєрідною релаксацією піс-

ля виснажливої роботи. Наприклад, готуючись до Собору УАПЦ в 1984 році, на який мали зібратися всі єпископи УАПЦ світу, він писав: «Перед Собором маю дуже багато роботи, аж голова пухне. Сижу за машинкою по 9-10 годин денно. Проклинаю тих, що видумали телефон. Оце перервав писання, щоб трохи рознімати кості і при цій нагоді згадав про марки для Тебе. Бачу, що Ти вже з головою в науці. Вчися, синку, вчися серйозно, але не забувай, що часом треба відпочити, щоб на якусь красну Галину оком кинути! Як не вмієш, запитай Ігоря (17-річного брата – М.М.)» (25 вересня 1984 р.).

Владика був майстром в зображенні пейзажу. Ось як він описав свій осідок недалеко Бавнд-Бруку, куди він переселився у 1985 році: «Це – затишний куточок, не дуже високі гори, хата оточена високими різного роду деревами, довкола хати дві чудові левади, оточені рясним чагарником, з якого вибігають зайчата, борсучки, приходять серенка з донею попастись ягідками і т.д. і т.д. (17 жовтня 1985 р.)

На запитання Олеся, як він харчується у цьому затишному куточку, 88-річний Владика відповів: «Живу сам. Сам собі борщ або пшонянку, а часом і кулешу варю. А взагалі люблю просту хлопську-козацьку їжу. Люблю вареники, але не вмію їх ліпити. А їсти то потраплю. Коли тоненьке тісто, потраплю з'їсти і 15 штук середнього росту. Люблю молоко, маслянку і всі похідні від молока річовини, себто бриндзю та такі сири, що пахнуть» (24 листопада 1985 р.).

Дізнавшись, що похресник вирішив займатись етнографією, він писав: «Я вже старий дідуган, але хотів би ще хоч 2-3 роки побрикатати, вірніше, хоч сьак-так пошкандибати і пустити у світ хоч невеличку Твою розвідку про скарги української народної творчості в минулому на західних теренах нашої Батьківщини» (27 жовтня 1985.) Тут же він невимушено підказав тему можливої роботи: «Саме тепер добирає кінця друк збірника прислів'їв і приказок М. Номиса. Це моя, здається, вже остання забаганка... Мені здається, що до збірника М. Номиса треба буде додати пояснення до багатьох слів, яких сьогодні вже не вживають.

Що Ти думаєш про це?». Ця тема, актуальна ще й зараз, була не під силу молодому гімназистові.

Влітку 1989 року органи чехословацької безпеки дозволили мені й дружині відвідати стрика Петра в Торонто. Владика при цій нагоді запросив нас до себе в Америку. Три дні, що ми провели в його товаристві у Бавнд-Бруці, належать до найкращих в нашому житті. Владика показав нам Церкву-Пам'ятник, Консисторію, Бібліотеку, Музей, Цвинтар, познайомив зі своєю родиною, співробітниками тощо. Ми вперше могли говорити вільно, без огляду на цензуру. Владика цікавився всім, головним чином, подіями в Україні, про які був дуже добре поінформований. Та цікавили його теж національні та релігійні справи на Пряшівщині, польській Лемківщині та в Югославії. Говорили ми цілими годинами. Здавалось, що заради нас він відклав на бік усі свої офіційні справи, яких мав немало. Дуже яскраво описував деякі деталі своєї біографії, наприклад про те, як НКВД після зайняття Західної України в 1939 р., полював на нього. Він був переконаний, що смерть дружини у м. Львові, (здається, в автоаварії), була інсценованою. «Органи радянської безпеки були переконані, що я з'явлюся на похорон своєї дружини. Я це знав, але не прийшов, хоч серце кров'ю обливалось», – говорив він.

Владика Мстислав ні на хвилину не сумнівався, що Радянська комуністична імперія розвалиться й Україна стане вільною й незалежною державою. Та маючи понад 91 рік, він шкодував, що не доживеться до того часу. На прощання передав мені Напрестольне Євангеліє з 1918 р. (ним перевидане 1948 р. у Вінніпезі) з таким написом: «Дарую цю Священу Книгу – Євангеліє Господа і Спаси нашого Ісуса Христа для молитовного вжитку у тій першій в Києві церкві, що відкрис свої брами для вірних УАПЦеркви-Мучениці у страдні дні т. зв. «Перебудови». + Мстислав. Оселя Св. Ап. Андрія Первозваного в С. Бавнд Бруку, Н. Дж, США. 15 серпня. Р.Б. 1989-го. Таке ж саме Євангеліє з власноручною дедукацією подарував і мені особисто.

Євангеліє я після повернення додому, посередництвом сина Олеся (який

тоді вчився у Києві) передав Українській Автокефальній Церкві (в Музеї народної архітектури в Пирогові) чим виконав його заповіт.

Владика не помилявся. 16 липня 1990 р. український парламент прийняв Декларацію про державний суверенітет України, а 18 листопада того ж року в храмі св. Софії в Києві, після затяжних зволікань з видачею візи і шаленої «антимстиславівської» кампанії в російськомовних засобах масової інформації відбулася інтронізація на Патріарха Київського і всієї України Митрополита Мстислава. Словнилась не лише його заповітна мрія, але й мрії всього українського народу.

Мене після «ніжньої» революції в листопаді 1989 р. було повністю реабілітовано, і я повернувся з кочегарки на університетську роботу.

Обоє ми потрапили в дуже швидкий хід подій, у зв'язку з чим наше листування знов припинилося. Знаючи неймовірну завнтаженість Патріарха, не хотів я турбувати його хворі очі. Та ніколи я не пропускав можливості зустрітись з ним в Україні. Зустрічались ми у Києві та Львові. В Києві він запросив мене навіть до своєї «резиденції» в готелі «Україна». Останню листівку від нього я одержав на Різдво 1993 року, за пів року до його смерті (11 червня 1993 року). Попрощався я з ним некрологом, опублікованим у прашівській пресі.

Патріарх Мстислав весь час збирався написати свої спогади. В одному з листів до сина Олеся писав: «Все сильнішим стає бажання – взятися до писання спогадів, очевидно не особистого характеру, як, для прикладу, в які пеленки мене малого обгортали, а про те, як то мені сиділось у буди-гарнях чорно-чуваних братів (гестапо – М.М.). Не раз сиджу, думаю, сторінки мого життя перегортаю і питаю себе: за що мене Господь весь час по голівці гладив?» (24 листопада 1985 р.). На превеликий жаль, він так і не написав своїх спогадів. 95 листів до мене і 35 листів до сина Олеся хоча б частково заповнюють цю прогалину. Вони є документами про надзвичайну активність Владики перед виникненням Української самостійної й незалежної держави. Якщо знайдеться видавець, я охоче передам їх до друку.

Спізнене визнання Йосифові Збіглейові

Йосиф Збіглей належить до тих наших поетів, який ніколи не підпадав під тимчасові модні ідейні впливи й від початку йшов лише своєю, ніким не второваною дорогою. Він зробив такі теми, які до нього в нашій поезії не були відомі. Для їх опрацювання він знаходив такі мотиви й поетичні вирази, які відбивали пекучі проблеми не лише життя нашого населення в Карпатах, але й життя людини взагалі в нашій країні. Його бачення світу й людини в ньому є наскрізь модерне, сучасне, як і винахідливі поетичні прийоми, якими він відбиває драми, комедії й трагедії сучасного світу. Приклад такого бачення міститься і в його збірці «Вікна без ніжності» (1969), яка досі не знайшла належну оцінку.

Стихія поезії взяла в полон Йосифа Збіглейову вже на лавах середньої школи, якщо ще не раніш. Від перших спроб в пражській українській пресі він майже систематично почав друкувати свої поезії в колективних збірках («Молоді голоси» 1956 і 1958 років «Восьмеро» 1963) або в своїх окремих збірках, які поступово виходили з друку одна за одною від 1964 р. Критика від самого початку поставилася привітно до його поетичної продукції. Відмітила новизну його поетичного бачення світу й модерність його поетичного вислову.. (Андрій Червеняк, «Зелені неони «зелені», Дукля, 1964, № 3, с. 75-77). «Після культивської тріскотні прагнення поета змусили себе й читача емпірично пізнавати дійсність, сприймати її своїми органами відчуття, аналізувати, індикувати його – це прагнення поета потрібно вітати». І далі: «Органічна єдність поетичного бачення і мислення зустрічається лише в незначній

кількості його віршів, які є кращі в його збірнику і які показують дорогу дальшого розвитку поета. Це вірші: «Сімнадцятилітній», «Музикант», «Естафета» та інші. В них процес пізнання є глибоко емоціональним, поетичним. Нам здається, що поетика Збіглейову знайшла свій кращий вираз якраз в цих віршах». Критик намагається інструктувати молодого поета, як би він мав далі відноситись до поетичної праці. «Зберігаючи досягнення в суб'єктивному сприйнятті дійсності, потрібно цю дійсність просвітити рентгеном глибокої думки. В єдності сприйняття й розуміння прихований задаток майбутньої доброї інтелектуальної поезії Збіглейову».

В цій оцінці, яку критик підтвердив у статті до збірника «Література чехословацьких українців», (с.43-59), хоча й дуже суворий у відношенні до окремих віршів Збіглейову («Парубоцький мотив» й інші), обсягнута ґрунтовна оцінка того творчого поступу, який вніс в нашу поезію, в поетичну працю молодих поетів, нову тенденцію, саме тенденцію аналітичну. Крім згаданих віршів першої збірки Збіглейову є там чимало інших, романтично заміряних, де ліричний суб'єкт виявляє почуття молодої людини, яка сміливо йде в бурхливий світ, надіючись на свої здібності й вміння рухатись в ньому, це зважаючи на зовнішні перешкоди й внутрішні свої сумніви. Він вірить в свої сили, він рішучий і не тільки шукає відгук на свої почуття любові й дружби, але впевнений, що він знайде своє місце в світі. З надією він кидається в життєві пригоди, шукаючи й творячи добро. Бо ж він знає собі ціну й свої сили: «З Карпат приходжу -// в кишені ніж// і пісня рветься з горла.// А зачіпати

не пробуй,...»/Парубоцький мотив"/. Поет несе свій факел далі. Це факел любові до людей, любові не покірної, але любові шукаючої, діючої. Ради людей його «найкращим// віршем// було би// одне лиш слово: люблю». Що хоче поет, чим, якими почуттями проникнутий ліричний суб'єкт першої збірки поезій Збіглей? Відповідь на це запитання знаходимо у віршах поета: «Розквітлу гілку старої черешні// подержати в руках// і дати// її// ко-мусь». Цей мотив в різних видозмінах повторюється скрізь у всіх чотирьох циклах збірки. Та не тільки в них! Збіглей їх далі розвине в своїх дальших збірках аж до останньої й ускладнює їх в залежності від здобутого досвіту. Він широко розвине далі той задаток, про який написав Червеняк в рецензії до першої збірки, згадуючи інтелектуально насичену поезію Збіглей.

Згадуваний мотив любові до людей розвинув Збіглей і в збірці «Вікна без ніжності» (1969). Але розвиток любові між людьми має перешкоду в іншому, домінуючому мотиві збірки, якому підкорені всі почуття, думи й дії ліричного суб'єкта. Цим мотивом є мотив червоних хмар, чи хмар взагалі, який, на мою думку, є лейтмотивом всієї збірки. Ним починається перший вірш збірки «Червоні хмари». «То схід?// Чи захід?» – запитує ліричний суб'єкт, і відповідь на це запитання дає поет всією композицією збірки. Пригадаю тут, що збірка закінчується віршем «Вікна без ніжності», саме мотивом червоної великої кулі, яку назвали «Сонце». Ці мотиви є домінуючими у всій збірці. Вони пронизують почуття й мислі ліричного суб'єкта, обмежують чи лімітують його мрії, надії, врешті решт – його дієздатність, бо то є почуття і мислі, навіяні саме червоними хмарами.

«Повернення важке:

Щось ламлеться,

Щось в'яне,

Щось рветься з глибини

І тягне

Високо,

Високо,

Аж там – до мрій.

Повернення тяжке,

Як погляд,

Наповнений сльозами».

Про що йде мова у вірші? Після якого повернення щось ламлеться? Чи це не повернення до дійсності, в якій немає місця мріям і надіям, які виникли в вісному 1968 році? Та ж всі ці мрії й надії, які так бурхливо розвивались тоді в нашому суспільстві, від самого початку були позначені тінню «червоних хмар». В ситуації домінації «червоних хмар» повернення молоді людини з області мрій і пошуків ідеалу, людини, яка мріяла про своє дійсне світле майбутнє й про майбуття свого роду, таке повернення в реальну дійсність не могло не бути «тяжким, // Як погляд, // наповнений сльозами». З чим пов'язаний цей домінуючий мотив?

Щоби відповісти на це запитання, треба пригадати рік творіння цієї збірки й рік її видання, тобто 1968 і 1969 роки. Які це були роки для нашої батьківщини? Почався процес демократизації – всебічна відлига, вільність і в національних справах русинів-українців. І до цього суспільно-громадського процесу грянула інвазія «червоних» армій зі всіх боків до нашої країни. Чи не звідтіль походить художній образ, метафора «червоні хмари»? Мені невідома історія творення цієї збірки, але те, що вона була здана до виробництва в червні 1968 р., тобто до навали «червоних хмар», а вийшла з друку в 1969 р., не виключає того, що автор збірку дороблював протягом виробничого процесу ще й після серпня 1968 р. Тим більше, що тема була не тільки актуальною, але й прямо пекучою. Видавець на суперобкладинці навів отакі слова: «Йосиф Збіглей, щоправда, не відкриває перед нами якихось нових інтелектуальних чи емоціональних горизонтів. Він лише ділиться своїм досвідом в сприйнятті деяких життєвих

моментів». Який це був досвід, та які життєві моменти, говорять окремі вірші, головним мотивом яких є метафора «червоних хмар».

Правда, критика відмітила пізніше, що «в жодному вірші циклу образ «червоних хмар» не має конкретного значення, більше того, він, цей образ – символ, настільки абстрактний, відірваний від ситуацій, які автор відтворює в окремих віршах, що трудно знайти між ними якесь співвідношення, або хоч би якусь приблизну асоціацію» (Ковач Ф., Слово про поетів та поезію, Пряшів 1978, с. 50). Без намагання полемізувати з таким поглядом треба підкреслити, що в часі його висловлення критик не мав змогу іншої, більш адекватної інтерпретації. Це були роки жорстокої нормалізації, коли й хоча би натяк на те, що художній образ «червоні хмари» є метафорою загрози демократії й вільності в тодішній Чехо-Словаччині, був би рівносильним засудженню й поета, й критика.

В дійсності вся збірка «Вікна без ніжності» наповнена глибоким сумом поета і його ліричного суб'єкта над неможливістю здійснювання ідеалів, які виникли під час «празької весни». Ліричному суб'єкту, в уяві поета, не зістало ніщо інше, як повернутися в рідні місця, «Щоби надихатися повітря гір, // Шоб зачути дзвенкотіння вод потоків, // Щоб спокійно потім відійти // І вбивати д а л і // Наші ідеали...» Бо ж нічого іншого не залишилось, коли і «схід // і захід» мовби «червоними були // Немов // Оті // червоні хмари». Увесь перший цикл збірки пронизаний загрозою надіям і мріям ліричного суб'єкта, який опинився в трагічній ситуації з-за неможливості вільно здійснювати свої особисті й громадські ідеали.

Такими почуттями й думками рясніє й другий цикл «Сузір'я», де відгук червоних хмар відчувається вже в першому вірші «Марш». Цей марш співає «хор звичайних жаб» замість вільних громадян країни. Ліричний суб'єкт плаче й проклинає надію, бо

всюдипритомна «невідома» сила гнітить і не дає йому змоги діяти й жити за своїм власним розумінням. Він має тільки можливість кричати про те, що він живе й любить. «І доки же живу, кричати буду!...» – голосить він у відчаї. Але як же жити, коли він відчуває себе гробом? Я – «гріб. // Тихий // З глини // І мовчання». Тому вважає, що він «...Христос розп'ятий». Так сталося тому, що безнадія і гробова тиша заволоділи в країні в тіні червоних хмар. Про мрії, надії й ідеали зістав лише «спомин... спомин... // Глина. // Гріб». Тому ліричний суб'єкт відчуває себе як «апостол прокльону». Над дійсністю в тіні червоних хмар летить коршун – символ смерті, а в нього «сумління теж болить», бо вільності людини нема більш простору. Над життям домінує смерть. «Ідуть до смерті. // Один приносить хліб, // Один приносить сіль, // Один сумління, // Один любов, // Один приносить серце на долонях, // Один приносить правду...» ніби на страшому суді. В окремих віршах скрізь домінує скепсис. Часті аксесуари художніх образів – біль, розбитий ніс, кров, смерть. В цих умовах людина відходить від мрій, від ідеалів, зосереджується на елементарні життєві проблеми («І ми їмо хліб, // Молячись: «Насушний хліб // дай нам днесь...»/

Але коли ти поет, то ти повинен співати: «Співай! // м е н е н е з у б о л и т ь – // Стривай...// Т о й ж а л ь // Розтратимо, // Напевно, поміж струн». Підкреслено мною – В.Х.). Та ж про який жаль тут йде мова? Чи не про нездійснені надії й про придушені мрії? Тих вже нема, зістав «лиш страх...// Отой проклятий страх // Зненацька...// І очі // Скаламутнілі. // Порожні, // Прозорі. // Прозорі й порожні очі, // Як обікрадений, розбитий магазин». Ось настрої безвихідності того далекого часу й по сей день застерігає читача перед «червоними хмарами», тодішню присутність яких в нашій країні поет згадує то натяками, то наслідками в реальній дійсності. В умовах, де за-

панували дезільюзії й безнадії, ліричний суб'єкт відчуває себе жебраком, якому вже й мерзотно жити в дійсності, де всі тікають перед якимсь «зеленим вовком», якого в реальності немає. Та він радніш хоче вмерти, «щоб... ніколи вже не бачив// Те,// На що дивився у житті». Нема життя без надії, то не варто й жити, коли «убили надію».

Що ж цікавить поета в цих умовах, коли «і щастя// Обмежувалось// На трохи сну»? Поет оспівує море, де «вода у хвилях б'ється.//Моряк сидить// І рибу їсть.// Сміється». І це все з життя моря й біля моря, бо ж і там життя нема. Лише синь рідних гір тягне поета «з Угорських пушт,// З Українських степів// І з Пенсильванських шахт», бо це – рідні гори, яких інде нема. «Проклята синь,// Як доля // Опришків.// Чарівна синь,// Як туга»... Оця безмежна, чарівна синь є та мрія поета й ліричного суб'єкта, яку не можуть заслонити й «червоні хмари», символ навали більшовистського панмонголізму на нашу вітчизну. Й ліричному суб'єкту, через котрого поет проєктує свої почуття, думки й надії привиджується спів давнього гімну – гімну європейської демократії – „Марсельези.“ Йому мариться безмежний рух і спів цього гімну як далекої надії, як мрії про свободу. Він захоплюється тим, як «Ідуть», як «співають Марсельезу», бо це символ давніх ідеалів людства – братства, вільності й рівності. Характерно, що поет славить не «Інтернаціонал», але гімн демократії, прагне до ідеалів, які були придушені навалю «червоних хмар». Поет говорить лише натяками, він тільки образно змальовує ситуацію, яка витворилась в ті сумні часи, завершенням яких була сумнозвісна нормалізація. Що ж зістало для поета в ці часи? Зістало «Прокляття». Він, кому «присуджено// В житті//Любити», засуджений на прокляття. Й він звертається замість гімну людині й життю до меланхолійної пісні «блюз», яку американські негри колись почали

співати в Америці як спомин про свою далеку вітчизну, яку вони ніколи не бачили, але мріяли про неї в своїх сумних «блюз» і передавали ці спомини – мрії з генерації на генерацію. Поет використав музичний жанр для виявлення своєї поетичної думки. І ця думка не проста: і як художній жанр, і як ідейне спрямування його творчості.

В цьому відношенні характерно, що Збіглей komponує частину своїх віршів під «блюз». Звичайно ці вірші мають отаку композицію: в першій частині вводиться головний мотив//“Співай!// Мене не зуб болить-// Стривай”-//. В другій частині до головного мотиву, який повторюється, приєднується дальший, доповнюючий мотив / «Співай...// Той жаль// Розтратимо,// Напевно, поміж струн»/. В третій частині повторюється головний мотив першої частини й мотив другої частини. Оця заключна частина містить і охоплює мотиви двох попередніх частин і доповнює їх новим значенням, яке завершує ідею всього вірша. Оці частини вірша блюзової конструкції зі своїми мотивами внутрішньо пов'язані між собою. Вони висловлюють певні почуття, які від першої до останньої частини поглиблюються. Тих мотивів може бути й більше. В заключній частині вони повторюються не обов'язково цими самими словами, але завжди суттєво доповнюють і завершують значення мотивів всіх попередніх частин. Це й є блюзова композиція вірша, вільного чи білого, ритм якого різниться в залежності від основних мотивів та ідеї, яку автор висловлює у вірші. Наприклад, у вірші «Прокляття», в першій його частині, говориться про якесь блукання. Друга частина уточнює першу: «Проклятий любов'ю// Блукаю життям». Третя частина уточнює суть перших двох частин і робить заключення до них: «Мені// Присуджено// В житті// Любити». Отакий «блюзовий» вірш може мати й більше як три частини, але таку ж композицію. Одним з найкращих

віршів цього циклу є вірш «Про гітару», який побудований на «блюзових» мотивах. Не менш вдалим є й вірш «Блюз», композицію якого можна вважати та типово «блюзову».

Поет співає свій блюз, сумує по спокійному житті, яким жили наші діди. «Ми вже не вмієм жити» так, як вони. То нас «бентежить блиск ілюзій, // То прагнемо іти – // Постійно». Нема можливості жити й діяти за вимогами свого розуму, тому ліричний суб'єкт відходить «...шукати аромат // Реальних // Ілюзій». Ідеали щезли. Замість них знайшовся «реальний соціалізм», такий же реальний, як і реальні ілюзії. Бо в умовах реального соціалізму людина не може мріяти про ідеали, вона примушена заспокоїтись ... «дешевою сигаретою». Навіть інтимні людські почуття в людини придушені, й ліричний суб'єкт не може щось гарне сказати, бо «голос в горлі загубився». Така сумна ситуація володіла тоді не тільки в громадському, але й в особистому житті. В цих гнітючих умовах «... ніде // Загріти // До болю закоцюблі руки», тим більше ніде знайти відгук на свої душевні болі й сум, бо бракує радисть з життя. «Ніхто від радості не плаче. // То завжди // Над горем, яке було, // Яке ще є...» Тому «то блюз // Заблукав у Карпати».

Оці слова про блюз у Карпатах досить однозначно підтверджують вище приведений підхід до цієї збірки, як і інтерпретацію наміру поета. Крім того вся композиція збірки свідчить теж про те саме. Ліричний суб'єкт шукає вихід із скрутною ситуації в любові, в ніжності, яка об'єднує «я» і «ти». Та оці людські якості можуть реалізуватись лише в надійних умовах, бо лише з надією на людяні умови можна жити творчо, а коли нема надії, коли конкретна реальність вбиває надію, що тоді? Поет в різних варіаціях вертається в своїх віршах, до проблематики надії, щоби підкреслити нежиттєздатність умов, які настали в тіні «червоних хмар». Він протестує хоч би так, як це є в можли-

востях поета, він бореться своїм поетичним словом: «Розпущу голос // На повне горло, // щоб пісня лунала...», «Щоби сльози // не вдерлись у вічі». В цьому «голосі на повне горло» був протест, який ми тоді не помітили, не зрозуміли. Біль поета й душевні страждання були відчайдушним криком, на жаль, тоді-криком в пустині, бо не знайшов належний відгук ні в читача, ні в критиці. Поет і його ліричний суб'єкт відчували біль за такий стан справ, але поет наполегливо запевняв, що він має право на свій біль, «на трохи болю». І він боровся за це своє право на біль, який люди не спостерегли й не зрозуміли.

В контрасті з реальністю поет споминає про давніше минуле: «Тоді, // коли отак яскраво сяяло сонце», тобто в роки його молодості, він мріяв про «синь далаєв // Далекіх, // Сонячних // І неспокійних». Та про те зівстав лише світлий спомин, бо «І мене забули // Декотрі». Але поет впевнений, що колишня любов, про яку ще тодішні сучасники не забули «...в нас віє в душі, // як розстріляний війною // Стяг». За таку любов він бореться своїм віршем, який є в конфлікті з нелюдською реальністю. В цій реальності доросла людина немає чим займатись, то звертається до дитячої забавки – «тара – рара – рам». Одначе, коли доросла людина займається дитячими забавками, то це є насмішкою над цією дійсністю. Бо лише сум поряд з насмішкою тяготіє над дійсністю. Поет і його ліричний суб'єкт вважають, що крім їх суму «ще є й сумніші». Ось чому поет співає сумний блюз. В таких пекельних умовах реальності під «червоними хмарами» не диво, що «великий блюз //... прийшов в Карпати»... "Великий блюз... // тяжкий // Як злочин"... "Бо блюз // Страшенно // Важкий". Навіть приватне людське обійстя зістало сумне з «вікнами без ніжності». Поет чітко спостеріг, що така ситуація породжує в людині меланхолію й байдужість, сум і відсутність інтересу до життя, до його зростання й розквіту. В таких

умовах і сонце вже не життєдарне, але лише червоне, тобто воно не гріє як звичайно, але лише червоніє, як вранці або під вечір, коли отака «червона куля» віщує вітер і бурю.

Такий намір поета приховано, на мій погляд, і в художній структурі всієї збірки «Вікна без ніжності». Вся її композиція підпорядкована такій ідеї. У вступному циклі лейтмотивом є «червоні хмари». Ним «зафарблені» майже всі вірші циклу. Другий цикл містить вірші, в яких лунає лейтмотив «червоних хмар». Тінь червоних хмар омертвлює розвиток життя суспільства, бо «...хор звичайних жаб в багні»... і «жахливість хмар» «співають марш: «Ліва, // Ліва, Ліва...» В циклі домінують вищезгадані атрибути: млість, сум, крикання ворон, тиша, гріб, смерть, коршун, кров, страх, жаль і над усім цим Пілатові слова ESSE HOMO. Третій цикл – «БЛЮЗ» ніби свого роду панахида, загальний сум, бо вільність людини загинула під тінню «червоних хмар». Четверта частина – один вірш «Вікна без ніжності» є заключним підтвердженням смислу, ідейного змісту всіх останніх циклів. Цей вірш логічно написаний в блюзовому ключі й у блюзовій композиції.

Деякі характерні риси цієї збірки відмітив уже Ф. Ковач в згаданій вже книжці /Ковач Ф., цит. праця, сс. 52-53/. Тільки в Збіглей не йдеться про прямолінійність, але скоріше про цілеспрямованість, насагу виявити в людині найвластивіші її почуття і думи, її стремління до краси, добра й правди. Як поет Збіглей думає художньо комплексно, використовуючи не тільки традиції української, словацької та чеської поезії (генерація українських поетів-шістдесятників, Валек, Кайнар), але й традиції світової поезії (блюз). Якраз розробкою традиції блюзу Збіглей довів, що найбільше його цікавить не Схід, не здобутки радянських поетів, але не в меншій мірі він звертається на Захід, до західноєвропейської й амери-

канської традицій. Тим Збіглей демонстрував свою демократичну анти-тоталітарну концепцію світу, за якою людина собі вільно обирає свою ідейну орієнтацію й не підпадає під вплив ніяких тимчасових авторитетів чи ідейно-філософських напрямів.

Виходячи зі сказаного, вважаю цю збірку віршів Збіглей одною з найважливіших не тільки в його творчості, але й взагалі в творчості українських поетів Пряшівщини минулого періоду. Оця збірка новаторська за поетичним опрацюванням, смілива за ідейним спрямуванням. Спільно з іншими нашими поетами Збіглей вивів нашу поезію на рівень словацької й чеської, як і загальноукраїнської та й, мабуть, загальноєвропейської. Оця збірка свідчить про те, що наш поет не захоплювався радянським ідейним впливом, що соціалістичний реалізм був для нього мертвою догмою. Він розвивав таку поетичну творчість, яка свідчила про те, що «до його поезії вступає ширший світ сучасної цивілізації зі своїми настійними проблемами». (З обкладинки словацького перекладу «Вибраного» Й. Збіглей в 1984 р.) Цікаво, що в словацькому перекладі, який в 1984 р. реалізував поет Маріан Гевеші, було перекладено лише декілька віршів з мотивом «червоних хмар» з першого й другого циклів збірки «Вікна без ніжності». Але майже зовсім був обійдений цикл «Блюз», де є найкращі вірші всієї збірки. Тим, що цей цикл або хоча би більшість кращих віршів з нього не були перекладені, втратив співзвучність зі всіма перекладеними віршами з цієї збірки лейтмотив «червоних хмар». Він там не «зadzвенів», як у збірці «Вікна без ніжності». Характерно теж, що мотив блюзу і блюзовий композиційний принцип поет більше так систематично як у цій збірці не аплікував, хоча не раз до нього звертався в дальшій своїй творчості.

Василь Хома

Єдиний мужчина у нашій сучасній поезії

(доповідь на літературному вечорі поетеси Ганни Коцур)

Десь тридцять чи тридцять п'ять років тому у газеті «Нове життя» стали появлятися статті двох дописувачок із Бардіївщини. Статті обох приємно вражали як своєю змістовою, так і мовною культурою, думки авторок були ясні, логічні, культивовані, й такою ж ясною, логічною та культивованою була і їхня форма. За короткий час одна із дописувачок почала надсилати в газету свої поезії, які в ній одразу ж друкувалися. Згодом ця авторка з Бардіївщини надіслала на моє ім'я доволі об'ємну папку своїх поезій, яка у мене зберігається й дотепер. Я не знаю, як склалася доля першої з них, не знаю, ким вона стала, якими життєвими дорогами пішла. Про другу, однак, знаю добре – може, не з усіма подробицями але знаю, бо доля зводила нас на шкільній та літературній ниві. Цією другою особою, яка три десятиріччя тому почала дописувати до наших газет і журналів і яка зараз знаходиться між нами, яка є знана і в нас, і в Україні, є поетеса Ганна Коцур.

В 1996 році, коли поетеса вже студенткою Пришівського філософського факультету Університету П.Й.Шафарика, вийшла друком добірка її віршів «Потиски рук» у колективній збірці «Пригорщі весни», де було вміщено твори дальших шістьох наших поетів та поетес, тоді ще молодих. У передмові до книжки її упорядник, поет і завідуючий редакцією української літератури СПВ Іван Мацинський написав: «Збірка, яку ми рекомендуємо нашій читацькій громадськості, є документом добрих творчих задатків нових семеро. Задатки ці не є привілеями. Вони зобов'язують. Зобов'язують працювати над собою, помножувати й поглиблювати здобутки власних поетичних досягнень». Я не знаю, чи Ганна Коцур читала ці рядки. Може, блискавично пробігла їх очима, не задумуючись над ними і взагалі не беручи їх на облік. Оглянувши все, досі нею написане, маємо змогу й повне право сказати, що вона цілеспрямовано, послідовно і з усією потужністю працювала над собою, поширювала свої обрії, свої знання про світ, у якому ми жили. Маємо повне право твердити, що вона наполегливо працювала над своїм словом, ідучи до поставленої перед нею мистецької мети.

Вже у цій добірці поезій Ганна Коцур накреслила те, до чого прагне й до чого прямує і прямувала в літературі. Вони сприймала веселий, грайливий і життєрадісний світ. Їй хотілося «співати про ясність неба і людських стремлінь». Та ба, одночасно вона відчувала – уже в той час, – що це надто важке і над міру велике завдання, бо світ, у якому живемо, дає нам імпульси і впливає на нас своїми протистояннями й протиріччями, обумовлюючи наші дії. У Ганни Коцур вже на початку творчості народжувалось, хоч ще не зовсім ясне, передчуття того, що на життєвому шляху її чекає щось трагічне:

*В мені тепер морські вирують бурі,
і хвиля в хвилю безпощадно б'є...
Пливають і раються настрої похмурі,
бій не стиха... все йде, і йде, і йде...*

Вже тоді поетеса замислювалась над буттям русько-українського народу, стежила, як та чим він наповнює дні свого національного буття, і без того, аби в несприятливу для свободи слова годину завуальовувати свої думки,

з гіркотою відзначала одну з жорстоких прикмет і один з найтрагічніших моментів буття України:

*Мені показували кручі
Дніпра.
Мені показували їхню гордість –
каштани
і сині незабудки парків
і лиш один вказав
чудову мову Тараса.*

Багатообіцяюча добірка віршів «Потиски рук» Ганни Коцур не скоро мала своє публічне продовження. Подальша її доля повела поетесу тим шляхом, яким раніше йшли десятки й сотні свободолюбних і вільно мислячих, вільнодумствуючих поетів та митців загалом. Її, як і ряд інших представників нашої молодії за віком та й за нашим суспільним розвитком інтелігенції тоталітарна система силкувалася зламати, знівечити, вбити в ній людську і творчу подобу. Але не зламала її, не зламала її творчий дух, її людське обличчя та її порив до свободи й волі як для окремої особи, так і для всієї нації. Засвідчують це поетичні збірки Ганни Коцур, які вийшли друком в 1990 та 1995 роках: «Коли висихають криниці» та «Від зорі до криниці». Обидві збірки відбивають загартованість її слова, її таланту й представляють поетесу як виразну творчу індивідуальність нашого часу.

Ганна Коцур від першої добірки віршів у «Пригорщах весни» цілеспрямовано й свідомо йшла до творів, які вміщено в згаданих книжках. Хто її особисто не знає, той гадав би, що ніякого антракту в її житті не було. Вона – оригінальна творча індивідуальність із такою силою слова, про яку лише мріяла на першопочатку творчості, коли за приклад поета обрала Тараса Шевченка. Добірка її поезій «Потиски рук» була тільки увертюрою до того, що поетеса написала пізніше й пише нині. На наших очах поетеса стала на свій оригінальний шлях, виробила власний і оригінальний спосіб мислення, спромоглася на власне поетичне втілення думок. Домінантним образом її поезій став образ криниці, який супроводить життя світової літератури з давніх часів. В середньовіччі криниця була символом, символом чистоти – як тілесної, так і духовної, а в духовному житті – символом чистоти віри й чистоти власних переконань. Для архітекторів парків і садів у добу середньовіччя й бароко криниця була центральним пунктом, який поміщався у середині парку або загороди, до якого з усіх боків прокладали хрестоподібні стежки. Сама криниця розташовувалася так, щоб була доступною для світла сонця й зір. Криниця була й центральним образом в українській народній поетичній творчості: коло неї сходяться люди, сходиться молодь, докруг неї укладаються зв'язки і зав'язуються дороги на все життя. Як колись у європейських та наших поетів криниця була головним образом їхньої творчості, так і для Ганни Коцур вона стала й залишається основоположним. Проте образ криниці в неї дещо видозмінений, наділений її оригінальними ознаками. Для нашої поетеси криниця не тільки символ чистоти життя, а й саме життя, весь його смисл. Ціла збірка «Коли висихають криниці» є рефлексіями над криницею як головною іпостассю нашого буття. Криниця – не лише наше голе існування, а животворна сила, якої потрібно для здвигів і прямувань. Згідно з її поезіями, криниця є ентитою, завдяки якій ми витримуємо і втримуємось на історичних терезах у колі сусідніх народів та сусідніх країн. Коли висихають криниці, – губиться сила, втрачаються життєдайні соки, пересихає відчуття історії, обривається зв'язок із минулим і з народу стає фізична й духовна руїна...

Було б дуже мало, якби ми про нашу поетесу сказали, що вона вболіває за наше національне існування, що мучиться над його неповноцінністю, бо вболівати за себе повинен кожний, і той, хто не поет, а лише звичайний член людської громади, спільноти. Поетеса, однак, стає не тільки захисником, але й творцем нашого життя. Образ криниці в поетеси в'яжеться

й поєднується з іншим, також відомим у нашій поетичній творчості – образом дуба. Дуб і криниця – ось ті два образи, які домінують в останній її збірці «Від зорі до криниці». Життєдайна криниця, а над нею могутній дуб – це ті дві ентити, які існують завдяки одна другій, вони сильні у своїм єднанні й неподільні. До цього додаймо ще світло зір та сонця, відоме нам у барокових та середньовічних поетів та архітекторів природи. Те ж саме і в поетеси:

*Та в цю мить
щось срібне
упало в криничку –
то зірка обняла
свою любов
сестричку.*

Це сильна й глибока метафора. Як дуб сильний завдяки криниці, так і криниця не всихає, бо над нею стоїть могутній захисник. Але ж так само й народ, який п'є із власної криниці, має своє коріння, живе й не вмирає, бо має історичну перспективу.

Вагомий у поетеси й дальший образ, а саме образ молодості, до якої вона вертається у спогадах. Із картин молодості вона черпає силу для свого дальшого простування. Юність, молодість «за сімома морями», але поетеса готова її виглядати «в погідний тихий час смеркання». Молодість є тим етапом, відлуння якого живе й тоді, коли: «у волоссі вже рання осінь» і дозволу не просить». Молодість супроводить нас і в подальші роки, бо досить одного спогаду про неї і:

*Серцю хочеться
соковитих яблук
терпких груш
спеченої картоплі
на вугликах
останніх затуманених
підзимових вогнищ.*

Поетеса у своїх творах свідомо тієї мети, до якої простувала протягом цілого життя і, підкреслимо, власною дорогою. Вона не скаржиться і не вміє скаржитися на долю, бо така скарга ніколи не відповідала б її внутрішньому світу, складу й характеру. Якщо вона іноді згадує минуле, то її спогад сприймається нами як одна із пережитих нею подій. Отже, у її житті

*Всього було
і сонця за ґратами,
і був за муrom хтось
так, як і я,
під серцем син,
а навкруги пустеля.
І лиш Господь
печалився над нами.*

Оце, мабуть, і все з її спогадів про пережите й переборене. Мало є поетів і поетес, які б так скупі відгукувалися про найбільш трагічні моменти свого життя, які б так тихо говорили про свої життєві катастрофи. На таке осмислення пройденого здатна лиш велика душа, народжена літати від обрію до обрію.

Ще раз підкреслимо, що поетеса, про яку йде мова, – виразна творча індивідуальність. В наш час, коли інші наші поети й письменники загалом виступають мало або ще тільки перетрансформовують свої думки та образи, літературні плани та пошуки, Ганна Коцур залишається єдиною особистістю нашого літературного життя. За своїм баченням та осмисленням наших суспільних проблем вона перевершує всіх нас і залишається єдиним чоловіком у нашій сучасній поезії.

Дослідник карпатської замани

(До 65-ліття з дня народження Олекси Мишанича.)

На початку 1998 р. Президія Словацької академії наук в Братиславі звернулася до Посольства України у Словаччині, Кафедри української мови та літератури філософського факультету Пряшівського університету. Асоціації українців Словаччини та Спільки українських письменників Словаччини із запитання: «Хто із сучасних вчених України має найбільші заслуги у розвитку та вивченні українсько-словацьких взаємин?». Всі чотири установи одноголосно відповіли: Проф. Олекса Мишанич, доктор філологічних наук, член-кореспондент Національної академії наук у Києві.

Олекса Мишанич народився 1 квітня 1933 р. в с. Ляховець Волівського (нині Міжгірського) округу, однак вирослав у Барвінку біля Ужгорода. В Ужгородському університеті він здобув солідну філологічну освіту (у професорів П. Пономарьова, М. Плісецького, П. Лінтура, Ф. Потушняка, Й. Дзендзелівського, М. Яська та ін.), в 1958 р. поступив у аспірантуру в Інститут літератури Національної академії наук України в Києві, де від 1961 р. працює на посаді наукового працівника. Тут він захистив кандидатську та докторську дисертації, а від 1985 р. завідує відділом давньої української літератури. В 1992-96 роках був заступником голови Вищої атестаційної комісії України з гуманітарних наук, в 1989 р. став ученим секретарем, а в 1993 р. – першим віце-президентом Міжнародної асоціації українців. Лауреат Державної премії України ім. Тараса Шевченка, Заслужений діяч науки і техніки України.

Діапазон наукових зацікавлень О. Мишанича надзвичайно широкий. Він вивчає давню українську літературу, історію, фольклор, досліджує сучасні процеси в українській літературі.

Кількість книжкових публікацій О. Мишанича (включно брошур, збірників та редактованих ним книжок) перевищила п'ятдесят назв, а число друкованих статей сягає кількох сотень. Він є співавтором таких визначних синтетичних праць, як *«Історія української літератури у восьми томах»* (т. 1, 1967), *«Історія української літератури в двох томах»* (т. 1, 1989),

«Історія української літератури 20 століття» (1993): редактором видань: «Літопис руський» (1988), «Літопис Самійла Величка» (1991), «Українська поезія середини 17 ст.» (1992); автором монографій «Григорій Сковорода і усна народна творчість» (1976), «Українська література другої половини XVIII ст. і усна народна творчість» (1980) та ін. Всі вони побудовані на великому першоджерельному матеріалі, написані на високому професіональному рівні, здобули позитивну оцінку не лише в Україні, але й далеко за її межами. О. Мишанич при дослідженні літератури та фольклору витворив власну школу, побудовану на поєднанні ґрунтовного аналізу досліджуваної теми з досягненнями вітчизняного та світового літературознавства. На відміну від представників сучасної хвилі модного захоплення науковими працями західної української еміграції він критично вибирає з цих праць лише справжні вартості, розвиває і поглиблює їх.

О. Мишанич проявив себе і як досліджений текстолог та редактор, що підготував до друку понад тридцять томів творів класиків української літератури, серед яких поважне місце займають твори раніше заборонених письменників: С. Черкасенка (у двох томах), О. Маковея (у двох томах), К. Гриневичевої, Н. Королевої, М. Лазорського тощо. Він є членом редакційної ради едицій «Гарвардська бібліотека давнього українського письменства», «Українська літературна енциклопедія», «Енциклопедія української діаспори» тощо. Для цих енциклопедичних видань він підготував понад двісті гасел. З доповідями виступає на багатьох міжнародних конгресах і конференціях, при чому завжди приходить з чимось новим, досі не відомим. На міжнародній науковій конференції «Цензура в Україні» в Іллінойському університеті (м. Урбана в США) у 1994 р. великий інтерес викликала його доповідь «Українська література під заборобою: 1937-1990», в якій він навів десятки таємних списків та покажчиків заборонених авторів, з яких деякі охоплюють по кілька тисяч творів. Тисячі книжок

було вилучено із бібліотек на підставі розпоряджень організації з назвою «Головліт», його «зведених покажчиків», «списків», «наказів» та «усних розпоряджень». Тут же він розкрив систему фізичного нищення забороненої літератури.

В останньому часі великий резонанс викликала його книжка «Митрополит Йосиф Сліпий перед «судом» КГБ» (Київ, 1993), що містить дві його доповіді, виголошені на міжнародних конференціях. Обидві написані на підставі невідомих документів із архівів КГБ. Справжньою сенсацією стала знайдена Мишаничем судовою справою митрополита Сліпого та його п'яти-томна рукописна праця «Історія вселенської церкви на Україні», написана ним у в'язниці. Перший том цієї капітальної праці вже видано друком у Римі.

В центрі уваги О. Мишанича – література Закарпаття, при чому, на відміну від інших дослідників України, він не обмежується лише адміністративними межами сучасної Закарпатської області, але під поняттям «Закарпаття» розуміє теж територію Словаччини, заселену русинами-українцями та колонії переселенців із Карпатського регіону в Югославії.

Саме на цей бік його діяльності я б хотів звернути увагу читачів з нагоди 65-ліття з дня народження проф. Олексі Мишанича.

Вже у першій своїй книзі «Література Закарпаття XVII-XVIII ст.» (Київ, 1964) О. Мишанич детально проаналізував маловідомі рукописні пам'ятки з території Пряшівщини: т зв. «учительні» Євангелія із Пряшева, Ладомирової, Нягова і Грабського; «Литманівський збірник», пісню про Стефана – воєводу «Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?», записану в селі Венеція біля Лукова та цілий ряд інших документів. Підкреслив, що перша сільська школа з рідною мовою навчання засвідчена не в Україні, а в селі Порах на Пряшівщині (1600 року). Подав огляд просвітянської діяльності Краснобрідського монастиря і з нових аспектів оцінив літературні

твори Арсенія Коцака з Буківця, Петра Лодія із Збоя, Івана Ріпи з Ублі, Андія Андріївського з Андрійови, Михайла Ольшавського з Ольшави, Івана Югасевича з Прикрої тощо. Чимало уваги він присвятив книгодрукуванню та книготоргівлі, шкільній освіті, культурним зв'язкам Закарпаття з Україною, Росією та Західною Європою. На основі багатого першоджерельного матеріалу він переконливо довів, що літературні пам'ятки Закарпаття XVII-XVIII ст. написано староукраїнською мовою із значною домішкою народнорозмовної мови. Ця теза стала провідною і в усіх наступних працях Олекси Мишанича про закарпатоукраїнську літературу.

Певним підсумком доробку О. Мишанича на ділянці вивчення закарпатоукраїнськ літератури є дві його доповіді, зачитані на міжнародних українознавчих конференціях: *«Український контекст давньої літератури Закарпаття»* (зб. «Культура українських Карпат», Ужгород, 1994, с. 27-46) та *«Література Закарпаття між Сходом і Заходом Європи»* («Новини Закарпаття», Ужгород, 1994, № 152-154). В першій він, спираючись на праці І. Франка, В. Гнатюка, М. Возняка, Г. Стрипського, А. Годинки, О. Рудловчак, О. Барана та інших учених переконливо довів, що до XVIII ст. на Закарпатті переважала рукописна література, перелисувана і перероблювана із пам'яток, що побутували в Галичині й потрапили сюди із загальноукраїнської київської книжності. Тут же він підкреслив, що для Закарпаття з 1698 до 1770 року в Австрії було надруковано лише сім книжок (у Трnavі, Відні та Коложварі), причому дослідники тут знаходили (й досі знаходять) майже всі видання XVII-XVIII ст. друковані в Києві, Львові, Острозі, Почаєві, Стратині, Уневі, Чернігові, Новгороді-Сіверському, Дермані та Крилосі, і то в багатьох примірниках.

На середину XVIII ст. в Закарпатті було 840 церков. В кожній з них було від 3 до 20 книг українського походження. Цілі бібліотеки були в монастирях, наприклад, в Краснобрідському – 135 книг, в Малобе-

резнянському – 205, Марія-Повчанському – 191. На Закарпатті засвідчено понад 50 старих рукописних співанників, з яких найважливішим є Пряшівський з другої половини XVIII ст., написаний п'ятьма мовами: українською, російською, латинською, угорською і словацькою. Тут же він прослестив творчість десятків місцевих закарпатських письменників XVI-XVIII ст., які «майже не виходили за межі тих прагнень і устремлінь, тих стилів і напрямів, якими жила тоді вся українська література».

В другій роботі О. Мишанич обмежився лише літературою Закарпаття XVII ст., яка знаходилася під значним впливом Ужгородської унії 1646 року. Була це, в основному, «учительна література», розрахована не на читаючого, а на слухаючого споживача. На Закарпатті вона потрапляла із Західної України через польське посередництво (перекладні повісті «Александрія», «Варлаам і Йосафар»), оповідання («Римські діяння», «Велике дзеркало»). На деяких творах відчутні протестантські впливи. Дуже поширеними були старокиївські легенди. Тут він найбільше уваги присвятив творчості полеміста Михайла Андрелли (1637-1710), який вищу освіту здобув у Братиславі, Трnavі та Відні, однак добре знав творчість українських православних публіцистів Петра Могили, Іоанника Галаятовського та інших. Будучи уніатом, став великим борцем за збереження на Закарпатті православ'я. Творчість Андрелли він вважає чи не єдиним прикладом ідеологічної конфронтації між Сходом і Заходом в закарпатському письменстві XVII-XVIII ст. Підставі глибокого вивчення літератури він доходить до такого висновку: *«Коли ми говоримо про Україну XVII ст. між Сходом і Заходом і оцінюємо роль Закарпаття у цих відносинах, то в цілому вона була позитивною. Саме в цей час Закарпаття почало виконувати роль з'єднуючої ланки між Заходом і Сходом. Його постійна конфронтація з Угорщиною на ідеологічному ґрунті не перешкодила загалом добрим взаєминам із латинським Заходом, його культурою та літературою»*.

Значним здобутком закарпатського літературознавства був збірник творів письменників дорадянського Закарпаття «На Верховині», упорядкований О. Мишаничем (Ужгород, 1984). Ця понад 500-сторінкова книжка охоплює кращі зразки літературної творчості від XVI ст. (*Пісня про Стефана – воєводу*, записана в с. Венеція-Луків Бардіївського округу) по 1945 рік. В ґрунтовній передмові (с.5-28) упорядник подав фаховий огляд цього довгого періоду, а в примітках – біографічну довідку про кожного письменника.

Кілька окремих праць О. Мишанич присвятив творчості Олександра Духновича, Олександра Павловича, Анатолія Кралицького та інших письменників XIX ст.

Із закарпатських письменників XX ст. він найбільше уваги присвятив життю і творчості *Василя Гренджі-Донського та Августина Волошина*. Обидва вони довгий час були в списку «заборених» письменників. Їх імена не сміли навіть згадуватися. О. Мишанич, долаючи великі труднощі, більше ніж хто інший спричинився до реабілітації обидвох, підготувавши і видавши їхні твори окремими книжками, які і досі є найповнішими виданнями їх творів в Україні (Василь Гренджа-Донський: Твори. – Ужгород, 1990; Августин Волошин: Твори. – Ужгород, 1996). Він не лише реабілітував тих діячів загальноукраїнського значення, але й допоміг влаштувати наукові конференції до їхніх ювілеїв.

Слід нагадати, що першу статтю про В. Гренджу-Донського О. Мишанич опублікував на сторінках «Дуклі» (1962, № 2) з нагоди 65-річчя з дня його народження. До того часу ні 50-ліття, ні 60-ліття з дня його народження не відзначалося у пресі. Позитивна стаття «радянського вченого» до значної міри сприяла реабілітації репресованого поета і була своєрідною увертюрою до позитивної оцінки його літературного доробку з пера Івана Мацинського («Дукля» 1963, № 3) та видання його творів окремою книжкою в упорядкуванні М. Мольнара

(В. Гренджа-Донський, Шляхом терновим, Пряшів, 1964).

Українському читачеві він наблизив творчість чеських письменників міжвоєнного періоду, що діяли на Закарпатті, головним чином, Івана Ольбрахта, закарпатську трилогію якого він видав окремою книжкою (Ужгород, 1990).

Кілька статей О. Мишанич присвятив дослідженню словацько-українських взаємин. І в цьому відношенні він був в Україні піонером. Вже в 1963 р. він на сторінках «Дуклі» (№ 1) опублікував статтю «*Давні зв'язки*», в якій розглянув взаємини між двома братніми народами від Великоморавської держави і Київської Русі по XVIII ст. Він пише про інтенсивні мовні контакти українсько-словацького пограниччя, засвідчені вже в письмових пам'ятках X-XI ст. («Савина книга», «Кодекс Супраський», «Київські листки» тощо). В XVII-XVIII ст. «українсько-словацьке пограниччя породило цілу низку літературних і фольклорних творів, які на основі мовних даних можуть бути зараховані як до української, так і до словацької літератури» (с. 81). Шкода, що і по сей день немає хоча би невеличкого збірника цих спільних творів. Свою тезу «*Словащина у XVII-XVIII ст. відіграла помітну роль у піднесенні загального культурного і освітнього рівня закарпатських українців*» (с.79) він документував фактом, що в тому часі велика кількість закарпатських українців систематично навчалася у середніх і вищих учбових закладах Словащини (Трнава, Левоча, Кошиці, Кежмарок), що в трнавській університетській друкарні були надруковані перші три книжки, призначені безпосередньо закарпатським українцям: «*Катехизис*», (1698) і «*Буквар*» (1699) Де Камеліса та «*Краткое припадок моральных и нравных собрание*» (1727) Г. Бізанція, що на території Словащини було записано найдавніший текст української народної пісні, що серед закарпатських українців в Шариському Потоці шість років (1652-1658) прожив Ян Амос Коменський, що тісні стосунки зв'язували мукачівського єпископа

Андрія Бачинського зі словацьким бібліофілом Ю. Рибайом.

Через 20 років О. Мишанич на сторінках братиславського журналу «Slavica Slovaca» (1983, № 4, с. 373-383) опублікував ґрунтовну розвідку «Словацько-українські літературні зв'язки XVI-XVIII ст.», в якій поширив та поглибив деякі свої тези із попередніх статей, головним чином, щодо переписування або перекладання творів словацької літератури і фольклору на Закарпатті. Детальніше він зупинився на згадуваному вже «Пряшівському співаннику» другої половини XVIII ст. (довівши, що його першим місцем складення була Києво-Могилянська академія) та на типологічно спільних українсько-словацьких творах літературного бароко, головним чином, з турецькою тематикою, сатирично-гумористичних тощо. Літературні твори він досліджує не ізольовано, а в комплексі всього культурного життя двох країн. Окремий підрозділ він присвятив «Itinerariumu», тобто подорожнім нотаткам словацького письменника і вченого Данієла Крмана (1663-1740), який в 1708-1709 роках відвідав Україну. В 1724 р. Словаччину відвідав український письменник і мандрівник Василь Григорович Варський, який теж залишив для нащадків цікавий опис своєї подорожі через Бескиди («скопище розбійників») в Гуменне, Стразьке, Парховани, Бідовці, Кошиці та інші місцевості. Менше відомостей ми маємо про подорож у Словаччину українського письменника і філософа Григорія Сковороди. Висновок О. Мишанича такий: «Словацько-українські літературні і культурні взаємозв'язки мають свою тривалу історію. Вони свідчать, що два слов'янські народи-брати, найближчі сусіди, ділилися своїми духовними надбаннями, взаємно збагачувались. І хоч майже до кінця XVIII ст. в силу історичних обставин словаки ще небагато знали про українців як про окремих великий слов'янський народ, так само й українці мали дуже скупи відомості про словаків, все ж сторінки їхнього давнього культурного і літературно-

го єднання не можна обминати, їх необхідно пильно вивчати».

Олексан. Мишанич виявив себе неперевершеним спеціалістом в дослідженні української літератури у Словаччині та Югославії. Цим двом літературам, що виходять із спільного генетичного кореня, він присвятив кілька десятків праць, підпертих глибоким знанням предмету дослідження. О. Мишанич є, мабуть, єдиним вченим в Україні, який має у своїй приватній бібліотеці повні комплекти «Дуклі», «Шветлосці», «Творчосци», «Нової думки», «Наукового збірника Просвіти», «Наукового збірника Музею української культури у Свиднику», «Наукових записок КСУТ» та майже всю літературну книжкову продукцію русинів-українців Пряшівщини та Войводини. В цьому відношенні йому не може конкурувати ні одна наукова та громадська бібліотека України.

З наукових праць про художню літературу українців Пряшівщини на перше місце слід поставити його ґрунтовні рецензії на пряшівські видання: «Науковий збірник Музею української культури у Свиднику» (різні томи; «Вітчизна», 1967, № 4), «Тернові квіти з полонин» В. Гренджі-Донського («Вітчизна», 1965, № 1), антологію О. Рудловчак та В. Микитася «Поети Закарпаття» («Радянське літературознавство», 1966, № 4), монографію М. Мольнара «Словаки і українці» («Архіви України» 1967, № 3), антологію фольклору українців Східної Словаччини «З Словачини вікві» («Вітчизна», 1968, № 8) та багато інших. Ці рецензії були не лише трафаретними похвальними відгуками, але критичним аналізом найвизначніших пряшівських книжок.

Кілька аналітично-синтетичних статей він присвятив окремим діячам наукового і культурного життя українців Східної Словаччини: Івану Мацінському («Наукові записки КСУТ», № 19), Миколі Мушинці («Дукля», 1994, № 1), Юрію Бачі («Дукля», 1996, № 1) та ін. Кілька десятків статей про письменників Пряшівщини він опублікував в «Українській літературній енциклопедії».

Кульмінацією його доробку на ниві пропаганди української літератури

Словаччини післявоєнного періоду є упорядкована ним антологія письменників Пряшівщини (співупорядники М. Роман та Ф. Ковач) «*Карпатська замана*» (Київ, 1990). Ця майже 400-сторінкова книжка, ґрунтовну вступну статтю до якої написав нішній посол України у Словаччині Дмитро Павличко, охоплює вірші й короткі оповідання 36 авторів починаючи В. Гренджею-Донським, Федором Лазориком й Іваном Мадинським і кінчаючи Марусею Няхай, Лесею Ярмач, Іваном Яцканином та Віталієм Конопельцем. Вперше після багаторічної перерви до неї залучено твори письменників, репресованих у 70-80 роках: Михайла Шмайди, Єви Біс, Юрія Бачі та Йосифа Шелепця.

Олекса Мишанич є майже єдиним літературознавцем в Україні, який систематично займається дослідженням літератури русинів Югославії – переселенців із Закарпаття, які вже понад 250 років живуть на «Нижніх землях» біля Дунаю, зберігаючи первісну національну ідентичність.

Вже в 1965 р. на сторінках київського журналу «Вітчизна» (№ 4) він опублікував статтю «*Гей, там коло Дунаю*» про літературні стремління югославських русинів. В 1967 р. в тому ж журналі (№ 8) він опублікував добірку «*Із сучасної української поезії в Югославії*». В 1968 р. він вперше відвідав Новий Сад, Руський Керестур, Коцур та інші місцевості Бачки, заселені русинами і нав'язав особисті контакти з ними, які з того часу стали постійними. Великий резонанс мала його стаття «*Українці в Югославії*», опублікована у наймасовішому українському журналі «Україна» (1970, № 2). В 1976 р. з його ініціативи в Ужгороді було видано 15-тисячним тиражем збірник оповідань руських письменників Югославії у перекладі С. Панька на українську літературну мову «*Там коло Дунаю*» (редакційна колегія М. Кочиш, Д. Лятак та Д. Папгаргаї), що охоплювала твори сімох письменників та біобібліографічні статті про кожного з них. У вступі до збірника (с. 5-14) О. Мишанич подав фаховий огляд всієї літератури русинів Бачки і Сриму.

В Новому Саді у 1979 р. під редакцією О. Мишанича вийшов друком збірник оповідань закарпатоукраїнських письменників «*Закарпатски приповедки*».

На міжнародній конференції «Слов'янські культури і світовий культурний процес» (Мінськ 1982) О. Мишанич виступив з доповіддю «*Література творчість югославських русинів*», якою вперше залучив цю літературу до загальнослов'янського контексту. Його доповідь була опублікована російською мовою в збірнику матеріалів конференції (Мінськ 1985) та руською мовою (в перекладі В. Костельника) в ж. «Нова думка» (Вуковар 1988, № 64).

В 1983 р. на IX міжнародному з'їзді славистів у Києві О. Мишанич зачитав доповідь «*Література бачваносримських русинів*», опубліковану в збірнику матеріалів з'їзду («Слов'янські літератури», Київ, 1983) та ж. «Нова думка».

У вересні 1987 р. О. Мишанич брав участь у міжнародній науковій конференції в Београді, присвяченій 200-літтю з дня народження сербського вченого й письменника Вука Караджича. Його доповідь «*Вук Караджич і Україна*» опубліковано в кількох журналах українською, сербською та руською мовами. При цій нагоді він черговий раз відвідав руські оселі в Бачці і Сримі. В інтерв'ю журналу «Нова думка» (1988, № 64) О. Мишанич накреслив перспективи дальшої співпраці на літературному і культурному полі між русинами Югославії і Україною. На жаль, не всі його плани вдалося реалізувати.

З руських письменників Югославії він найбільше уваги присвятив *Владі Костельнику та Михайлу Ковачу*. До згадуваної вже «Української літературної енциклопедії» він залучив статті майже про всіх письменників Бачки і Сриму. Тим він наочно демонстрував, що ця література є регіональною частиною загальноукраїнської літератури.

На конференції до століття експедиції В. Гнатюка в Бачку (Новий Сад – Руський Керестур, грудень 1997 р.)

він зачитав цікаву доповідь про В. Гнатюка як дослідника найдавніших пам'яток бачваноруської літератури (XVII-XIX ст.).

Доробок О. Мишанича на ниві дослідження руської літератури знайшов позитивну оцінку і на сторінках найновішої «Історії руської літератури» Юліана Тамаша (Новий Сад 1997).

Після політичних змін в Східній та Центральній Європі на переломі 80-90 років виникла нова течія в карпатознавстві, окреслена терміном «*політичний русинізм*», ідеологом якої став професор Торонтського університету П. Р. Магочі. О. Мишанич дав рішучу відсіч його поглядам вже у 1990 р. на Світовому конгресі по дослідженню Радянського Союзу і Східної Європи в м. Гарогейт (Великобританія). З того часу він опублікував на цю тему кільканадцять наукових праць, серед яких є й окремі книжки та брошури: «*Від підкарпатських русинів до закарпатських українців*» (Ужгород, 1991) «*Карпаторусинство – його джерела й еволюція в ХХ столітті*» (Дрогобич, 1992), «*Карпати нас не розлучать*» (Ужгород, 1993), «*Політичне русинство – українська проблема*» (Київ, 1996) та інші. В них він на конкретних фактах переконливо довів, що сучасні снаги представляти русинів Карпатського регіону окремою нацією є політичною спекуляцією, спрямованою на відокремлення Закарпатської області від України та асиміляцію русинів, які споконвіку вважали себе складовою частиною Русі, тобто України (в нинішньому розумінні).

Українське літературознавство має в особі проф. Олексі Мишанича першорядного дослідника, дослідника, який не обмежується лише загальноукраїнськими темами, але не з меншою завзятістю і запалом досліджує теж літературу, історію та культуру найзахідніших областей українського етносу, доводячи їх генетичну спорідненість з Україною.

Найважливіші наукові праці, розкриті по різних журналах і збірниках, він нещодавно видав (власним коштом) у двох книжках. Перша «*Повернення*» (Київ, 1993) містить літератур-

но-критичні статті й нариси про видатних українських письменників ХХ ст., творчість яких тривалий час замовчувалися: Спиридона Черкасенка, Катрі Гриневичевої, Наталени Королевої, Миколи Лазорського, Олексі Стефановича та Василя Гренджі-Донського. Книжка швидко розійшлася. Повторне її видання (Київ, 1997) автор поповнив ще нарисами про дослідників та описувачів козаччини (кілька десятків імен), про Ужгородську унію 1646 року, найновішу українську літературну цензуру (1937-1991), Августина Волошина, Івана Ірлявського, Василя Марка (Маркуся), Юрія Бачу та Миколу Мушинку.

Друга книжка «*Крізь віки*» (Київ, 1996) містить 20 статей О. Мишанича з його профільної дисципліни – давньої української літератури (про словацько-українські літературні взаємини XI-XVIII ст., «Слово о полку Ігоревім», роль фольклору в давній українській літературі, українське бароко, байку, сатиру й гумор, любовну поезію, давню літературу Закарпаття, Берестейську унію, Григорія Сковороду, Мануїла Козачинського тощо). До обидвох книжок долучено бібліографічні довідки та іменні реєстри, які значно улегшують користання ними.

Найважливішому дослідникові закарпатоукраїнської літератури Олексі Мишаничу минуло 65 років. Як ми бачили з вище наведеного огляду, ці роки в нього не пройшли марно. Його наукові праці вже зараз увійшли в золотий фонд українського літературознавства. Та він ще не збирається випускати пера з рук. В останньому часі О. Мишанич інтенсивно працює над центральноєвропейським томом «*Енциклопедії української діаспори*», що виходить під редакцією його земляка Василя Маркуся (Чикаго) та над «*Енциклопедією сучасної України*» (головний редактор Іван Дзюба). На його робочому столі є і цілий ряд інших наукових проєктів та не закінчених праць.

До дальших років бажаємо йому доброго здоров'я, душевних та тілесних сил для завершення всіх його планів.

Микола Ковалів

ЯК ПЕРЕКЛАДАЮТЬ ПОЕЗІЮ ЯНА СМРЕКА НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Наближається сота річниця з дня народження видатного словацького поета Яна Смрека – 16 грудня 1998 року. І наша культурна громадськість не може не відмітити цю знаменну дату, бо поет своїм відвертим ліризмом збагатив не тільки словацьку поезію, але й не одну чуйну душу, до якої дійшли слова поета через художні переклади на українську мову відомих мені перекладачів: Юрія Качія, Івана Мацинського, Лариси Мольнар, Віталія Конопельця та Дмитра Павличка.

Ян Смрек – самобутній поет у словацькій поезії. Його не залучиш, не втиснеш так легко у різні літературні угруповання, хоча поет добре знав європейську, особливо французьку поезію модерну, хоча він належав до доби словацької богеми поетів – королів ночі, кав'ярень та винарень, з якими був пов'язаний, але не піддався богемській легковажності, вивчаючи, як згадує Драгослав Махала у післямові «Король ночі» до поезій Яна Смрека у перекладі Віталія Конопельця «Із золотої фантазії» (1996), – не лише естетизацію плоти, але й чуттєву географію жіночих душ. Для поета не тільки поезія – любов, не тільки жінка з її красою – любов, але також довірливість і любов до людей та Батьківщини чи думи про її долю і своє складне гірке життя хлопця-сироти, що гартував свій характер і мрії у нелегких обставинах. Властиво із мрій виросла його поезія, яку намагались наблизити читачеві й вищезгадані перекладачі. Мене зацікавила різноманітність їх підходу до оригіналу та його реалізації у художньому перекладі. По суті мова піде про адекватність або адаптацію художнього тексту з його переспівами чи екзотизацією та натуралізацією.

З цього погляду багато сумнівів викликають переклади поезій Яна Смрека, здійснені Ларисою Мольнар, що були надруковані у журналі «Дукля» за 1973 рік у шостому номері («Пісня», «Вірш першого дня», «Травневий дощ», «Лише очі», «Пісня про твоє зростання», «Пісня про твоє ім'я»). Порівнюючи ці переклади, можна прийти до висновку, що перекладачка, намагаючись створити точний переклад, не досягла бажаних результатів. В неї вийшов натуралізований переклад, коли вона заради римуння добавляє слова-образи, які міняють метафоричну систему віршів оригіналу. Виходить так, що в «Пісні про твоє ім'я» – *Nakreslil som si meno tvoje v piesok* – авторка перекладу наводить: «Твоє ім'я в пісок вписав я дрібно» заради рими: «дрібно-срібло» і рядки: *teraz ho ryjem v brezy biely pliešok//a oddávam ho do ochrany vtáctva* прозвучали так: «Тепер карбую на берези срібло//й птахам наказую охороняти». Подібний підхід ми бачимо також у «Вірші першого дня», де – *Myšlienky moje tebou plné boli, //lebo si príliš spanilá* перекладено: «Думки тебе шукали мимоволі, //бо ти занадто чиста, мила». При тому Лариса Мольнар не дотримує римову структуру строфи. Ще наглядніше ми це побачимо, коли для порівняння візьмемо переклад вірша під назвою «Пісня» та Віталія Конопельця того ж вірша під назвою «Зарум'янилися гори». Тут строфічну структуру вірша Яна Смрека дотримують обоє перекладачів. Але якщо Віталій Конопелець повністю послідовний у її римовій замкненості, то Лариса Мольнар у перших двох строфах та останній відходить від римуння. До всього у третій та четвертій строфах вона «підганяє» під риму нові образи. Ян Смрек дивиться на милу як на диво, у її гарних очах пламеніє червоний мак, а у Лариси Мольнар: «Дивлюсь на гори, ніби на малюнки, на свою милу, мов на дивний сон, – в її очах відбився Оріон». Це вже колонізація тексту. У Віталія Конопельця: «Велике диво – гори пурпурові, //та моя люба – то найперше з див, //в її очах чудових мак зацвів, //аж тим вогнем усеньке тіло//їй небезпечно охопило». тому виникає певна різниця між обома перекладами. Один не респектує автора своїм нашаруванням особис-

того, а другий переклад звучить з певним респектом та одухотворенням таланту поета Віталія Конопельця до перекладаного тексту та самого автора.

З іншого аспекту, але все ж такі не обминаючи аспект екзотизації й натуралізації, можна подивитись на художні переклади поезій Яна Смерека відомого поета й перекладача Дмитра Павличка, які увійшли у його «Антологію словацької поезії ХХ століття» (Київ, 1997). Сюди упорядник і перекладач залучив дванадцять віршів поета. У рецензії «Чотирнадцять поетів між двома дошками» на «Антологію» Микола Мушинка, крім іншого дуже позитивного, що має свою підставу, пише й таке: «Вірші в його майстерному перекладі анітрохи не поступаються перед оригіналами, а в деяких випадках навіть перевершують їх» («Дукля», 1997, № 4, с. 64). На жаль, автор рецензії чомусь не аргументував ці високі твердження конкретним матеріалом. Для перекладача Дмитра Павличка, дійсно, це був відважний почин, поетичний подвиг, важка благородна творча робота, вміння перевтілитися у перекладаних поетів та передати їх поетику, не підганяючи їх під свою поетичну систему. У чисто теоретичному плані та з погляду сьогоденних вимог до художнього перекладу виникає питання, чи твердження Миколи Мушинки про верхність перекладу над оригіналами – це на користь та славу перекладача або етична проблема ставлення до перекладеного автора та його творів. Кожне «перевершення» – це вже виставлювання самого себе як поета або наснага створити комусь іншому через зневагу (по суті) незаслужену славу. Думається мені, що такий ерудований поет і перекладач, як Дмитро Павличко, був далекий від таких наснаг. Попробую це пояснити на його перекладах поезій Яна Смерека, надрукованих у згадуваній вже «Антології». Тут в основному поет-перекладач зберігає і зміст і всю образну структуру, чуттєву атмосферу, тобто стилеву своєрідність перекладаного твору та самого поета. Але не завжди йому вдається досягти адекватності без повного використання варіантного простору. Це обумовлено різними чинниками (словацькими реаліями, лексикою, метафоричною специфікою тощо), і перекладач змушений свідомо або несвідомо відбити свій талант і перейти від екзотизації, тобто збереження чужомовних елементів у перекладі, до натуралізації для звучання українського менталітету. Навіть у таких адекватно перекладених віршах, як: «Зачарування» (Okúzlenie), «Липень» (Júl) та «Польова пісня» я бачу певні зсуви значень та образів у поета-перекладача, Дмитра Павличка. У «Зачаруванні»:

*Všetko vo mne volá k nej,
všetko zalieča sa jej.
Oči vidia len jej pas...
pohládzajú zlatý vlas*

*До неї кличе все в мені,
мої думки, мої пісні.
Очима стан її пасу
і гладжу золоту косу...*

У «Польовій пісні» kalich замінюється дзбаном, а третя строфа у двох останніх рядках звучить зовсім інакше: «Від голосу її, де чути дзвін конвалій, // гублю я голову й шалію». У Яна Смерека: Máj v usta sa jej ukryl // Zvonkami konválií. У «Баладі черешневого цвіту» перекладач заради рими «гілка черешнева» ввів образ «цвітуть дерева». Оригінал: a páli všetko; rty i slová/kvitnúca haluz čerešňová... Nebrania sa ramente, dva hadi okružli a klzki. Переклад: «вже не бороняться, лежать/округлі і ковзкі рамена». У словацькій мові рамено має значення не лише плеча, але й руки від плеча по лікоть. З подібним ми зустрічаємось також і у перекладі: «А поруч пахне жито, співають ячмені» – okolo vonia žito//jačmeň a raž, «а в житі повно диких маків – slepý mak – вовчий мак. Далі, виходячи з контексту, перекладач вводить образ: »лиш цілуйте//той поваб, той червоний сміх" замість rčvab ten tisí-segý. А на кінці вірша ми знаходимо й такі дуже поетичні рядки з міфічною окрасою, у яких наявно бачити поета Павличка: «а липень – фенікс, от я з ним//вмираю й воскресаю». В оригіналі використано образ жар-птиці: a mesiac júl je ohnivák/dravý a večne lašný. Цей перекладацький прийом Дмитро Павличко використовує також у віршах: «Мені селянка поставна», «Балада травневої ночі», «Пісня» («Рожевий спів з гортані б'є»), «Листя» та «Пісня» («Чисте вино, чисті рими») та інших.

Треба звернути увагу й на те, що Дмитро Павличко, перекладаючи Яна Смерека, не використав інверсію, на яку так багата поезія словацького поета і яку так майстерно використав у своїх перекладах Віталій Конопелець у книзі перекладів

«Із золотої фантазії». Мабуть, доцільно буде навести для порівняння обидва переклади вірша «Лістя»:

U nás je jeseň už a odrazu
Zo stromov more listov napršalo.
Mal by som dvíhať ich a písať na ne,
Čo v srdci ostalo mi nedopovedané.
Lež nech si celú horu rozložím
A na každý list slovo položím,
Bude to všetko málo, všetko málo.

Zmeň sa už, pieseň moja, v mlčanie.
Nech vstúpi do teba duch môjho kraja,
Čo hľadel do slnka a do neba,
Ale dnes sklopí zrak a hľadá do seba.

Переклад Дмитра Павличка:

У нас вже осінь, лістя із дерев
зірвалося і морем світ залляло.
Я мав би на листках отих писати
все те, що досі не зумів сказати.
Та як розложу гори до ладу,
на кожен листик слово покладу,
то буде все мало, все мало.

О моя пісне, обернись в мовчання!
Хай в тебе вступить дух мого краю,
що погляд посилав колись до зір,
а нині в себе затопив свій зір.

Переклад Віталія Конопельця:

У нас осіла осінь, і з дерев
розлоге море листу назливало.
Якби на кожен міг я написати,
що недомовлено, що мусило мовчати,
і до одної гори листяні
вдалось би в слово одягти мені, –
замало буде і цього, замало.

У тишу, співе мій, нарешті перейди,
аби дух краю рідного збагнути,
що позирав лише до сонця, ввись,
а нині в себе, долі задививсь.

У першому випадку Дмитро Павличко йде точно за автором з тою лише різницею, що у перекладача «лістя із дерев зірвалося і морем світ залляло», а в рядках, де Смрек звертається до пісні: «Хай в тебе вступить дух мого краю, що погляд посилав колись до зір (в оригіналі: до сонця, до неба), – заради дотримання точної рими зсунуто, звужено художній образ. У випадку Віталія Конопельця, якого проф. Ян Юрчо назвав «королем тексту» у своїй рецензії «Метаморфози перекладача» («Дукля», 1997, № 3, с. 59-63), ми бачимо той самий підхід, у якому дуже відчувається сила таланту поета-перекладача. У нього «осіла осінь, і з дерев (тобто зверху) розлоге море листу назливало». Ця персоніфікація стає прекрасною натуралізацією художнього тексту. В останніх двох рядках заключної строфи перекладач наближається до оригіналу, але й тут він дуже вдало вибрався із труднощів римування «неба – do seba», використавши поняття «вись» замість неба. Цей самий підхід ми бачимо й у перекладах «пісень»:

*Čisté víno, čisté steny,
čisté rýmy, čisté ženy,
čisté srdce, čistý zrak,
veselý som ako vták*

У обох перекладачів це виходить з бравурною легкістю. Вони передають цілу атмосферу, настроїв оригіналу з тою лише різницею, що у Дмитра Павличка «жіночки, як херувими»:

*Чисте вино, чисті рими,
жіночки, як херувими,
чисте серце на вітрах,
я веселий, наче птах!*

Переклад Віталія Конопельця звучить більш адекватно:

*Чисті стіни й винні дзбани,
чисті рими й чисті панни,
чистий погляд та душа,
я веселий, мов пташа.*

Певну різницю ми бачимо й у перекладах заключної строфи:

*Strapce hrozna sú už zrelé,
zavisnú na mojom čele,
nazad nejdem, nie som rak,
veselý som ako vták.*

Дмитро Павличко своїм зсувом – відходом від оригіналу трохи знижує естетично заключний образ:

*Винограду грона зрілі
виснуть на моєму тілі,
та назад не йде мій шлях,
я веселий, наче птах!*

У Віталія Конопельця ця строфа має теж свій нюанс:

*Вже дозріли винограда,
буде з них мені корона,
а назад хай рак руша,
я веселий, мов пташа.*

Це свідчить про те, що у Віталія Конопельця та Дмитра Павличка є непереможний віталітет в поезії з усіма вимогами до художнього перекладу. У них співвідносність наявна, хоча вони часто стоять майже на протилежних позиціях у підходах до перекладаного тексту. Дмитро Павличко схильний до натуралізації з тенденцією одомашнити, акліматизувати автора в іншомовному середовищі. Віталій Конопелець більше підтримує силу художнього виразу оригіналу, виходячи із цілої атмосфери, із цілої художньої структури тексту, який піддається перекладацькій обробці, що з точки зору теорії художнього перекладу має багату перспективу.

На підставі всього сказаного можна прийти до певного висновку, що обидва поети-перекладачі поезій Яна Смерека незалежно один од одного дають високу естетичну насолоду. Вони у своїх нюансах говорять про широкую можливість інваріантності перекладу, коли на зміну традиційних підходів «переспіву» приходить адекватність художнього перекладу з певним відхиленням у бік натуралізації, що, без сумніву, є проявом сили обох талантів художньої та естетичної тонкості.

Ілля Галайда

ЗАПОРІЗЬКІ КОЗАКИ, БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ І ЗАКАРПАТТЯ

Вперше запорізькі козаки з'явилися на Закарпатті в 1616 р. Того року «загін козаків чисельністю кілька тисяч чоловік пройшов через Закарпаття і під Кошице розгромив армію трансильванських феодалів. Козаки вступали в контакт з русинським населенням, декотрих залучали до своїх рядів. Їх загони нападали на маєтки окремих магнатів, сприяли піднесенню антифеодальної боротьби народних мас. Спілкування з козаками, які розмовляли з селянами на зрозумілій їм мові і були однієї з ними віри, вселяло надію, що за Карпатами живуть брати, які допоможуть їм у боротьбі проти соціального та національного гноблення. Королівська адміністрація, характеризуючи перебування козаків у Закарпатті, писала: «Тільки того треба боятися, що до козаків приєднуються їх одновірці і піддані Другета – верховинські руснаки, які і без того ненавидять своїх панів».¹

Вдруге козацькі загони з'явилися на Закарпатті в 1619 р. З цього приводу відомий історик О. Баран опублікував статтю «Козаки на Закарпатті в 1619 році». Угорський магнат Юрій Гомонай-Другет вів тоді гостру боротьбу з семигородським князем Габором Бетленом і вирішив використати найманців – запорізьких козаків. «Юрій Ракоці, військовий комендант окупованої Мадярщини, – писав О. Баран, – довідавшись про приготування Гомоная, відразу писав до Бетлена про небезпеку козацького нападу. Але Бетлен в тому часі не вірив, що Гомонай міг нагромадити таку кількість найманих військ, з якими міг напасти на Семигород. Відписав Ракоцієві, що це тільки панікерські плітки і ними не варто перейматися». Однак Гомо-

най вже 27 жовтня вирушив з великим військом у бік Карпат, а 30 жовтня перейшов кордон. Козацьке військо нараховувало близько 10 тисяч чоловік, тим часом як Ракоці мав не більше 4 тисяч гайдуків. Спроби відтіснити козаків нічого не дали, за якусь мить семигородсько-угорське військо, охоплене панікою, почало втікати. «Перемога козаків була повна, – пише О. Баран, – тим більше, що козаки, переслідуючи утікачів, зробили вбитими коло двох тисяч вояків Ракоція, а між ними й багато офіцерів». 30 листопада військо козаків уже стояло біля Кошице, а Гомонай пішов у напрямку Пряшева.

Як же зустрічали закарпатські русини козацьке військо? Вищеназваний дослідник відзначав: «Північна територія Мадярщини між Спішом і Ужанським комітатом була заселена здебільшого карпатськими українцями, а від них на південь також і словаками. Мадяр тут не було. Але вони тримали все в руках. Шляхта та державна адміністрація були здебільшого мадяри, а українці та словаки до 80 % були кріпаками. Ці карпато-українські кріпаки дуже втішилися, коли побачили війська українських козаків, що ганяли за мадярськими панами та їхніми гайдуками». Необхідно погодитися з думкою відомого історика, що цей «національний підйом був дуже сильний і якби був засягнув такі східні українські комітати, як Берег, Угоча та Мараморо», то хто знає, чи не викликав був свого роду «хмельничину» на українським Закарпатті». Безперечно, що ця подія «поглибила зв'язки між закарпатцями та українцями з-поза Карпат».²

1 Нариси історії Закарпаття. – Т.І. – Ужгород, 1993. – С.105.

2 Баран О. Козаки на Закарпатті в 1619-ім році//Український Історик. – 1970. – №1 – 3. –

У 1648 р. почалася народно-визвольна війна українського народу проти панської Польщі, яку відомі українські історики В. Смолій і В. Степанков вважають українською національною революцією. Про неї швидко стало відоме на Закарпатті. «По смерті великого короля польського Владислава, – говориться в записі, зробленому на рукописі Євангелія в 1648 р. у Великих Ком'ятах, – извоєвали козаки Польщу. Почали ляхов істинати і гнати їх від ріки Дніпра до славного города Києва і звідти аж до Вісли. Старшому козакові було ім'я Хміль». ³

Після успішного для Б. Хмельницького завершення битв під Жовтими Водами, Корсунем і Пилявцями козацьке військо підійшло до Львова. Під стінами цього старовинного українського міста Хмельницький пожав дипломатичні відносини з Молдавією й Угорщиною і особисто почав переговори з семигородським воєводою Ракоцієм. Він надсилав до гетьмана під Львів своїх послів. Мемуарист Голінський писав, що «ляхті вдалося перехопити послів Ракоція в Галичині. Річ Посполита, боячись з'єднання угорців з козаками, робила все, щоб не допустити до Хмельницького угорських послів». Але цей же Голінський далі пише, що в грудні 1648 р. Хмельницький «радо прийняв секретне посольство» Ракоція під Львовом і після переговорів «наказав провести його за Львів двом тисячам козаків». ⁴

Що стосується листування між Богданом Хмельницьким і Юрієм Ракоці II, то перший лист українського гетьмана до трансільванського князя датується 7 листопада 1648 р. ⁵ Отже, відносини між Хмельницьким і Ракоці були встановлені ще до грудня 1648 р. За наказом запорізького гетьмана кількатисячний козацький полк

провів посольство Ракоці до самого Мукачева. Не викликає жодного сумніву, що поява козаків на Закарпатті впливала на українське населення, вселяла надію на визволення. Однак, ще напередодні відправлення посольства в Угорщину козаки побували на Закарпатті. М. Лелекач у своїй змістовній праці «Козаки в політичних комбінаціях мадярських панів в XVIII ст.» писав, що вони проникали в Березьку та Ужанську жупи і завдавали угорським феодалам великої шкоди, руйнували їх маєтки. ⁶ З цього часу відносини між Хмельницьким і Ракоці не припинялися ні на мить. 10 лютого 1649 р. гетьман пише Ракоці листа, в якому викладає плани спільних дій проти Польщі. ⁷ 4 травня 1649 р. Хмельницький повідомляв трансільванського князя Сігізмунда Ракоці про мир і дружбу з молдавським воєводою. У лютому 1653 р. Хмельницького відвідав посланник Ракоці Степан Люц, який підтвердив наміри трансільванського князя бути в дружбі з козаками.

Документи свідчать, що козацьке військо неодноразово переходило Карпати. Якими шляхами воно йшло? На це питання намагався відповісти академік В. Грабовецький: «У джерелах ми не знаходимо відповіді на запитання, через Сколівський чи Ужоцький перевали проходило козацьке військо з послами на Закарпаття. Але відомо, що на своєму шляху козаки громили як польську шляхту, так і угорських феодалів на Закарпатті, в околицях Ужгорода, Мукачева. Ужгородські власті доповідали 2 грудня 1648 р. німецькому імператорові Фердинандові III, що «козаки з татарами напали на Угорщину і спустошать все біля Унгвару». У фондї Осолінських Львівської державної наукової бібліотеки НАН України В. Грабовецький відшукав

С.76-82.

3 Нариси історії Закарпаття.-С.107.

4 Грабовецький В.В. Західноукраїнські землі в період народновизвольної війни 1648-1654 рр.-К.,1972.-С.74-75.

5 Документи Богдана Хмельницького.-К.,1961.-С.85.

6 Лелекач М. Козаки в політичних комбінаціях мадярських панів в XVIII ст.//Підкарпатська Русь.-1931.-Ч.9-10.-С.197.

7 Документи Богдана Хмельницького.-С.102.

листа від українського воєводи про велику шкоду, заподіяну козаками магнатам.⁸

Дипломатичні відносини Богдана Хмельницького з Ю. Ракоці мали певні результати. Так, зокрема, у квітні 1651 р. угорський посол повідомляв гетьмана, що Юрій Ракоці виставить 60 000 війська на краківському напрямку. Таким чином, готувався широкий похід на Річ Посполиту, який би мав поставити її на коліна. Добросусідськими й далі залишалися відносини Хмельницького з молдавським господарем Василем Лупулом. Однак незабаром виникли непорозуміння між Ракоці та Лупулом, які не могли не вплинути на відносини з Україною.

Богдан Хмельницький не припиняв відносин із трансільванським князем і після укладення договору про воєнний союз із Росією у 1654 р. Переконавшись, що цар грубо порушує основні статті договору, Хмельницький вирішив шукати інших союзників і зберегти дружні відносини з Молдавією та Угорщиною.⁹ Хмельницький не тільки чекав допомоги від Ракоці, він неодноразово висилав йому війська на допомогу. Так, 31 грудня 1656 р. він видав універсал про висилку на допомогу Юрію Ракоці козацького війська. Їм було наказано «жеби се злучили з войсками князя».¹⁰ На жаль, союз Хмельницького з Ракоці та «ведським королем не увінчався успіхом. «Весною 1657 р., – писав М. Грушевський, – він і зачав війну з Польщею на спілку з Швецією й Ракоцієм, а проти волі Москви. Так мала злука України з Московією розірватися. Але в війні козакам не пощастило, в війську прокинувся непослух. Хмельницький і без того хворий, а ся прикрість більше його розстроїла, і він вмер 27 липня 1657 р., лишивши

справи непорішеними».¹¹ у 1657 р. Ракоці теж зазнав невдачі – він втратив трон Трансільванії. Цим скористалися поляки, які напали на Закарпаття. Особливо потерпіли міста Мукачеве, Берегове, села Ракошино, Чинадієво, Підгоряни, Хуст, Вишково – всього близько 300 населених пунктів. Найбільше потерпіли селяни, які співчували козацтву, чекали його допомоги.

Нещодавно дніпропетровський дослідник Ю. Мицик відшукав нові документи, які свідчать про появу козаків на Закарпатті в 1684 р. Вчений, оперуючи матеріалами фонду «Архів Замойських», відзначив: «У виявленій нами урядовій інструкції для польських дипломатів є і додаток, що стосується відправи українських дипломатів. У його 6-му пункті йдеться про видачу грошей на провіант у дорозі козакам з Унгвару, як тоді на угорський лад називався Ужгород, котрих очолював якийсь Заболоцький... Ще нижче дописано пізніше: «А. Могила», що, можливо, засвідчує те, що осаул з Ужгорода та А. Могила, який був гетьманом Правобережної України у 1684-1686 рр., є одна і та ж особа».¹²

Таким чином, на Закарпатті добре знали про існування запорізького козацтва. Мало того, закарпатці неодноразово з ними спілкувалися, підтримували їх. Особливо пожвавилися відносини між козаками і політичними діячами краю під час народно-визвольної війни 1648-1654 рр. під керівництвом Богдана Хмельницького.

Микола ВЕГЕШ,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології
Ужгородського державного
університету

8 Дет. див.: Вегеш М.М., Горват Л.В. Короткий життєпис академіка Володимира Гравовського. - Ужгород, 1998.-99 с.

9 Грушевський М. Про старі часи на Україні. Коротка історія України (для першого початку). -К., 1907.-С.54.

10 Грушевський М. Названа праця.-С.54.

11 Документи Богдана Хмельницького.-С.551. Див. також: Сергійчук В.І. Іменем війська запорозького. Українське козацтво в міжнародних відносинах XVI – середини XVII століття.-К., 1991.

12 Мицик Ю. Закарпатські козаки XVIII ст./Карпатський край.-1995.-№5-8.-С.144.

М.Б.Бйорсон на сторожі української мови та української справи

*Ми мусимо стояти на нашій землі,
головою бути в Європі, а руками охоплювати
якнайширше культурні справи української
нації*

(Михайло ДРАГОМАНОВ)

Серед архівних фондів Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України ми натрапили на копію франкомовного документа під заголовком «Свідчення (у справі українців)» (1906). Він може зацікавити не тільки філологів та істориків, але й широке коло читачів в Україні та за її кордонами. Адже йдеться про свідчення визначного діяча норвезького національно-визвольного руху, автора поетичного тексту національного гімну (1859), ушлявленого письменника, лауреата Нобелівської премії (1903) Мартініуса Бйорнстєрне Бйорнсона (1832-1910).

Перш ніж подати у власному перекладі названий документ і розкрити тему, винесену у заголовок статті, треба показати (бодай побіжно), що спадщина цього Великого Норвежця, який назавжди вписав своє славне ім'я у загальнокультурну, літературну та правозахисну історію всього українського народу, була відома у Східній Галичині.

Різномісні взаємини між М.Б.Бйорнсоном (творча спадщина якого була активним чинником у змаганнях норвежців за незалежність своєї Батьківщини, за рідну національну мову) і Україною вже висвітлювалися нами в книзі «Українська еміграція: історія і сучасність» (Львів, 1992). Тут доцільно нагадати, що І. Франко ще 1886 року надрукував у «Зорі» (№ 8) Бйорнсонову казку «Ліс», чим започаткував (як і М. Павлик) популяризацію і переклади українською мовою основних творів зnanого у світі письменника. Серед перекладачів М.Б.Бйорнсона були Є. Ярошинська, М. Лозинський, Л. Гринюк, Л. Лопатинський... І. Франко та М. Яцків переклали 1900 року дилогію «Понад наші сили» (відповідно другу і першу частини). Пізніше ця драма була перекладена і видана у Коломиї доктором А. Крушельницьким у серії «Загальна Бібліотека» (№ 52).

Сучасне відповідне перевидання в Україні цього твору, який у 1900-1906 роках був поставлений на сцені Львівського міського театру і мав особливий успіх, примножило б не тільки літературну славу М.Б.Бйорнсона. Доцільно, як нам здається, привернути увагу керівництв театрів до маловідомого висловлювання про п'єсу «Понад наші сили» Р.Роллана, доктора мистецтвознавства, бо воно доповнює (а в дечому й виправляє) точку зору Камењара (див.: «Літературно-науковий вістник», № 12, 1900). Наприкінці ХІХ ст. Р. Роллан писав: «Одна з його п'єс мене глибоко зворушила і захопила... Вона сповнена базконечної душевної краси... Вона майже повністю присвячена вірі, чуду, особистому втручання Бога у справи світу через душі бездоганих героїв. Я не можу її описати. У Бйорнсона немає трагічної сили Ібсена, зате він набагато більше поет з приємними і витонченими фібрами серця... Яка прекрасна квітка розцвіла у них! (норвежців-Г.Ц.)».

До речі, І. Франко-патріот засвідчив глибоке усвідомлення актуальності спадщини М.Б.Бйорнсона, коли видав 1902 року у «Літературно-науковій Бібліотеці» (№ 25) розвідку С. Сфремова «Національне питання в Норвегії». В ній, зокрема, зазначено, що на цілу Норвегію 1854 року було лишень 7

часописів, а 1876 року (!) їх вже стало аж 180! З приводу значення просвіти С. Єфремов писав: «Безперечно, що сей розумний, енергичний народ має в собі великі духовні сили, що саме тільки тепер починають розгортатися і виявляти скарби, заховані в народі» (с. 45). Автор був високої думки про норвезьке письменство, назвав його «оригінальним, одмітним і змістом і формою, багатим на таланти...». Якщо відомий драматург Генріх Ібсен (1828-1906), який змагався своїми творами за визволення людської особи від всіляких консервативних умовностей, ще писав виключно данською мовою, тобто офіційною мовою Королівства Данії (у XVI-XIX ст.-Норвегії), то М.Б.Бйорнсон і його прихильники тарували шлях напрямові «націоналістичному (Maalsmaend), що вживає в літературі, в науці, в пресі і скрізь-maal, норвезьку народну мову» (с.61). Подібно, як і в Україні, основою національного руху в Норвегії стала «народна мова (porse)», що збереглася серед селян. Саме тому геніальний Тарас Шевченко так поетично оспівував сільське середовище у вірші «Садок вишневий коло хати», що повинен би глибоко розуміти кожен учень першого класу.

Таким чином, рідна норвезька мова дедалі більше здобувала собі прихильників і почала «пробиватися і в мури парламенту (! – Г.Ц.)». Незважаючи на те, що серед тогочасних письменників, прихильників норвезької мови (Арне Гарборг, Віне, Янсен, Кнут Гамсун, Амалия Скрам, Сгер, Фінне, Круг, П'єр Сівле та інші), жоден не дорівнював «голосній славі» М.Б.Бйорнсона, названі талановиті письменники, відзначав С.Єфремов, енергійно пропагували національну справу і досягли чималий успіх серед норвезької громади.

Вищеназваний Арне Гарборг, який стояв на чолі цього національного руху, виступив ще 1878 року «в обороні «мужицької» мови» і домагався, щоб початки науки викладалися мовою у народніх школах (с.61-63).

Треба враховувати: 1902 року, тобто у рік виходу розглянутого новаторського дослідження С. Єфремова, яке, на наш погляд, укріпило впевненість Каменяра та його однодумців у правильності національно орієнтованого шляху розвитку, сам М.Б.Бйорнсон ще нічого не створив в обороні української справи. Більше того, він ще не розумів один з найважливіших етапів в історії України – період Запорізького козацтва. Так, він 1904 року попросив редакцію «Рутеніше Рев'ю» у Відні роз'яснити йому, на якій підставі українських козаків (яких він розглядав як людей, запламбованих соромом перед лицем культури) осмілюється представляти перед європейською громадською думкою як національних героїв. Можемо стверджувати, що журналіст, літературний критик і директор «Рутеніше Рев'ю» Роман Сембратович (1876-1906) у цінній відповіді-історичному начерку від 16 червня 1904 року (див.: Фонд 9, од. зб. 4664. – Л. 1-2) вичерпно розтлумачив М.Б.Бйорнсону вузлові питання історії України XVII-XVIII століть. Саме на сторінках цього віденського журналу (№ 13, 1904, с. 290-291) норвезький правозахисник гнівно засудить у статті «Заборона української мови у Росії» царський указ про заборону української мови як прояв деспотизму і свавілля в інтелектуальному житті людства, за що йому дякуватиме Р. Сембратович у листі від 12 липня 1904 року (Там же. – Л. 3).

Порівняння цього Бйорнсоного німецького тексту в обороні української мови із виявленим франкомовним 1906 року дає підставу вважати, що вони схожі. Автор, напевно, мав намір видрукувати французьку версію свого виступу в Російській імперії. Але цей намір виявився нездійсненим, бо вже 1906 року деяке «потепління» в імперії змусило було поступитися деспотичним заборонам. Паризький Бйорнсонів тижденьник «Ле Курр'є Еропеев» (№ 2, с.19) від 12 січня 1907 року повідомив своїх читачів про «заборону, яку ми зазнали в Росії».

Звідси – інтерес до франкомовного «Свідчення (у справі українців)» (1906) Великого Норвежця:

«У наш час міністр внутрішніх справ п. де Плеве є, безсумнівно, найстрашнішим представником російської брехні та російського гніту.

Він недавно заявив, що Західну Європу зовсім не турбує справа українців; отже, їхні вимоги можна відкинути.

Я хочу бути серед тих людей, котрі проти такої заяви протестують. Хоча бути серед усіх поінформованих людей, до якого б з цивілізованих народів вони не належали, котрі знають про намагання цього уряду позбавити рідної мови 24 мільйони людей; я маю на увазі двадцять чотири мільйони українців у Росії, яким забороняють отримувати із іншої країни книжки або газети на українській мові, яким забороняють розмовляти і співати українською мовою на свята, присвяченому відзначенню пам'яті великого українського поета (Т.Г.Шевченка. – Г.Ц.); я заявляю, що кожний справедливий мужчина, кожна справедлива жінка, кожний представник цивілізованої нації розглядає цю спробу як найабсурдніший прояв у царині інтелектуального життя, про який вони могли чути.

Про те, як вони, окрім того, таку спробу розглядають, мені немає потреби про це говорити.

Бйорнстєрне Бйорнсон».

Останню думку наведеного документу спробуємо розкрити. Стаття «Забора» «Ле Курр'є Еропее» в Угорщині», видрукована у вже цитованому франкомовному тижневику № 2 від 11 січня 1907 року, завершується такою думкою: рішення про заборону «Ле Курр'є» в Угорщині характеризується як схоже на «московську нетолерантність», але яке ще й «викликає сміх».

Бйорнсонову наполегливість в обороні української мови не могли зупинити жодні деспотичні заходи в Росії. Широкий міжнародний розголос дістала його стаття «Українці», вміщена у «Ле Курр'є Еропее» від 26 жовтня 1906 року. Весь світ звернув увагу на цей виступ Великого Норвежця, спрямований не тільки проти гноблення царською Росією наддніпрянських українців, але й проти утисків польською шляхтою українців Східної Галичини, зокрема студентів Львівського університету. Наступного місяця, тобто в листопаді 1906 року, публіцист і культурний діяч Володимир Кушнір перевидав німецькою мовою статтю «Українці» у редактованому ним віденському журналі «Україніше Рундшау» (№ II, с.411-413) (її попередня назва – «Рутеніше Рев'ю»). Доцільно зауважити, що М.Б.Бйорнсон скористався деякими думками про заборону української мови із листа, який йому надіслав 30 червня 1906 року із Швейцарії Ярослав Федорчук (див.: Фонд 9, од. зб. 4671. – Л. I-4).

Польські консервативні газети, зокрема краківський «Час» (№ 250) та львівський «Пшегльонд» (№ 245), накинулись на автора вже після його першого франкомовного виступу на захист українців.

Із статтею-відповіддю «Українське питання. Польська преса проти Бйорнстєрне Бйорнсона» (№ 46, с. 7-8) виступив 23 листопада 1906 року в «Ле Курр'є Еропее» М. Лозинський, об'єктивно показавши становище українців у Галичині. Подавши аргументи консервативної польської преси, він довів, що польська верхівка має один підхід до себе, до своєї свободи і її захисників, і зовсім інший – до народів, які намагаються вирватися із її тиранії, до захисників цих пригноблених народів», зокрема М. Б. Бйорнсона.

Вельми показовим з точки зору повноцінного розуміння значення для України оборони рідної мови М. Б. Бйорнсоном є непоінформованість щодо української мови відомого французького лінгвіста, знавця кількох слов'янських мов А. Меє. Він у своїй франкомовній праці «Мови у новій Європі» (Париж, 1918, с. 256-257) писав: «Зробити із малоросійської мови загальну мову, як це, здається, вирішив український уряд Центральної Ради, це означає нав'язати міському населенню говірку, яка ґрунтується на мові селян». До цієї прикрої помилки привертаємо увагу ще й тому, що вже 6 січня 1919 року румунська франкомовна газета «Л'Ендепанданс Румен» заявила, що «відсутність (в Україні) справді національної мови» змушує із скептицизмом розглядати зусилля української інтелігенції, спрямовані на здобуття державної незалежності.

Треба відзначити: після ознайомлення із рухом Відродження в Україні норвезький мислитель відразу пройнявся його внутрішнім моральним і громадянським благородством. З цього приводу С. Єфремов навів наступну думку самого М. Б. Бйорнсона: «Відколи я живу з цим почуттям – життя моє зробилось повнішим, мої надії на людськість більшими».

Маємо кілька досі неоприлюднених документів, які, гадаємо, належно сконкретизують оцінку Бйорнсонової правозахисної діяльності:

Телеграма пану Бйорнстєрне Бйорнсону Крістіанія «У піднесеному дусі часу надсилаємо Вам, мужньому борцеві за найвищі людські права, видатному захисникові пригноблених народів сердечні поздоровлення з нагоди 75-ття з дня народження від імені русько-українського народу та русько-українського клубу австрійського парламенту у Відні.

Президія (Юліан) Романчук, (Микола) Василько, (Станіслав) Дністрянський».

Телеграма пану Бйорнстєрне Бйорнсону № 348 8/12 1907

«Вельмишановний пане, учні Львівської української гімназії висловлюють Вам, речникові та захисникові пригноблених, свою найглибшу повагу».

Лист-подяка пану Бйорнстєрне Бйорнсону

«Вельмишановний пане,

ми, звичайні селяни, дякуємо Вам від усього серця за щиру участь у нашій біді і за оборону нашої справи. Дуже приємно нам висловити Вам свою велику сатисфакцію.

З повагою від імені товариства «Просвіта» у Вулька Мазовецька Австрія-Галичина, Лонгін Тустановський, Роман Саноцький, Іван Труш, Стефан Возняк, Стефан Матвій (прізвище – нерозбірливо), Гаврило (прізвище – нерозбірливо). 20.IV.1907».

Галицькі політики, представники творчої інтелігенції, селяни і студенти дякували норвезькому суспільному діячеві, зокрема, за його змістовну статтю «Під польським гнітом» («Україніше Рундшау», № 4, 1907, с. 89-96), яка одночасно вийшла й французькою мовою у «Ле Курр'є Еропее». Показово, що «Ле Курр'є Еропее» і «Україніше Рундшау» координували свої видавничі зусилля не тільки у наведеному випадку; вони систематично і цілеспрямовано прагнули того, що якнайефективніше, дійово, двома світовими мовами обстоювати людські права українського народу. На норвезькому письменника знову накинута польська газетярі і навіть відомий піаніст та майбутній державний діяч І. Падеревський. Цього разу відповів д-р Р. Тустановський. Заголовок його статті-відповіді «Бйорнсонова стаття про поляків і польська преса» («Україніше Рундшау», № 5, 1907, с. 151-155) говорить сам за себе. А в примітці до цієї статті редакція зазначила, що на оприлюдненні в «Ді Цайт» «нападки пана Падеревського проти Бйорнстєрне Бйорнсона» буде дана відповідь у наступному числі журналу.

У державному історичному архіві України у Львові ми натрапили на телеграму, надіслану Норвезькою Академією Наук Науковому товариству ім. Т. Г. Шевченка у Львові: «Норвезька Академія Наук в Осло просить Вас прийняти найщирішу подяку за тепле й гарне привітання з нагоди 100-річчя з дня народження Бйорнстєрне Бйорнсона. З глибоким товариським привітом. Президент Генеральний секретар». (Підписи – нерозбірливо).

Маємо відомості про те, що в університетській бібліотеці м. Осло зберігаються досі неоприлюднені листи самого М. Б. Бйорнсона, так і його чужоземних кореспондентів, зокрема українських.

Давно настав час для того, щоб не тільки словами показати, але й ділом віддячити Великому Норвежцю за його цінну правозахисну діяльність в Україні.

Густав ЦВЕНГРОШ, доцент Львівського державного університету ім. І. Франка та Інституту фізичної культури, дійсний член Нью-Йоркської академії наук.

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УСТАЛЕНИХ ВИРАЗІВ У МОВНІЙ ПАЛІТРІ І. ЧЕНДЕЯ

Дослідження мови художніх текстів на фразеологічному рівні є однією із важливих складових молоді науки – фразеологічної стилістики. Певний інтерес у цьому плані становить мовна палітра українського письменника з Закарпаття І.М.Чендея (народився 1922 р.), якого дослідники справедливо називають літописцем смерекового краю, істориком, фольклористом, етнографом Закарпаття. На сьогодні його творчість представлена 24-ма книгами мовою оригіналу, не рахуючи численних газетних публікацій, наукових розвідок, сценаріїв художніх і документальних фільмів. Найбільшу славу принесли письменнику книги «Калина під снігом» з повістю «Іван» (за яку колись був виключений із партії), роман «Скрип колиски», що у свій час був оголошений романом року. І.М.Чендей – лауреат премій ім. А. Головка, В. Винниченка, Державної премії ім. Т. Шевченка. Про його прозу написано дуже багато, але дослідження, що стосуються життя і творчості митця, мають здебільшого літературознавчий характер. У мовознавчому аспекті його творчість майже не досліджувалася. А між тим, Чендееві новели, оповідання, романи про Верховину та її людей – це зразок не тільки високої інтелектуальності, психологічної заглибленості, своєрідного бачення світу, а й яскравого колоритного слова. У І. Чендея можна повчитися і мистецтву вживання епітетів, і творення метафор, каламбурів, і використання живорозмовних «ходячих» висловів, жарту тощо. Та особлива роль у системі зображальних засобів письменника належить усталеним виразам, до яких ми відносимо фраземи, крилаті вислови, приказки, прислів'я. Саме ці одиниці надають мові автора емоційно-експресивного забарвлення, карпатського колориту, неповторної художності, забезпечують, за висловом Бабиць Н.Д., «лаконізм, чіткість, переконливість висловлюваної думки» (І, 53). Мова художніх творів І. Чендея дає в розпорядження дослідників багатий, надзвичайно цінний матеріал. Серед відібраних нами фразем найширше використання знайшли широкоживані в народній та літературній мові вирази, що фіксуються в словниках української мови, зокрема й у найбільшому на наш час фразеологічному словнику у 2-ох книгах (Київ, 193 р.). У мовній палітрі автора ці фраземи відзначаються надзвичайною різноманітністю. Смислова і стилістична їх роль тісно пов'язана з тематикою, ідейною спрямованістю, певними моральними настановами. Багато фразем виступають у художніх текстах у характеристичній функції. Вони вживаються автором для позитивної чи негативної характеристики особи. Так, позитивну характеристику персонажам надають фраземи: **золоті руки** (Птахи полишають гнізда, с. 173); **робота горить під руками** (Птахи полишають гнізда, с. 35); негативну – **вовк в овечій шкурі** (Провесна, с. 99).

Ряд фразем вживається автором з метою характеристики одного персонажа іншим. Так, Гафія Кризина, обманута мірщиком, хотіла б знайти на нього начальника, гострого **«як бритва»** (Птахи полишають гнізда, с. 119); сердитий жандарм Вомачка кричить, що в його підопічних **«вітер в голові»** (Чорна сальва, с. 9). Василина Пригара за вагітну невістку говорить, що та **«в тяжі ходить»** (Птахи полишають гнізда, с. 159).

Великої уваги приділяє письменник добору фразем для передачі душевно-морального стану героїв. Почуття радості, щастя передають фраземи: **сміх розбирає** (Скрип колиски, с. 43); **на сьомому небі** (Життя Антона Кукурічки, с. 88); почуття гніву, ненависті – **кров закипає** (Чорнокнижник, с.231); **голова йде обертом** (Пайочка, с. 205); страху – **мурашки грають по спині** (Провесна, с. 75).

Полісемантичним серед зазначених фразеологізмів є фразема **ні живий, ні мертвий**, що вживається автором у чотирьох значеннях: 1/ «дуже наляканий»; 2/ «схвилюваний»; 3/ сповнений горя, засмучений; 4/ «дуже ослаблений фізично».

Стара Пригариха тайком заглядає у вікно молодят. І коли хтось рипнув дверима, вона стала **«ні жива, ні мертва»** (Птахи полишають гнізда, с. 147) (1-е значення). Аві-

турієнтка, маючи намір просити допомогу у депутата, стояла під його дверима **«ні жива, ні мертва»** (Кажіть, як мені бути, с. 292) (2-е значення). Коли у одної господині здохла корова, жінка була **«ні жива, ні мертва»** від горя (Казка білого інею, с. 359) (3-є значення). Марію Калину жандарми протримали в тюрмі без їжі чотири доби, а потім випустили **«ні живу, ні мертво»** (Птахи полишають гнізда, с. 17) (4-е значення). Зафіксовані дві фраземи на позначення вікової ознаки людини – **в літах** і **молоко на губах не обсохло**. Фразама **в літах** використовується як елемент авторської характеристики персонажів. Так, людьми **в літах** були: побратими діда Івана (Іванові журавлі, с. 202); зять діда Василя Петро (Криниця діда Василя, с. 279), вуйко Василя Пригари Федір (Птахи полишають гнізда, с. 238). Знижений відтінок у значенні має фразема **молоко на губах не обсохло**, яким у тексті передається відношення одного персонажа до іншого:

« – Тобі, хлопче, ... **молоко ще не обсохло на губах!**... – Міклош Бейко ніби тільки зараз побачив і мене на лавиці» (Нахмурений вечір, с. 191).

Надзвичайно широке коло традиційних фразем використовується І. Чендеєм для вираження найрізноманітніших сторін діяльності людини. Вони можуть означати трудові процеси, дії людини, динамічні ознаки, що відносяться до фізичного чи психічного стану особи, показувати вчинки окремих осіб. Ці фразеологізми можуть мати в собі зображальний чи зображально-оцінний елемент. Так, у зображальній функції виступають фраземи: **дати раду** (Кажіть, як мені бути, с.92); **дати знати** (Птахи полишають гнізда, с. 180); **навести на слід** (Житіє Антона Кукурічки, с. 56); **не зводити очей** (Чорна сальва, с. 19); **перевести очі** (Лиска, с. 304); **повернути зір** (За село, с. 162); **перебирати у пам'яті** (Іван, с. 28); **набрати в рот води** (У вагоні, с. 185).

У зображально-оцінній функції виступають ряд фразем: **ламати голову** (Чорна сальва, с. 94); **кістки промивати** (Чорна сальва, с. 57); **лупнути очима** (Чорна сальва, с. 140); **дати драла** (Чорна сальва, с. 51); **показати хвіст** (Провесна, с. 89); **сім шкур дерти** (Скрип колиски, с. 180).

Своєрідний ефект у художній палітрі І. Чендея створюють компаративні звороти, у яких пізнавальний елемент позначається одним словом, а «семантичний центр висловлювання розкривається у більш або менш розгорнутому порівнянні» (2, 174): **звалитися, як сніп** (Як Михайло Савула за підручники голосував, с. 352); **стояти, мов укopianий** (Скрип колиски, с. 286); **говорить, як млин меле** (Провесна, с. 67); **бідний, як церковна миш** (Терен цвіте, с. 352); **помагала, як мертвому кадило** (Птахи полишають гнізда, с. 157).

Дуже густо в художній розповіді І. Чендея розкидані вигуківі фраземи, що становлять собою трафаретні формули розмовно-побутового вжитку. Вживаються автором для відтворення живого розмовного мовлення. Серед них можемо виділити:

1/ Фраземи-лайки і прокльони: **хай скажуться** (Скрип колиски, с. 326); **бодай язички повідсихали** (За село, с. 115);

2/ Фраземи на позначення формул ввічливості: **дай боже здоров'я** (Казка білого інею, с. 322); **царство йому небесне** (Пайочка, с.53);

3/ Фраземи, що вживаються на позначення різних емоцій: **боже мій** (Задушна субота, с. 123); **не приведи господи** (Лиска, с. 318); **не дай боже** (Задушна субота, с. 122).

Вивом авторської індивідуальності є різні види трансформації традиційних фразем. Улюбленим прийомом прозаїка є розширення меж фразеологізмів додатковим елементом, що надає фраземі додаткової виразності. Наприкла, **показувати білі зуби** (Зведениця, с. 109); **показувати прокурені зуби** (Преображення Маріка, с. 280) (пор.: показувати зуби (4, с. 663); **вишкіряти прокурені зуби** (Лиска, с. 296) (пор.: вишкіряти зуби (4, с. 112).

Окрім загальнонародних фразем, письменник вдається і до «крилатих» висловів книжного походження, котрі помітно інтелектуалізують його художнє мовлення. Помістивши їх у відповідне словесне оточення, автор не тільки передає певне твердження, а й надає зображуваному своєрідного модального забарвлення. Наприклад, джерело вислову **«умивати руки»** знаходимо ще у Біблії, де «розповідається про стародавній єврейський ритуальний звичай умивати руки на знак непричетності до участі якійсь дії» (3, 283). У І. Чендея є вислів **«обмити руки»**, яким характеризується негативна людська риса – дволикість, нещирість. Так, персонаж повісті «Житіє Антона Кукурічки» Жолоб знає, що Антон Кукурічка недостойний медалі Макаренка, але заявити про це прямо не наважується: «До речі, чому вам так залежить на «Макаренкові»? Ви ж учений, до-

цент, поет? – Бач, Жолоб радий був відмовити Кукурічку, щоб тільки самому **обмити** від усього **руки** (Житіє Антона Кукурічки, с. 110).

Вжитий письменником вислів **«вовк в овечій шкурі»** походить з Євангелія і «вживається для характеристики лицемірної людини, яка під маскою доброчинності приховує злі наміри» (3, 49). І. Чендей вживає цей вислів у цьому ж значенні як елемент негативної оцінки одного персонажа іншим: «Я добре знаю, який дух у тих людей сидить, хто не хоче слухати слово бже. То **вовки в овечій шкурі**, їх чекає пекло» (Провесна, с.99).

Фразеологізм **«є ще порох у порохівницях»** вперше «вжитий у повісті М.В.Гоголя «Тарас Бульба» і вживається у значенні: не зломлена труднощами здатність до боротьби, невикористані сили, засоби» (3, с.91). Даний вислів звичайно пов'язують з назвами осіб. А ось у І. Чендея цей вислів поєднується з неособою, що інтенсифікує ефект комізму:

«Бач не хотіла гума з літака в пенсійний запас. Була певна: **в порохівницях порох іще є!**» (Чорна сальва, с. 149).

Книжним за походженням є і вислів «іскра бже», що був узятий з оди Шіллера «До радості» (1787). Вживається у значенні: високі поривання, талант, покликання митця». У персонажів з роману І. Чендея **іскра бже** – це бажання чомусь навчитися (у даному випадку – молитися):

«Кажу тобі, коли захоче, навчиться. Була би в ній іскра бже» (Птахи полишають гнізда, с. 140).

Крім фразем та крилатих висловів, І. Чендей щедро використовує у своїй художній оповіді приказки і прислів'я. Ці мовні одиниці не випадкові у плані змісту, вони обов'язково підпорядковані ідейному задуму та потрібному художньо-естетичному ефекту. Серед приказок і прислів'їв, зібраних із художніх творів митця, значну групу становлять прислів'я і приказки – філософські роздуми про сутність життя, про болючі соціальні проблеми: **«всьому своя пора і свій ряд»** (Скрип колиски, с. 343); **«дві голови – не одна»** (Весільний кулон, с.137); **«жінку взяти – не лісницю закусити»** (Птахи полишають гнізда, с. 180); **«від роботи і коні гинуть»** (Син, с.273); **«коби чоловік знав, де впаде, простелив би собі»** (Іван, с. 54); **«під лежачий камінь вода не тече»** (Житіє Антона Кукурічки, с.106).

Дуже доречними в художньому полотні автора є прислів'я-поради, що є засобом образного вираження моральних чи психологічних настанов: **на бога надійся, а сам гав не лви** (Житіє Антона Кукурічки, с. 86); **готуй літом сани, а зимою воза** (Калина під снігом, с. 92); **проти вітру не дуй** (Провесна, с. 66).

Ряд прислів'їв і приказок в образно-художній формі характеризують позитивні чи негативні якості людини: **своя сорочка ближче до тіла** (Задушна субота, с.121); **кожна рука до себе крива** (Цяхи, с. 239); **глупа голова, яка не думає найскоріше про того, хто її на шії носить»** (Останній дзвоник у вересні, с.259).

Приказки і прислів'я можуть виступати засобом образного вираження:

а/ фатуму долі: **«що бог дасть, те й буде»** (Житіє Антона Кукурічки, с. 80);

б/ узагальнення людських якостей чи дій через зіставлення з містичними істотами: **чорта у двері виганяй, чорт у вікно лізе** (Житіє Антона Кукурічки, с. 138);

в/ узагальнення життєвого досвіду: **хто довго вибирає, той підбирає** (Скрип колиски, с. 49); **як хто стелить, так спить** (Скрип колиски, с. 41); **гора з горою не сходяться, люди з людьми сходяться** (Скрип колиски, с. 136); **ситий голодному не вірує** (Провесна, с. 62); **ліпше з розумним згубити, як з дурним знайти** (Провесна, с.93).

Як бачимо, використання усталених виразів є невід'ємною частиною ідивідуального стилю письменника. Фраземи, крилаті вислови, приказки і прислів'я надають мові І. Чендея гнучкості, експресивності, образності і тої художньої неповторності, що вирізняє його перо серед інших закарпатських митців.

Використана література

1. Бабич Н.Д. Фразеологія української мови. – Чернівці, 1971.-Ч.2.
2. Білодід І.К. Питання розвитку мови української радянської художньої прози. – К., 1955.
3. Коваль А.П., Коптілов В.В. Крилаті вислови в українській літературній мові. – К.: Вища школа, 1975.
4. Фразеологічний словник української мови у 2-ох кн. – К.: Наук. думка, 1993.

ВОЛОДИМИР КУБІЙОВИЧ І ЛЕМКІВЩИНА

Лемківщина – край безмежної гірської краси, чистоводних гірських річок, різнокольорових польових квітів, веселих пастуших пісень, добродушних і працьовитих людей, що розкинувся на 10 000 км² від Ославиці й Сяну на сході до Попраду й Дунайця на заході.

Лемківщина дала світові багато видатних людей, як: С. Сембратович (кардинал), І. Могильницький, Й. Коциловський, Б. І. Антонич, М. Вербицький і багато інших. Серед усіх чільне місце займає і виходець з Лемківщини, видатний вчений з світовим іменем географ і демограф Володимир Кубійович.

Володимир Кубійович народився 23 вересня 1900 року в містечку Новий Санч на західній Лемківщині в родині дрібного урядовця. Ще в дитинстві він бував в Жегестові, Криниці, в селах Лабова, Фльоринка, Нова Вєсь, Верхомля і інших; купався в річці Попрадї, піднімався на гору Яворину, спілкувався з своїми ровесниками – хлопцями й дівчатами, пізнав всю красу Лемківщини, любов до якої проніс у своєму серці все життя.

Навчаючись в польській гімназії в Новому Санчі, сьогодні Республіка Польща, він не соромився своєї української національності, хоч дуже часто польські студенти називали його «впертим лемком». Зближується з товариством «Просвіта», оволодіває українською літературною мовою. Виявляє надзвичайні здібності, бездоганно вивчає німецьку мову. Після закінчення гімназії з патріотичних почуттів записується до Української Галицької Армії, а після звільнення з УГА у 1919 році вступає до Краківського університету, де вчиться історії й географії, є одним з найздібніших студентів.

В 1923 році В. Кубійович захищає диплом на тему «Антропология Горганів», а вже в 1927 році захищає дисертацію з демографії Радянської України і стає наймолодшим доцентом у Польщі, лектором Краківського Ягелонського університету.

Володимир Кубійович поринає в наукові дослідження Карпат. Його цікавлять їх географія, демографія, етнографія, картографія. З української інтелігенції та студентів у Кракові організує Краєзнавчий клуб, а з тим клубом і мандрівки по Лемківщині і всіх Карпатах. В складі однієї такої групи були згодом відомі люди: Богдан Стебельський, Томко Липичик, Нестор Процик, Оріся Феценко-Чопівська, Аріанда Шумовська і багато інших. Вони розпочали експедицію і пішли вздовж Карпат аж до Дукельського перевалу. Під час експедиції вони не тільки вивчали Карпати, але й розповсюджували українську літературу серед лемківської молоді, організовували концерти, бесіди, лекції про Україну, допомагали молоді встановлювати національну свідомість, український патріотизм, не дивлячись на те, що потрібно було конспіруватись від польської поліції.

Результатами досліджень стали наукові праці Володимира Кубійовича: «Географія України і суміжних країн», «Атлас України», різноманітні карти України і багато інших.

Але захоплення Кубійовича українськими проблемами викликає незадоволення польської влади, і його в 1938 році звільняють з посади доцента в Ягелонському університеті. Володимир Кубійович не падає духом, не стає на коліна перед польською санаційною владою. Натомість береться за організацію мережі Українських Допомогових Комітетів, які мали відстоювати права українського населення в Польщі.

Особливо результативними і ефективними стали ці комітети з вересня 1939 року після пакту Молотова-Ріббентропа, коли Польща була окупована

німцями і територія на захід від Бугу й Сяну увійшла в склад Генерального Губернаторства, а Галичина й Волинь були окуповані більшовицькими військами. Понад 30 тисяч українських інтелігентів опинилися в Генеральному Губернаторстві, які не захотіли залишитися під більшовицькою окупацією. Проблема українського населення в окупованій німцями Польщі, стала особливо актуальною. Українців в Польщі потрібно було забезпечити працею, знайти їм житло, та забезпечити мінімальні умови виживання. Цією проблемою займалися Українські Допомогові Комітети, роботу яких координував Український Центральний Комітет з осідком у Кракові на чолі з Володимиром Кубійовичем.

Інтелігенти, які змогли працювати у школах, були направлені на вчительські посади в села Лемківщини, Надсяння, Холмщини й Підляшшя, й тому навчання дітей у школах розпочалось українською мовою, бо до 1939 року воно повсюдно здійснювалось польською мовою. Крім шкіл, створювались в селах дитячі садки з українською мовою, а також сільсько-господарські школи, різноманітні курси для молоді: вишивки, в'язання, роботи з молоддю, та інші. Відновили свою діяльність бібліотеки «Просвіти», ліквідовані до 1939 року. Поряд з цим було створено Торговельну школу в Сяноці, гімназії в Грубешові й Ярославі, Українську учительську семінарію в Криниці, українські бурси в Горлицях й Дуклі.

Молодь сіл Лемківщини потягнулась до освіти. В селах появились книжки українською мовою, українська преса, розвинулось хороше мистецтво, навчальні заклади стали великими культурними і освітніми центрами, стали центрами національного відродження українського населення, яке було приречене на повну колонізацію до 1939 року в Польщі.

Володимир Кубійович приділяв велику увагу цій роботі. Він постійно навідувався до Торговельної школи в Сяноці, української Учительської семінарії в Криниці, знайомився з життям та навчанням студентів, надавав їм стипендії, круглих сиріт і напівсиріт було взято повністю на утримання в бурсах за рахунок стипендії Українського Центрального Комітету.

Володимир Кубійович виступав перед студентами з лекціями про Україну, її багатства, звичаї, традиції і культуру, які мали вирішальний вплив на світогляд студентів.

Студенти Учительської семінарії вели велику культурно-освітню роботу в селах в час літніх та зимових вакацій, організували з молоддю концерти, вистави, коляди, а за зароблені таким чином гроші закуповували книжки для сільських читалень «Просвіта», або віддавали гроші в Українські Допомогові Комітети на студентський фонд.

Великою подією в культурному житті Лемківщини було відзначення 100-літнього ювілею від дня народження видатного українського композитора Миколи Лисенка в квітні 1942 р. в Криниці.

Сто хороших колективів з усіх округів з'їхались до криниці на конкурс хорового мистецтва, присвячений цій знаменній даті. Був на відкритті конкурсу Володимир Кубійович, а також надавав фінансову допомогу на підготовку й проведення конкурсу.

По всіх українських селах прозвучав «Заповіт» Т. Шевченка та інші українські пісні у музичній обробці Миколи Лисенка. Це мало великий вплив на національне відродження Лемківщини.

Хор Української учительської семінарії в Криниці під диригуванням Романа Левицького здобув перше місце і був відряджений на заключний конкурс до Львова у червні 1942 р., де також був визнаний переможцем і удостоєний зустрічі з Митрополитом Андреем Шептицьким, якому заспівав «Многая літа», а Митрополит в свою чергу поблагословив хор і побажав йому дальших творчих успіхів на Лемківщині.

Заслуги Володимира Кубійовича в розвитку освіти і культури на Лемківщині неоціннімі. Але крім культурно-освітньої роботи він здобув собі повагу ще й тим, що допомагав людям в різних справах, з якими звертались до нього люди. Про нього ходили легенди, бо кожному, хто до нього звертався, він допомагав, інколи ризикуючи своїм життям.

Відомий такий факт із с. Свіржова Руська, колишнього Ясельського повіту, сьогодні Республіка Польща. Два брати Іван та Андрій Кобан дістали від польських військових зброю (взамін на цивільний одяг), які втікали від німців з чехо-словацького кордону у вересні 1939 р. Про це згодом довідались німці й їх заарештували. Їм загрожував розстріл. Але їхній швагер Василь Гаталевич поїхав до Кракова до Володимира Кубійовича й просив його зробити все можливе, щоб врятувати їм життя.

Володимир Кубійович не відмовив йому в проханні, зумів переконати німецьку владу, що хлопці хотіли здати німцям добровільно зброю, але не встигли зробити цього вчасно. Їх посадили в Освенцім на два роки й вони повернулись живі до своїх родин.

Інший приклад також із села Свіржови Руської. В 1940 році донеслась до села чутка, що Німеччина забирає німців із Радянського Союзу, а взамін передає українців з Генерального Губернаторства. Багато людей із патріотичних почуттів не проти були поїхати на Україну. Але, щоб впевнитися в такій доцільності, вирішили порадитися з Володимиром Кубійовичем. Делегація у складі Кипріяна Баволяка, Михайла Пиртака, Михайла Гаталевича – солтиса села на чолі, поїхала до Кракова.

Зима була сніжна й морозна. Коли вони замерзлі з дороги появились у Володимира Кубійовича, він спершу запросив їх до ідальні УЦК, зігрів їх, а потім прийняв їх і уважно вислухав та сказав: «Дуже добре, що Ви любите Україну й хочете поїхати на її землі. Але тепер часи воєнні й раджу вам не рухатися з місця. Будемо мати самостійну Україну, а такий час настане скоро, тоді ви можете сміло їхати. А тепер краще сидіть вдома, якщо вас ніхто силою не виганяє. Це моя вам щира батьківська порада».

Відомий і такий факт з арешту німцями брата Степана Стебельського «Хріна», сотенного УПА на Лемківщині Богдана Стебельського. Арешт відбувся у Львові, після проголошення Української Незалежності 30 червня 1941 року. Не гаючи часу, дружина Богдана Аріанда Шумовська-Стебельська звернулась до професора Володимира Кубійовича у Кракові з проханням про допомогу. Він уважно вислухав її прохання і заручив своїм життям перед німецьким урядом, що Богдан Стебельський – художник і що він політикою займатись не буде, і через деякий час Богдана випустили з тюрми.

В 1945 р. Володимир Кубійович емігрує до Німеччини. Спочатку осідає в Мюнхені. Як колишній адміністратор при німецькому окупаційному режимі, він був допитаний західними окупаційними військовими установами, але оскільки в його діяльності на посаді голови УЦК не виявлено ніякого злочину, його залишили в спокої.

Тут, в Мюнхені в 1947 р. з його ініціативи відновило свою роботу Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, яке було закрите у Львові більшовиками у 1939 році. Згодом центральну оселю НТШ було перенесено до Сарселю під Парижем.

Володимир Кубійович разом з іншими видатними вченими І. Раковським, З. Кузелею, Ю. Луцьким, О. Оглоблином, Б. Кравцівим, Ю. Шевельовим і багатьма іншими поринає в наукову працю над написанням десяти томної Енциклопедії Українознавства, в якій поміщає ряд своїх наукових статей, однією з яких є «Лемківщина», стає 2 головним редактором і координує роботу науковців-дописувачів, розселених по цілому світу.

Помер Володимир Кубійович 2 листопада 1985 р. в Сарселі біля Парижа, у Франції.

Заслуги Володимира Кубійовича перед Лемківщиною не мають ціни, дуже великі. Він спільно з М. Кульчицьким склав карту Лемківщини і Надсяння, написав ряд наукових статей про Лемківщину, доклав багато зусиль над виданням книги в 2-ох томах «Лемківщина – земля, люди, історія, культура», яка стала настільною книгою кожного лемка, є вагомим вкладом в загальноукраїнську культуру. Він став гордістю не тільки Лемківщини, звідки вийшов родом, але й всієї української нації, а його праця в НТШ стала йому безсмертним пам'ятником в українській і світовій культурі й науці.

СВІТЛА І ТІНІ ІСТОРІЇ ПРЯШІВСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ПРЕПАРАНДІЇ.

ПРАВДА ПРО ЇЇ ЗАСНУВАННЯ, ЗАСНОВНИКІВ, ПЕРШИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ.*

Історія Пряшівської учительської препарандії суперечлива. Світлі сторінки цієї історії чергуються з тінювими, що при відтворенні історичного шляху цієї важливої освітньої інституції русинів Пряшівщини і оціненні її діяльності необхідно враховувати. В основному пройдений нею шлях ділиться на два контрастні періоди – на добу періоду Австро-Угорщини і на період дальших 20-х – 60-х років ХХ століття, який можна, у свою чергу, розчленувати на дальші історичні відрізки в залежності від змін історичного фону. Зауважимо, що відмінність цих періодів необхідно мати на увазі також при розкритті біографії і поцінуванні діяльності педагогів школи. Ми зупинимось на першому періоді історії пряшівської руської, точніше, мадярської греко-католицької учительської препарандії, на її, так би мовити, предісторії, на заснуванні та діяльності до 1918 року, тобто у період Австро-Угорщини, і передусім з точки зору позитивних і негативних сторін цієї історії. Офіційна назва цієї школи у цей час була така: Пряшівський королівський грецького обряду католицький дяко-учительський учбовий заклад (дослівно): *Az eperjesi királyi görög szertartásu katolikus kántortanítóképző-intézet*.¹

Більше восьми десятиліть лежить між зродом ідеї про заснування учительської препарандії у Пряшеві, зробленими першими кроками у цій справі і їх реалізацією. Ідеться про період з десятих років ХІХ століття до заснування цієї школи наприкінці століття. За цей час настали великі зміни в Угорщині, або, точніше, в імперії Габсбургів, які трансформували також уявлення, плани, настанови щодо цього учбового закладу. Якщо й немає в нас точних даних про те, якою уявляли пряшівську препарандію її перші ініціатори, однак, не важко відтворити її образ, якщо пригадати постаті авторів цих ініціатив. А був це перш за все перший єпископ Пряшівської єпархії Григорій Таркович (1754-1816-1841), тоді, у 1813 році², ще генеральний вікарій Мукачівської єпархії, освітній діяч і літератор, щирий патріот свого народу, відомий як книжник, добре обізнаний з освітніми змаганнями слов'янських народів, перш за все з російською педагогікою. Він стояв біля колиськи ужгородської учительської препарандії (виникла у 1794 році), разом з єпископом Андрієм Бачинським (1732-1772-1809) працював над покращенням методики навчання руських дітей грамоти, над планами посібники для руських шкіл Угорщини, разом з своїм владикою трудився над видаванням обрядової літератури для русинів. Відомо, що першу ними випущену на початку століття (1804 р.) біблію, яка служила й шкільним посібником, народ називав «Тарковичевою біблією». Немає сумніву, що ініційована

* Розвідка написана з приводу століття заснування Пряшівської учительської препарандії. Це поширений варіант зачитаного на ювілейній конференції реферату.

Тарковичем препарандія випускала б справжніх народних учителів, дала б також церкві традиційних руських дяків.

Три даліші постаті, з якими пов'язані пропозиції і плани заснування пряхівської учительської препарандії середини століття (ідеться про 1844, 1848, 1850, 1851 роки³), просвітителі єпископ Йосиф Гаганець (1793-1843-1875), Олександр Духнович (1803-1865) і Віктор Добрянський (1816-1860), підказують, що препарандія, її програма, мета і діяльність мали відповідати завданням і настановам ними очолюваного національно-відродженецького руху русинів, що її випускники мали стати служителями своєї руської церкви, мали поповнити і зміцнити ряди патріотичної руської інтелігенції, сприяти піднесенню народної освіти, стати справжньою «сіллю свого народу», як це вимагав Духнович. В цій школі мали прищеплюватись її випускникам педагогічні засади будителя. Глибокої ученості Віктор Добрянський, який заснував ужгородську руську гімназію (1849-1850) і мав значний досвід в організуванні рідного шкільництва, у цій трійці сприймається як запорука відповідного тодішнім вимогам рівня навчального процесу у пропонованому учбовому закладі.⁴

Безперечно, препарандія мала стати руською і служити руській спільноті вже і тому, бо цього вимагали об'єктивні історичні умови. Згадаємо хоча би розпорядження намісника барона Герінгера від жовтня 1850 року «*Grundsätze für die provisorische Organisation des Unterrichts-Wesen in dem Krolande Ungarn*», в якому дано вказівку, щоб навчання у школах національностей на материнській мові проводилося.⁵ До того ж зразком для планованої пряхівської препарандії була ужгородська учительська препарандія, в якій викладовою мовою була руська мова.⁶

У зв'язку з ідеєю і вимогами щодо заснування пряхівської препарандії напрошується ще згадка про дві постаті. Ідеться про Олександра Павловича (1819-1900), який став тлумачником громадської думки, коли у своїй кореспонденції від 1/13 травня 1858 року («Біловежа, в Шарішском комитаті») вказував на пекучу потребу заснування учительської препарандії, підкреслюючи, що нестача кваліфікованих учителів є одною з головних причин занепаду народної освіти. Він твердив, що нестача дяків вже катастрофічна, що скоро не буде кому служити церковні відправи. Вказував на сподівання громадськості, що школу буде засновано у Пряхіві або в одному з монастирів. При цьому нагадав і про те, що ідеальним директором у даних умовах міг би стати Михайло Старецький (1803 – 20.IV.1891)⁷, видатний диригент, учень ужгородського славного хормейстера Константина Матезонського, організатор і керівник стацінського дитячого хору, мистецтво якого подивлявся сам імператор Франц Йосиф I, коли стацінські діти виступали у 1857 році у Пряхіві. У 1858 році М. Старецький був іменований каноніком і переїхав у Пряхів, де брав активну участь у громадському житті і культурно-освітній роботі єпархії. Зауважимо, що правою рукою М. Старецького в керуванні стацінським хором був у той час місцевий учитель, також вихованець К. Матезонського, Іван Стреновський, який міг стати теж корисним для препарандії. Так би й музична культура у цій школі була на високому рівні, і кадрово би вона була забезпечена.

Отже, вже в половині XIX століття були зусилля, були заяви, звернені до компетентних властей, клопотання у справі заснування препарандії, зроблено кошторис її функціонування, були й кадри, знайдено навіть приміщення для цієї школи,⁸ але не було відповідних матеріальних ресурсів, бо єпархія була бідна, вона не була спроможною власними силами утримати таку школу, якою мала стати препарандія. Власті ж відмовились її фінансувати. Так цю важливу ініціативу було приспано на довгі десятиліття, хоча й громадська думка на сторінках тогочасної преси, й єпископи Йосиф Гаганець та Микола Товт (1833-1876-1882) повертались до неї, але безуспішно.

Хоч всі ці зусилля не здійснились, проте ці перші кроки на шляху до заснування Пряхівської греко-католицької учительської препарандії можна віднести до світлих сторінок її історії. При цьому вважаємо потрібним ще раз наголосити на тому, що за цими ініціативами початку і середини століття препарандія мала

стати руською, її випускники мали нести рідному народові рідну руську освіту, ширити рідні традиції, розсвічувати на історичному шляху свого народу зірки кращого життя. І все це підкреслюємо тому, бо на фоні перших починів більш виразно виступає контрастність дальших кроків, власне заснування препарандії і її подальша доля. Адже сталося так, що в примірках історичних змін заснована у 1895 році Пряшівська греко-католицька учительська препарандія стала не руською, а мадярською, а засновано її не з завданням служити тому народові, для якого вона мала готувати учителів, а навпаки, з метою виховати яничарів з руських синів, через яких мала ускорено реалізуватися асиміляція русинів. А це становить найчорнішу сторінку історії препарандії.

Правда, ця історія не була однозначною. Також у цих обставинах через хмари просвічували сонце і світло в її діяльності. В темних рамках цієї школи діяли й позитивні фактори. Бо препарандія вже фактом свого виникнення була позитивним явищем. Це була перша середня школа на Пряшівщині, звернута до русинів. А це означало крок уперед в розвитку їх шкільництва.

Згаданий зворот в долі препарандії заподіяли передусім історичні обставини і людський фактор. Зауважимо при цьому, що є підстави твердити, що і в даних несприятливих історичних обставинах препарандія мала стати руською. Про те, що вона готувалася такою, свідчить, крім іншого, склад підготовчого комітету, головою якої був Михайло Котрадов (1831-1901), твердий русин, якого важко уявити як організатора мадярської препарандії для свого руського народу. Але є й інший доказ. В статті про історію препарандії, яку підписав Шандор Герберій, сказано про те, що коли вже була з пожертв народу складена основна сума для побудови об'єкту майбутньої школи (60.000 крон), коли вже процес боротьби за препарандію доходив до мети, – а вона – ця боротьба – була складною, довгою, повною перешкод, – тоді засновник препарандії, єпископ Валій, на зборах священства повідомив, що школу можна лише так заснувати, коли вона буде мадярською, коли в ній «майбутні учителі... в мадярському патріотичному дусі будуть виховуватись та навчатись».⁹ Мабуть, не було іншого виходу, як погодитись на це. Так з передбаченого білого чорним став цей розділ історії препарандії. З наведеного напрашується ще й інший висновок. Очевидно, складчина з пожертв мирян та священства робилася на руську школу, а виникла вона як мадярська не волею жертводавців, але волею начальства.

А зараз про згадувані історичні обставини і про людський фактор.

Четвертий єпископ Пряшівської єпархії Йоанн (Янош) Валій (1837-1882-1911) був прихильником політики асиміляції. Він непохитно служив іді мадяризації, заподадливо вводив її у життя. Ступивши на ґрунт єпархії, він заявив, що першорядним його завданням буде «рутенство, це найпокірливіше плем'я – *dens mea clementissima* – Франца Ракоці II-го, наблизити до рівня освіченості ядра мадярської нації».¹⁰ Ця обітниця була б великим благодіянням для русинів Пряшівщини, коли б не мала зворотної сторони. Бо висунуте властями завдання було таке: щоб русинів, про яких мадярська пропаганда у той час твердила, ніби вони вже серцем були мадярами, зробити такими ж, – тобто мадярами, – мовою, культурою, звичаями, ментальністю і не в останній мірі й вірою. Це завдання, яке з боку державних та інших органів реалізувалось продуманими методами, законами, примусово та пропагандою, виховними заходами, підкупом, цькуванням, застрашуванням, титулами, відзнаками, навіть виконструйованими політичними процесами, взяв на себе єпископ Валій. Бо ідея мадярської державності була така: об'єднана, міцна Мадярщина – єдина, неподільна нація. Один з вископоставлених русино-мадярів Єне Сабов (Szabó Jendő) твердив: «Наука під поняттям нація ніколи не буде розуміти інше, ніж малежність населення держави до міцної, єдиної нації, яка не має множини... З наукової точки зору всяке національне угруповання треба вважати відверто ворожим, бо не можна уявити таку національну спільноту, яка б не гравітувала за кордони держави або хоча б не намагалась порушити внутрішню єдність держави».¹¹

Ідею єдиної міцної Мадярщини втілював у життя єпископ Валій як всередині, так і за межами своєї єпархії. Правда, нелегко давалася йому реалізація цього

завдання, бо серед русинів єпархії, особливо серед інтелігенції, був глибоко закорінений патріотизм. Ще у другій половині 70-их років доносив урядник гіральтівського району своєму начальству, що в його районі районі є лише один мадярон, греко-католицький священник села Штефурова, вся решта греко-католицької інтелігенції є «панслави». У той же час із Зборова службовець доносив, що «греко-католицьке священство Маковицького округу громадською думкою вважається панславистичним».¹² Такою була ситуація також в інших районах Пряшівщини. Бо дух Духновича і Гаганця, Рубіїв, Ройковичів, Бескидів, Михалчив не легко було придушити. Але владика Валій був міцної натури, він невпинно йшов до своєї мети.^{12а}

Треба сказати, що в усій Угорщині асиміляційний натиск на русинів проводився передусім через церкву і школи. Наприкінці століття дві загальнодержавні впливові організації очолювали рух за мадяризацію греко-католицької церкви. Вони боролись передусім за ухвалення і введення в життя мадярської обрядової мови, за заміну старого, юліанського календаря григоріанським, за заснування мадярської єпархії. Були це: заснований 1868-го року у Гайдудорозі Виконавчий комітет і заснований 1898-го року у Будапешті Загальнодержавний комітет мадярів грецького обряду,¹³ який об'єднував «руське панство, бажаючи влитись у мадярський панський клас». До них приєдналось засноване у Будапешті у 1902 році Товариство мадярських греко-католиків.¹⁴ Гайдудорозький комітет в одній з своїх адресованих парламенту заяв щодо заснування мадярської єпархії, датованій 1881 роком, відверто проголосив, що мадярська єпархія «сприяла би поширенню мадярської державної мови на церковні громади національностей».¹⁵ Малися на увазі передусім руські церковні громади та ускорення їх мадяризації. Одним з основних завдань Товариства мадярських греко-католиків було: «виховати для майбутності (для великої Мадярщини. – О. Р.) руську інтелігенцію»¹⁶, змити з неї тавро «русин», повести її до повного злиття з мадярським інтелігентським класом. Голова Загальнодержавного комітету вже згадуваний Єне Сабов, член палати депутатів, заявив: «визнана інтелігенція Мадярщини не може бути іншою, ніж мадярською».¹⁷ Один з чільних членів Комітету, професор будапештської гімназії Калман Демко, історик і публіцист, уродженець Спишу, який ще студентом будапештського університету вважав себе руським і таким же представляв себе перед своїми виборцями-русинами, коли потребував їх голоси для свого депутатства, нагадував, що «треба сформувати міцний клас інтелектуалів», для цього перш за все «мадярською треба зробити церкву, ... чим скоріше треба реалізувати вимогу мадярських греко-католиків щодо престольного вживання мадярської мови», бо найкращий засіб мадяризації «грецького обряду мадярська церква». Голова комітету Єне Сабов нагадував, що «церковна мова має великий вплив на національну свідомість народу, може впливати на викорінення цієї свідомості, на її зміну».¹⁸

Цим організаціям, передусім будапештським, протегував єпископ Валій, вітав заснування Товариства мадярських греко-католиків, благословив його орган «Görögkatolikus Hírlap»,¹⁹ сприяв розповсюдженню його у своїй єпархії і співробітництву у ньому місцевих творчих сил та взагалі участі інтелігенції єпархії у роботі Товариства, якого членами були 18 % священства і 1 % учительства Пряшівської єпархії. У 1900 році Комітет організував паломництво у Рим у справі ухвалення мадярської мови як обрядової мови в греко-католицькій церкві Угорщини. Його очолив владика Валій.²⁰ Він особисто збирався передати Святому Отцеві (Лев XIII) відповідний меморандум і готувався словом викласти прохання мадярських греко-католиків Угорщини. Але спочатку йому не було дозволено говорити на цю тему, потім, перед самою аудієнцією, дістав згоду кількома словами витлумачити зміст меморандуму. На поданий меморандум відповіді з Ватикану не було, зате скоро надійшла з Риму заборона вживання угорської мови в церковному обряді. За свою патріотичну ревність владика Валій у 1903 році був нагороджений високою відзнакою, було присвоєно йому титул «дійсний надвірний тайний радник».²¹ До речі, Валій не тільки сприяв перекладанню обрядових текстів на мадярську мову, але й сам перекладав їх.²²

У своїй єпархії єпископ Валій діяв у згоді з настановами Комітету і Товариства мадярських греко-католиків: зосередив увагу на шкільництво та активізацію руської інтелігенції у сфері культури з аспектом на «пересадження» її з рідного ґрунту у ґрунт мадярський, поступово формуючи з неї мадярський вищий інтелектуальний клас, продуманими і діючими методами прищеплюючи молоді дух мадярського патріотизму.

Наприкінці ХІХ століття в єпархії було підготовлено ґрунт для будування мадярського греко-католицького середнього шкільництва. Владика міг приступити до реалізації своїх планів на цьому полі. На стику двох століть вдалося йому побудувати три ступені початкової та середніх шкіл, в центрі яких була учительська препарандія. Разом з препарандією заснував початкову школу поширеного типу, тобто шестикласну «неділену» школу, яка стала базовою школою препарандії, функціонувала як її складова частина. Учителів цієї школи входив у склад викладачів препарандії. Загальноосвітню середню школу, тобто горожанську чи «міщанську» школу відкрив у 1910 році, і теж для потреб препарандії, бо за вказівками міністерства початку століття у препарандію приймалися лише випускники горожанських шкіл або абсолютні чотирьох класів гімназії.²³ Бракувало ще гімназії, але за її побудову владика не брався. Однак, для гімназії не було сил в єпархії, крім того у двох мадярських прашівських гімназіях (ідеться про Прашівську королівську католицьку вищу гімназію і про вищу гімназію Прашівського євангелічного колегіуму) про мадярське патріотичне виховання руської молоді було подбано, при чому позашкільне життя цих гімназистів владика мав під власним строгим контролем, оскільки вони у більшості виховувались в Алумнеї очолюваного Валієм Товариства св. Йоанна Хрестителя, гуртожитку, заснованому ще єпископом Й. Гаганцем та О. Духновичем. Правда, він з того часу пережив метаморфози, з руського став мадярським, поборюючи залишки руських традицій.²⁴

Якщо засновану у 1880 році богословську семінарію, яка виникла як дворічна і яку єпископ Валій добудував на чотирирічну, рахувати вищою школою, то можна вважати, що він подарував своїй єпархії також вищий учбовий заклад. У всіх цих школах викладава мова була мадярська, так що помиляються дослідники, які вважають їх руськими. Нагадаємо, що у цей час, наприкінці століття, також ужгородська учительська семінарія стала мадярською.²⁵

Для всіх цих шкіл побудував єпископ відповідні об'єкти. Засновуючи школи, він пам'ятав про стипендії та влаштування бідних студентів в гуртожитках. На підставі внесених у статут Товариства св. Йоанна Хрестителя змін, учнів початкової школи помістив в Алумнеї. Стипендії для них видавались з фондів Товариства та тих приватних надацій, якими відало Товариство. Для студентів препарандії побудував окремий гуртожиток, разом з будинками для вихователя та персоналу гуртожитку, в якому виховувались також учні горожанської школи. Заснував стипендійний фонд, передусім з пожертв вірників єпархії, з якого отримували підтримку бідні студенти. Встановив сувору дисципліну в гуртожитках, як згадував Ю. Ставровський-Попрадов, дозволялось в них говорити лише по-мадярськи. Нагадаємо, що свого часу Алумнею було засновано з виховною програмою, укладеною Духновичем, за якою дозволялось вихованцям в гуртожитку спілкуватись лише рідною руською мовою.²⁶

Всю цю грандіозну будівничу діяльність реалізував єпископ Валій планово, пам'ятаючи про найменші деталі, проявляючи невідступність щодо придбання потрібних матеріальних ресурсів. Він діставав фінансову підтримку там, де цим навіть порушувались закони (міністерства), умів придбавати жертводателів серед пастви, там, де не вистачало ресурсів з цих джерел, доповнював їх єпархіальною допомогою і власними жертвами. Історики бачать здебільшого ці позитивні сторони діяльності владики-будівника, забуваючи те шкідливе і вбивче для нашого народу, що за ними ховалося. В новіших історичних роботах, особливо у виданнях Прашівської греко-католицької єпархії, знаходимо навіть твердження, що «biskup Vályi nepodľahol politike maďarizácie».²⁶

Довго виношував владика Валій мрію про заснування ще одного виховного закладу – про сиротинець для дівчат. Побудував для нього казковий будинок, в якому збирався через змадяризованих майбутніх матерів добратись до сімейної сфери руської інтелігенції і туди ввести мікроб мадяронства. Планував для цього привезти монахинь з півдня Угорщини, але чомусь не завершив цих своїх планів. Може, перешкодила в цьому його раптова смерть (1911).

Щоправда, ініціатива щодо заснування дівочого сиротинця належала ще єпископу Гаганцю. Зрозуміло, його наміром було виховати в сиротинці вірних своєму народу матерів. У згоді з вимогами громадської думки на загальних зборах Товариства св. Іоанна Хрестителя 15 листопада 1875 року, 5 тижнів до своєї смерті, він підняв питання про заснування виховного закладу для сиріт-дівчат, підкресливши, що треба почати складку на сиротинець, при чому попередив, що пройде багато років, поки цю ідею можна буде втілити в життя, адже й єпархія, й її паства були у той час дуже бідними. Проте почалася подача пожертв. Першими принесли свої лепти у фонд сиротинця відомі у той час патріоти – публіцист Михайло Бескид з Чертижного, священник Петрашовський з Видрані, що дали по 100 гульденів у фонд майбутнього «сиротовоспиталища», і В. Ладомирський – 150 гульденів. Автор статті, який описав цю подію і підписався псевдонімом Мирович, закінчив свою статтю сподіванням, що в цьому виховному закладі будуть дівчат виховувати у «благочестивому дусі, на користь батьківщини, церкви, народу» (руського. – О.Р.).²⁷ Тоді задумане «сиротовоспиталище» планувалось для священничих сиріт з інших сімей, маючи на меті дітей з народу. Священство єпархії, вже за єпископа М. Товта, підписало 10 000 форинтів на сиротинець, єпископ Товт у 1877 році вніс у цей фонд 4000 форинтів, а в 1878 році – 1000 форинтів.²⁸ Так що єпископ Валій, приступаючи до побудови сиротинця, мав вже в розпорядженні певну суму зібраних на цю ціль грошей, проте заслуги щодо заснування цього закладу приписуються переважно лише йому.²⁹

В центрі уваги згадуваної будівничої діяльності єпископа Валія була препарандія, бо через цю школу і через її випускників він мав змогу втягти у свій асиміляційний план народні школи, а через ці школи сподівався вступити у душу народних мас, помінати слов'янський характер народу і краю. Бо, як підкреслювала офіційна угорська пропаганда, ця прикордонна область мала стати «фортецею країни» та її ідеї державності. Тому проявляв владика таку батьківську опіку про інтелігенцію взагалі. Він сприяв її інтелектуальному зростанню, примушував молодь і священство здобувати вищу освіту, створював простір для її творчої активізації та розмаху. В цих інтенціях почав засновувати угорськомовні періодичні друковані органи. Першим таким тереном для творчих наснаг руської інтелігенції єпархії стала заснована у 1910 році газета «Felvidék» («Верховина»),³⁰ якої завданням було «боротись за мадярський характер нашої єдинодушної вітчизни», дістатися до мас, бо «зусилля, які загрожують внутрішньому миру суспільства (угорського. – О.Р.), вже також у нижчих верствах народу спостерігаються». Будемо пам'ятати на те, підкреслювала редакція, щоб, «підтримуючи духовні і матеріальні інтереси верховинського люду, не тільки прив'язати його до вітчизняного ґрунту, але щоб у більшій мірі виростити його в організм, дух та мислення нації» (мадярської. – О.Р.).³¹ Це була перша, розрахована на русинів місцева мадярська газета (жаль, що вона не вивчена). В ній місцеві творчі сили реалізували свої художні, наукові, публіцистичні здібності. Дальші плани на цьому полі єпископу Валію не вдалося здійснити. Реалізував їх його наступник, владика Іштван Новак (1879-1913-1919), який заснував дальші періодичні мадярські друковані органи для своєї пастви³² і продовжив, вже більш нещадними методами, нищівний наступ на русинів.

Треба ще згадати, що єпископ Валій паралельно з згаданою «будівничою діяльністю» намагався руйнувати або й руйнував культурно-освітні здобутки русинів, які на стику двох століть стали оживати з тих ударів, що їм завдав у 60-их – 70-их роках ужгородський учитель єпископа Валія владика Панкович Іштван (Стефан, 1820-1866-1874). Було засновано дві руські газети,³³ часопис «Лісток»,³⁴ з «Додатком» для народу, продовжував виходити до смерті свого редак-

тора Є. Фенцика – до 1903 року. Патріоти почали будити Товариство св. Василя Великого, яке обезкровив теж єпископ Панкович; поживали видавничу діяльність, в межах якої виникли два мадярські друковані періодичні органи, що захищали інтереси русинів,³⁵ ініціювали дослідження рідної культури та історії, випускали шкільні підручники, популярну літературу тощо.

У цій атмосфері підйому 1896 року на других загальних зборах Товариства після його «воскресіння» з'явився посланець прашівського єпископа Варфоломій Шаш, який заявив, що його архієрей не вважає доцільним Товариство, відмовляється від покровительства над ним і вимагає видачі прашівської єпархії належної їй половини майна Товариства. Це було бомбою під Товариство, яке ще тільки збирало свої сили, було під обстрілом зграї ворогів, готувалось подати на ухвалення новий статут, матеріально було розорене і мало перед собою складні завдання. Приголомшеному керівництву вдалось переконуванням та переговорами усунути цей удар, що міг стати смертельним для Товариства.³⁶ Фіаско потерпів прашівський владика також з спробою ліквідувати у 1911 році прашівське Товариство св. Йоанна Хрестителя.³⁷

На цьому суперечливому об'єктивному фоні родилась прашівська препарандія, писалися темні і світлі сторінки її історії даного періоду. Настав час і потреба зняти з неї позолоту, якою покрили цю історію некритичні і необ'єктивні дослідники, що співали (та ще й зараз співають) дифірамби про засновника препарандії.

Історію її, як таку, ми не збираємо писати. Освітливо лише певні позитивні і негативні, контрастні сторони шляху школи в умовах Австро-Угорщини.

Незважаючи на всі згадані негативні фактори об'єктивної дійсності, які зумовили заснування Прашівської греко-католицької препарандії, на тенденції, з якими її було засновано, дата 1-го жовтня 1895 року, коли відчинились ворота тільки що закінченого будинку цієї школи, вступила в історію нашої освіти як позитивний факт, як її світла сторінка, бо така школа у відсталих умовах нашого шкільництва була вкрай потрібною. Однак цей світлий промінь, як вже згадувалось, хмарами покрила та дійсність, що школа стала не руською, а мадярською, що тут руський студент, майбутній учитель руських дітей, став об'єктом перекреснення, що вихованець препарандії повинен був всі предмети вивчати не материнською, а чужою мовою, висловлювати свої думки далекою від своєї рідної мови мовою, навіть молитись складеними цією мовою молитвами, спілкуватись з своїми приятелями мадярською мовою, що для нього рідна історія, рідна культура і рідні традиції в стінах школи стали табу, що випускник цієї школи у такий спосіб мав потім духовно калічити теж цвіт нашої молоді. Була школа – це світло, але «перелицювання», що в ній чекало вихованців – це вже чорна хмара, яка могла довести до національної трагедії також і народу.

Важко навіть уявити ті муки студента, який апарат свого мислення зразу повинен був перебудувати на чужий спосіб викладу думок і засвоєння знань. При чому препарандія у порівнянні з мадярськими школами цього типу з наших відсталих шкіл у селах отримувала слабкий, непідготований щодо рівня і вимог вищої середньої школи людський матеріал, з яким важко було сягнути загальнодержавної вишки. Тут на викладачів чекала подвійна робота, вимагалась висока педагогічна майстерність, витримка, терпеливість. Треба сказати, що вони, усвідомлюючи складність ситуації і свій борг щодо підвищення навчального, методичного, виховного рівня школи, самовіддано брали на себе цей нелегкий вантаж. Школа прямо героїчно боролась за досягнення загальнодержавного рівня і вже на ступі двох століть досягла його – з трирічної стала чотирирічною і включилась у загальнодержавну навчальну програму.

У боротьбі з низьким рівнем знань у поступаючих в школу учнів дирекція школи оперативно заснувала підготовчі курси – за потребою одно- або дворічні, на яких намагалась доповнити те, чого майбутнім її вихованцям не дала попередня освіта, поборювала мовний бар'єр. Зауважимо, що з цих підготовчих класів виникла потім вже згадувана горожанська школа.³⁸ Ці старання школи являють собою позитивну сторінку її історії. Успіхи в цих важких умовах вона до-

сягала жертівністю, якісною і додатковою щодо норми роботою учительського колективу, який складався з добрих, досвідчених педагогів та вихователів. Світлими є той факт, що вони не жаліли ні сил, ні часу для подолання всіх перешкод, що стояли перед школою. Отже, позитивний фактор – викладачі препарандії. А тут вже треба бачити заслуги єпископа Валія, його піклування про культурний рівень інтелігенції, про що вже була мова, його вимогливість до своїх співробітників і те, що він як покровитель препарандії намагався призначати в школу кращих педагогів єпархії. В цьому пішов по його слідах також його наступник єпископ Новак. Бо хоч мають правду автори книги «Українська школа на Закарпатті та Східній Словаччині» Андрій Бондар та кол., 39 що майже всі викладачі школи мали богословську освіту, проте важливий тут той факт, що майже всі вони мали дипломи вищих учбових закладів Будапешта або Відня, філософських та інших факультетів або Педагогіуму, навіть докторати, доповнювали свою кваліфікацію заочно або на спеціальних курсах. Викладачів без відповідної кваліфікації владика іменував з умовою, що здобудуть її до встановленого строку. За перших шість років існування препарандії /в мене немає під руками дальших статистик/ з 9-ти професорів 6 мали університетські дипломи. Деякі вважалися майстрами своєї справи.

Згадаємо з них хоча би першого директора препарандії Корнелія Ковалицького /1846-1912/, який, крім інших вищих церковних та громадських посад, був довго інспектором шкіл в єпархії, членом шкільних комісій у державних учбових закладах і якого згадують його біографи як майстра педагогічної справи. Він вимагав у своїх вихованців не тільки знань, але перш за все любові до учительської професії, майстерності у виховній роботі.⁴⁰ За 7 років під його керівництвом препарандія змужніла, пройшла через найважчі випробування. Добрим спеціалістом і таким же організатором вважається другий директор препарандії Олександр /Шандор/ Герберій, який був призначений викладачем у цю школу у 1901 році, стояв біля його керма з 1902-го аж до 1920-го року.⁴¹ Про його популярність свідчать, крім іншого, ті листи, які він отримував від своїх учнів, що воювали на фронтах першої світової війни і в яких з сивівською любов'ю звертаються вони до свого директора.⁴²

/Продовження в наступному номері/

Примітки

- 1 Див. щорічні звідомлення директора препарандії Олександра /Шандора/ Гербері Аeyerperjesi királyi görög szertartásu katolikus kántortanítórképző-intézet értesítője..., які виходили в Пряшві з починаючи з 1902-го року. Див. теж печатку препарандії у статті: «Ювілей нашої культури» /Нове життя, 1995, № 13, с. 2/, підписану: –мр– /Михайло Ричалка?/.
- 2 Михайло Ричалка. Столітній ювілей Пряшівської препарандії. – Голос Карпат, № 5, 1995, с. 2.
- 3 Gerbery Sándor. Az eperjsei kir. gör. szertartásu katolikus kántortanítóképző-intézet értesítője a 1901-1902 tanévről. Eperjes, 1902. /с. 7-9/. Áali – Értesítő... Tóth Sándor. Sáros vármegye monografiája, t.III., Budapest, 1912. – с. 306.
- 4 Як відомо, стараннями Віктора Добрянського і Олександра Духновича було введено викладання руської мови в Пряшівській гімназії, яку у 1852 році викладав Духнович, при чому професором грецької мови був Віктор Добрянський.
- 5 Dr. Szémán István. A hitfelekezeti iskola és a politikai község. Eperjes, 1916. – с. 5-6.
- 6 Кореспондент «Вісника» /Паноніянин, тобто Іван Раковський/ у 1850 році писав: «У препрандії или пьвѣучебном заведеніи /ужгородським. – О.Р./ черз цілий год всі учебні предмети в руском /руском/ язичѣ преподавались». Він пояснював, що школа є дворічна і навчальна програма в ній така: «В первом годѣ преподается наука благочестія, исторія библическая, дидактика и методика, земплеописание, наука числительная, языкоучение руское і мадыарское, чтение нѣмецкоке, пѣніе церковное с обрядами церковными. Во втором годѣ предлагается катихитика, наука воспитанія, здравоучение, исторія естетственная, исторія вселенская, естествословіе, наука господарствія, наука рукодѣлія, наука числительная, языкоучение

- русское и немецкое, упражненіе в сочиненіи писем урядових общепотребних, пніе церковное с обрядами». /Вісник, 1850, № 80, с. 319 – 320/. Напевно, такою планувалась також навчальна програма прашівської препарандії.
- 7 Церковная газета, 1858, № 13, с. 104; Андрій Чума, Андрій Бондар. Українська школа на Закарпатті і на Східній Словаччині. /Історичний нарис/. Частина I. Пряшів, 1967. – с. 59.
 - 8 У згадуваній роботі М. Ричалка твердить, що були вже підготовані й підручники для препарандії. Там же. – с. 2.
 - 9 Gerbery Sándor. Цит. робота. – с. 17.
 - 10 Tóth Sándor. Цит. робота. с. 234.
 - 11 Цитовано за: Mayer Mária. Kárpátukrán/ruszin/politikai és társdalmi törekvések. 1860-1910. Budapest, Akadémiai kiadó, 1977. – с. 143.
 - 12 Edmund Hleba. Z archívnych dokladov o panslavistickom hnutí na východnom Slovensku. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, т. III. Пряшівський відділ української літератури Братиславського Словацького педагогічного видавництва, 1967. – с. 246 – 247.
 - 12а Дивно, що І. Франко характеризує єпископа Валія як людину «зовсім немічну тілом і духом». /І ми в Європі. – Дукля. 1995. – № 6 – с. 54/. А він був людиною невичерпної енергії, фізично міцним, духовно багатим.
 - 13 Вікентій Шандор. Закарпаття, історично-правний нарис, IX ст. – 1920. Карпатський союз, Інк., Нью Йорк, 1992. – С. 108.
 - 14 Mayer Mária. Цит. робота. С. 151.
 - 15 Dr. Piigyi István. A görögkatolikus magyarság története. Görögkatolikus hittudományi főiskola. Nyíregyháza, 1982. С. 110, 113, 117 Grigássy Gyula. A magyar görögkatholikusok legujab története. Ungvár, 1913. С. 37 – 38. Цікавий факт: коли міністр культури і освіти Августин Трефорт у 1881 році запросив думку членів Собору єпископів Угорщини і богословського факультету Будапештського університету про введення мадярської мови в обряд греко-католицької церкви і про заснування мадярської єпархії, всі запитані висловились проти, крім двох руських єпископів, ужгородського Йоанна /Яноша/ Пастелія /1875-1891/ і прашівського Миколая /Міклоша/ Товта /1876-1882/ які подали голос за гайдудорозьку пропозицію. – Pirigyí. С. 112 – 113.
 - 16 Mayer Mária. Цит. робота. – С. 153.
 - 17 Там же. – С. 144.
 - 18 Там же. – С. 154 і 142.
 - 19 Там же. – С. 146 і 156. Газета стала виходити у грудні 1903 року.
 - 20 Pirigyí. Цит. робота. – С. 118.
 - 21 Mayer Mária. Цит робота. – С. 148.
 - 22 Pirigyí. Цит. робота. – С. 105.
 - 23 Як виняток препарандія приймала також учнів без вказаної кваліфікації, але вони повинні були складати прийомні іспити.
 - 24 Олена Рудловчак. Пряшівське Товариство св. Йоанна Хрестителя. – Карпатський світ 1, Пряшів, 1993. – С. 4 – 23.
 - Dr. Ruznák Miklós. Ker. sz. Jánosról nevezett eperjesi gör. kath. tápées nevelőintézet. Eperjes, 1907.
 - 25 Benisch Artur: Nemzetiségi iskolák Magyarországon /1868-1914/. Kisebbségi körlevél. Nemzetiségi szemle. – Alpécsi egyetemi Kisebbségi Intézet Közleménei, 1943, № 4, С. 211-212.
В ужгородській учительській і дівочій препарандіях викладали рутенську мову, але викладовою мовою була мадярська мова».
 - 26 Михайло Ричалка. Соціальні і педагогічні аспекти діяльності «Общества св. Иоанна Крестителя и предтечи в Пряшеві. – Карпатський світ 1, Пряшів, 1993. – С. 51.
 - 26а Gabriel Székely, Anton Mesáros, Greckokatolíci na Slovensku. Košice, 1997, s. 32.
 - 27 Карпат, 1875, № 3, с. 3.
 - 28 Az eperjesi egyházmegyei görög szert. katholikus népiskolák évkönyve, 1878. Eperjes, 1878. С. 212 – 213.
 - 29 Felvidék, 20. XI. 1911. с. 3. В деяких роботах помилково наводиться, що «сиротвоспитальце» будувалось для учениць препарандії /Народны новинкы, 1995, № 2,

- с. 3/. У період Австро-Угорщини препарандія була чоловічою школою, дівчата не навчалися в ній.
- 30 Felvidék, суспільний тижневик, відповідальний редактор д-р Руснак Міклош, головний співробітник Семан Іштван. Перший номер вийшов 6.V.1910, останній – 26. I. 1912. З № 24 1912 року – «суспільний тижневик. Газета народних учителів Пряшівської єпархії». Друкувався в Кошицях і в Пряшеві. Торкався питань релігії, обряду, культури, освіти, фольклору, етнографії, педагогіки, методики, промисловості, спорту, життя русинів в Америці. Друкував художні твори, переклади, поради газдам, єпархіяльні вісті, дедалі більше займався проблемами учителів. Очевидно, газета отримувала державну субсидію, бо жупан Шариської жупи у листі /тайному, 122/1910/ до міністра внутрішніх справ, датованому 20 груднем 1910 року, підтвердивши корисність газети і те, що вона видається під строгим контролем єпископа Валія, просив для неї 800 крон річної субвенції. До свого листа приєднав прохання відповідального редактора д-ра Руснака, датоване 2 груднем 1910 року. – Мадярський королівський державний архів, 1910, V 1814, 7344.
- 31 «Felvidék», 1910, № 1, с. 1.
- 32 Головні з періодичних видань, заснованих єпископом Новаком: «Eperjes» /1913-1918/. Двотижневик. Шкільна і суспільна газета. Офіційний орган народних шкіл Пряшівської єпархії. З 1917 року: Газета церковна, суспільна та шкільних справ. Відповідальні редактори: д-р Семан Іштван, д-р Войтович Йосеф /Йосиф/, Годобай Андор /Андрій/. Від 1 листопада 1917 року виходив під назвою: «Eperjesi Ujság» /«Пряшівська газета»/, орган Товариства греко-католицьких учителів Пряшівської єпархії. У 1918 році засновано «Egyház és iskola», церковний і шкільний офіційний вісник Пряшівської єпархії. Відповід. редактор д-р Семан Іштван, видавець – канцелярія єпархії. Газета з травня 1919 року почала виходити руською мовою під назвою «Церковь и школа, официальный органъ епархіального правительства пряшевскаго». Відповідальний редактор Степан Семан, в 1921-1924 роках – Йоан Кизак.
- 33 Ідеться про ужгородську газету «Наука» /«духовна і поучительна газета для угорського народа»/, орган Товариства св. Василя Великого, двотижневик /1897-1914/; про тижневик «Неділя» /«поучительногоподарська газета для угороруського народа»/, що виходив у Будапешті /1898-1919/.
- 34 «Духовно-литературный журнал», двотижневик, що виходив в Ужгороді /1885-1903/.
- 35 Газета «Kelet» /«Схід»/, що виходила в Ужгороді /1888-1901/; заснована Товариством св. Василя Великого газета «Görög-katholikus Szemle»
- 36 Д-р Юлій Гаджега. История Общества святого Василя Великого. Ужгород, 1925. – С. 34. Може, подівав тут і той факт, що в цей час вступив у Товариство з своєю єпархією крижевський єпископ Юлій Дрогобецький, ставши третім покровителем Товариства. Нагадаємо ще, що на перших загальних зборах відновленого Товариства у 1895 році не було пряшівських делегатів /Листок, 1895, № 17, с. 193/, хоча, як писав О. Павлович, «було зроблено кроки, щоб представники Пряшівщини там були» /Листок, 1895, № 19, с. 225/. Може, і цьому причина Валій. На цих зборах у керівний комітет було обрано 4-ох пряшівських представників: М. Котрадова, В. Шаша, О. Павловича, Антона Рубія.
- 37 Filvidék. 1911, № 6, с. 1 – 3. R.M. /Руснак Міклош/ Alumneumi közgyűlés /Загальні збори Алумнеї/; Олена Рудловчак. Пряшівське Товариство св. Йоанна Хрестителя. – Карпатський світ 1. Пряшів, 1993. – С. 14, 22.
- 38 Й.Шелепець. Сторіччя першої горожанки. – Нове життя, 1990, № 48, с. 2.
- 39 Андрій Чума, Андрій Бондар, Українська школа на Закарпатті та на Східній Словаччині. /Історичний нарис/. Частина перша. /Пряшів, 1967. – С. 91-92.
- 40 Михайло Ричалка, Корнелій Ковалицький. – Нове життя, 1995, № 24, с. 3; Звідомлення /Értesítő... за 1911/1912 навч. рік. Пряшів, 1912, – с. 9-10.
- 41 Михайло Ричалка. Олександр Герберій. – Нове життя, 1995, № 26-27, с. 3.
- 42 Звідомлення /Értesítő... за 1915/1916 навч. рік. Пряшів, 1916. – с. 4-11. Називають його «любимим, добрим директором», в «полум'ї боїв» згадують «його доброту», вітають свого директора і своїх професорів, в думках линуть до своєї школи. Взагалі в препарандії панувало батьківське ставлення до вихованців.

Ганебний анонім ура-патріота

*Та над усе ціню я ту
Малую мірку мук і болю,
Котрі приняв я в цім житті
За правду, за любов, за волю.*
І. Франко

В літературній або у виразно науковій критиці анонім вважається за явище аморальне, за таке, що дискваліфікує його автора, свідчить не лишень про його низький фаховий рівень, але й про його громадянську непорядність. У зрілій культурній спільноті таке явище вважається неприпустимим, загально засуджується. Авторі анонімів – найчастіше люди закомплексовані (за Альфредом Адлером цей хворобливий стан називається *Minderwertigkeit* – меншевартість, з цього комплекс меншевартості), заздрісні, інтригани. Це переважно діти алкоголіків, сифілітиків і под., вони в цьому не винні, це явище патологічне.

Перед кількома роками моя сестра в Празі одержала дивного за своїм змістом листа, в якому йшлося не про неї, але про її брата, тобто про мене. Лист був адресований до якогось доцента. В ньому анонім просить цього доцента доказати «шкідливість праць М. Неврлього», а при тім підкреслює «високу ерудицію та патріотизм» згаданого доцента. Це останнє вже в плані сервілізму, підлабузництва. Але доцент, очевидно, мав інший погляд на мої праці, таких компліментів від такої людини не потребував і надіслав цього листа моїй сестрі, бо ж я вже давно мешкаю у Братиславі. Будучи безпартійним, роботи в Чехії не міг знайти. На початку цього листа, як можна догадуватись, анонім вважає, що я в своїх франкознавчих працях оцінюю І. Франка як марксиста, хоч, однак, ані на одну з них не посилається, нічого з неї подібного не цитує. А кожна критика повинна на щось опиратися.

Те, що анонім був невігласом і дилетантом, сумніву не підлягає. Він передовсім не вмів історично мислити. Цікаво, як би він оцінював старші праці таких літературознавців, як Є. Кирилюк, Л. Новиченко, І. Дзюба, Г. Вервес, С. Крижанівський, М. Жулинський та ін.?.. Кожному хто бодай трохи обізнаний з творчістю й громадською діяльністю Франка, відомо, що в молодості він був марксистом. Уся діяльність галицької Радикальної партії, що її організував М. Павлик та І. Франко, відбувалась під прапором соціалізму. Тоді ще «на зорі соціалізму» цей рух не був загиджений сталінізмом – гулагами, репресіями, штучним голодом і т.п. До відома аноніма також те, сам теоретик націоналізму Д. Донцов еволюціонував від марксизму до національно-визвольних ідей. Ранні твори І. Франка – «Каменярі», «Товаришам з тюрми», цикл «Веснянки» (які вл. символізували весну соціалістичних ідей в Галичині), «Воа constrictor», «Борислав сміється» та ін. – всі вони надихані рушійним тоді соціалізмом. З кінця XIX ст. Франко пориває з федералізмом соціаліста М. Драгоманова, діяльність якого в історії суспільної думки на Україні відкинути не можна, і переходить на позиції націоналізму. Одним з поштовхів до цього було його зацікавлення працями теоретика сіонізму Теодора Герцла, з яким Франко познайомився у Відні 1893 р., саме тоді, коли скла-

дав у В. Ягіча докторат. Оскільки жиди, – подумав тоді Франко, – домагаються для себе держави, чому ж тоді українцям, яких є значно більше та які живуть споконвіку на своїй власній землі, не мати власної держави? Коли по трьох роках від їхнього знайомства вийшла книжка Т. Герцла «Жидівська держава», три тижні після її появи Франко її рецензував. Жидівська проблематика давно вже хвилювала Франка. Від раннього оповідання «До світла», через його знамениті «Жидівські мелодії», поему «Сурка», відродженецький роман «Перехресні стежки», де жид Вахман засуджує асиміляторів, які в Галичині помагають колонізації, а в царській Росії русифікації неросійських народів, завершується ця тематика геніальним Франковим «Мойсеєм» (1905), де патріотично настроєна молодь, керована Єгошуєю, перемагає демагогію «стариків» і владно простує до боротьби за свою «обітовану землю», тобто державу.

Приблизно в цьому аспекті, хоч може й не так прямолінійно, бо ж був час тоталітарного режиму, були конциповані й мої старші праці, включно з першою чеською монографією про І. Франка (1952). Треба зважати й на те, що до деяких з них втручались редактори. Де і в якій з них наш анонім знайшов, що І. Франко був поголовно, тобто «від колісик до могили», марксистом?.. Хай це чесно й відверто скаже. А франкознавчих праць у мене побільше, я до Франка маю ще й інтимне відношення: в своїх гімназійних літах мій батько знав поета особисто (див. інтерв'ю зі мною М. Мірошничека «Цю любов – успадковано». – Літ. Україна, № 47, К. 21.XI.1985). І. Франко – мій улюблений автор, його ідейність і працьовитість була мені все життя прикладом. З цього приводу вважаю обвинувачення аноніма образливим. З низки моїх українознавчих праць шістдесят з них присвячено Франкові. Хоч і були вони належно оцінені, бажаю собі, щоб анонім важливіші з них переглянув. Тут їх подаю:

- 1/ Ivan Franko – ukrajinský básník k revolucionář . Praha 1952, s. 172 (14 rec.)
- 2/ I. Franko a česká kultura. Ve sb.: Věčná družba, Praha 1955, s. 317-354.
- 3/ I. Franko a Slováci. – Slovanský přehled 1955, 8.
- 4/ I. Franko. A haladás ukrán harcosa. – Új Szó, 239.szám. Bratislava 27.8.1956.
- 5/ I. Franko a pokrokové hnutí v Čechách v 90-ých letech XIX. stol. Ve sb.: Z dějin československo-ukrajinských vztahov. Bratislava 1957, s. 123-162.
- 6/ I. Franko a jeho dramatické diela. V kn.: I. Franko, Ukradnuté šťastie. Martin 1958, s. 61-66.
- 7/ Vážšie prózy I. Franka. V kn.: I. Franko, Boryslav sa smeje. Bratislava 1958, s. 555-568.
- 8/ Franko Ivan (Encyklop. heslo). – Pyramida 33, Bratislava 1974.
- 9/ I. Franko életműve 50 kötetben. – Új Szó, 298.szám. Bratislava 28.10.1977.
- 10/ Nové vydání díla I. Franka. – Tvorba 1981, 30.
- 11/ Vedecká konferencia k 130. výročiu narodenia I. Franka. – Slavica slovenská 1987, 2.
- 12/ I. Franko a idea štátnosti. – Slovenská Republika, č. 203, Bratislava 31.8.1996.
- 13/ Іван Франко і чеська культура. В зб.: І. Франко, Статті і матеріали, Зб. 5, Львів 1956, с. 216-249.
- 14/ Іван Франко і чеський революційний рух. Там-же, Зб. 6, Львів 1958, с. 342-365.
- 15/ Зв'язки І. Франка з чехами й словаками. – Наша культура, ч. 5, Варшава 1966.
- 16/ І. Франко, Зібрання творів у 50-ти томах, Київ 1976-1986. – Slavica 1987, 4, s. 422-424.
- 17/ Вічно жива поема («Мойсей» І. Франка). – Вітчизна 1989, № 11, с. 187-192.
- 18/ «Мойсей» І. Франка в контексті світової літератури. – Наукові записки 15-16, вид-во КСУТ, Пряшів 1989/1990, с. 21-35.

19/ Без ідейного акорду (Рец. ювілею І. Франка в Києві). – Українське слово, ч.38, Київ-Париж 26.9.1996 (під псевд. М. Новиченко).

Невже анонім походить з Праги? А може, з Братислави, з Пряшева? Чим я в цього ура-патріота заслужив назву «ненависного автора» – мені невідомо. Я нікого не скривдив, намагався з кожним жити в згоді. Приписувати мені «заробітки на українцях» є дико й грубо, несправедливо. Мушу пригадати, що ми з О. Зілінським були переслідувані за студії на німецькому університеті. Будучи позапартійними, ми і наші праці були «гостро слідковані», зарплату за працю мали найнижчу. Гонорар за тих кілька книжок, що вийшли мені вже у вільній Україні, для якої я все життя працював, переписав я на conto Т-ва української мови (1991), вид-ва «О.Теліги» (1994), «Дніпра» (1995) і «Укр. Письменника» (1995). В цьому легко пересвідчитись. З появою аноніма виникла парадоксальна ситуація: за тоталітаризму мене обвинувачували в українському буржуазному націоналізмі, тепер – майже що в комунізмі. За належний рівень моїх українознавчих праць – а їх, кількома мовами, у мене понад 800 – був я 1994 р. на пропозицію акад. А. Жуковського й д-ра наук М. Мушинки обраний за Дійсного члена НТШ, а 1997 р. на пропозицію акад. І. Дзюби й акад. М. Жулинського відзначив мене Президент України Л. Кучма орденом «За заслуги III ступеня» (найвища нагорода для закордонних українців). Згадую про це не в плані хвастунства, але в обороні своєї громадянської й професійної честі. Копію аноніма тут додаю. Буду вдячний за публікацію.

З глибокою пошаною

М. Неврлий

Братислава, 8.3.1998 р.

ВИСОКОПОВАЖАНИЙ ПАНЕ ДОЦЕНТЕ

Навязуючи на Ваше шире обурення з приводу питання Франко й марксизм, мушу дивуватись що Ви досі не використали своїх величезних знань та здібностей і влучною критикою не знеможливили ту «писанину». Адже ВИ вмієте Двома– трьома словами знищити не тільки якусь «Працю» але разом з нею і ненависного автора.

Адже критикою праці, яку Ви засудите як шкідливу, зробите величезний внесок в громадське життя, докажете шкідливість праць М. Неверлього, а при тім і Вашу високу ерудицію та патріотизм.

Бажаю Вам від щирого серця такі-ж заробітки, як має М. Неверлі, і той-же шлях, що його пройшов той заробітчанин на Українцях.

Бажаю щиро!!!

З ГЛИБОКИМ ПОВАЖАННЯМ

16. червня, 1995.

Гей, хто в світі, озовися!

Тадей Карабович (Польща)

* * *

перед тим як повернуся
дні будуть довші

від наших поцілунків
крига зійде

з полотна води
перший слуга Божий
жайворонок
причащатиметься
жадобою березня

* * *

виглядаю тебе через тисячоліття
розлук наших
проходить день ніч минає
без тебе

сняться мені неймовірні спомини
кружляє наді мною лелека
дитинства

Тадей Карабович
«ЩО СТОЮ
ЗА СТІНОЮ СПОМИНІВ»

Вишиваний рушник з України

через ґрати і бездоріжжя
жорстокости

Василь Стус прагне дати знак в майбутнє
а скупе сонце півночі
морозить його обличчя
вогненне

він бореться з ними а вони боряться з ним
і поки він живий іде страшна шамотанина

але вони перемагають і тому над ним
цей стовпчик з надписом 9 і вишиваний рушник

Молитва прощальна

існує між людьми камінь
прощання
він тяжкий і зимний
тому коли люди
прощаються співає
на ньому
багаття самотности

Лист

прощаючись з порогом
дитинства

я вибіг
бережений караванами
доріг
повз четверту сторожу ночі

і вже ніколи не зумів
повернутися

Сповідь

сповідаюся
вогневі
пустці днів забутих

прийми мене чистим
відчини мені
ключем спраглости

застукай в мої відчинені двері
словом
поцілунком
відрухом

заглянь

до моїх відчинених дверей
хочу відповісти на твій стукіт

Микола Луговик — відомий український поет, знаний у світі з багатьох виставок та публікацій в США, Канаді, Австралії, Україні як творець зорової поезії. Був учасником Міжнародного Конгресу зорових (візуальних) поетів в Едмонтоні 1997 року. Його зорові твори отримали добру оцінку фахівців візуальної поезії, зокрема на Конгресі Діка Хіггінса (США), Ярослава Балана та Тетяни Назаренко (Канада), Миколи Со-роки (Україна) та Боба Кобінга (Англія).

Твори Луговика друкуються в Україні та за кордоном. Він — автор п'яти книг поезії, двох збірок для дітей, численних добірок у газетах і журналах. Підготовлено ним до видавництва близько десяти книг, які не з'являються у світ через кризу, у якій перебуває книговидавнича справа, як рівно і українська економіка. Народився на Київщині, у селі на берегах річки Альти, поблизу Переяслава. Має філологічну освіту, закінчив Ніжинський державний педагогічний інститут імені М.В.Гоголя. Працював у музеях, газетах, радіо, часописі «Основа» та видавництві у Києві. Нині працівник Департаменту із здійснення мовної політики Деркомнаціміграції України. Належить до авангардного гурту «Геракліт», що об'єднує навколо себе творців паліндромної та зорової поезії, СПУ. Живе у Києві.

Пропонуємо низку поезій Миколи Луговика.

Трембітою
відгукнувся смерековий гай
і сліди твої
заросли косицями.
Ревнива Говерла

сипле мені
снігом,
снігом,
снігом —
я білий, як мельник,
що вийшов із млина.

* * *

Знайшли кілька пір'їн пташиних,
і наче зі студні,
потягнуло на нас
осіннім холодом.

* * *

Про що перемовляються зірки?..
Зійти б на гору ту –
і все почути...

Нікого. Ані душі.
Тільки – я і піщинка,
яка уткнулася од вітру.

Де подівся краєць Місяця
над сільським ставом?
Карасики ним підвечеряли!..

На берег поволоеньки
вилазять краби –
сунуть, мов боксери після рингу.

Старі дахи
на кам'яницях Братислави
нараз помолоділи –
перший сніг випав.

Струмочком випадковим
була мені
ти в горах.

Куди пливеш,
морська утінко,
петляючи між високими хвилями?

Дорога до моря:
підшовши моїх сандалів
залишають качині сліди.

Лишень не заздри
тій гарній пані,
яка сідає у розкішне авто.
Вона – повія.

Побачив ластівку –
заклопотана –
Ніби моя ненька.

Із роду в рід

Поетеса й журналістка Марта Подградська народилася 28-го червня 1949 року в Легніцях. Після закінчення гімназії в Шаморині вивчала психологію, книгознавство та інформатику в УК в Братиславі. Спочатку працювала як системний аналітик в Університетській бібліотеці, згодом була редакторкою у видавництві «Словацький письменник», координаторкою членського центру Матиці словацької і завідуючою секретаріату Товариства словацьких журналістів. Нині є керівником відділу преси Міністерства культури Словацької республіки.

Її перші твори друкувалися в журналах, в 1978 році М. Подградська стала лауреаткою Волкерової Полянки. Книжковий дебют – поетична збірка «Далеко на досяг» (Словацький письменник, 1980) було відзначено премією Словацького літературного фонду. В 1984 році з'явилася друком її друга збірка «Вітряна криниця» (Словацький письменник). Переклади її творів були публіковані французькою, угорською та чеською мовами. Поетеса окрім оригінальної творчості перекладає твори німецьких, угорських, російських та чеських поетів. Як перекладачка брала участь в перекладанні вибраного з поезії Арпада Тьошера «На березі паперу» (Словацький письменник, 1982). За переклад поетичної композиції Ласло Челені «Соната часопростору» (Словацький письменник, 1987) одержала премію Словацького літературного фонду.

Зразки з її творчості перекладено за виданням «Дикі дерева» (Прінт-Сервіс, 1997).

Марта Подградська

Хлопець і пташка

Звинуватили,
що поціляв у пташку.
(Та щебетала поруч,
коли він важив камінь в замислених руках).

Не опирався карі.
Але щоночі вкладався обіч нього страх,
що і та пташка їм повірить.

Світ актор світ глядач II

Глядачі вдоволено слідкують,
як данський принц із черепом в руці
метушиться в розпачі по сцені
(вочевидь забув свою подальшу репліку).

А Офелія вже кілька дій тому померла
(саме у гримерній запудровує шаленство
і малює усмішку для спільного поклону).

Врешті слово згублене простягнуть Гамлету.
Відтак все уже
розмірено й спокійно
йтиме до трагічної розв'язки.

Світ актор світ глядач IV

Над шахівницею з палаючих рефlectorів
рішає нерішучий Гамлет власну ситуацію.
Стоїть питання: бути чи не бути самими собою,
коли щось прогниває у тобі і в нас.
Убогий Йорик свого коня порятувати прагне,
та пішаки в цій грі вже переходять на гард-рок.

Гамлет, мов заскочений студент правничий
погорів на іспиті.

У пільму зали йдуть вовки на лови.
Стоїть питання: вити чи не вити разом з ними.

Переміна

На нашій березі осіло чуже око –
сказав ти якось вранці.
Сидить і пильно розглядає нас.

Ми почали обачливіші бути,
мов дослідні зразки під куполом колби
точно пасували
до бажаного механізму сітки ока.

І поступово набували вправності.
Злилися із рікою,
вдаючи,
що на чужому березі осіло наше око.

Уже не мучить нас,
що значимо в землі
палінодії не створених поезій.

**Із словацької переклав
В. Конопелець**

Роздуми над новою монографією Миколи Штеця*

На переломі століття по-новому постають суспільно-політичні проблеми, вирішення яких вже, здавалося, було остаточним. Знову і вже на іншому рівні й під іншим кутом зору постає перед людством питання теорії і практики мовної комунікації в нових геополітичних умовах Світу взагалі та Європи зокрема. Від нового підходу до порозуміння і висвітлення проблеми мовної комунікації між народами без перебільшення можна сказати залежить майбутнє людства. На порівняно невеликій території Європи з її багатонаціональним складом і строкатою різноманітністю мов проблема мовної комунікації на практиці завжди приносила і приносить цілий ряд специфічних контрастних ефектів, які історично ускладнювалися нестабільністю державних кордонів та кількаразовим переходом одного етносу в склад тієї чи іншої держави. Це, конкретно, стосується українського (руського) етносу в складі теперішньої Словацької Республіки. Саме він може бути хрестоматійним прикладом функціонування мови меншини в іншомовному оточенні, контактування на всіх мовних рівнях з державною мовою (в нашому випадку поперемінно з німецькою, угорською, словацькою) та її діалектами, з сусідніми мовами та мовою материкової країни.

У новій геополітичній ситуації вже не можна замовчувати або негувати чи перекручувати існуючі феномени, такі, як багатоплановість мови нації – національні мови. Зверхнє ставлення до живої народної мови – діалектів, боротьба з ними, починаючи шкільною партою, порозуміння сутності літературної мови як однієї з об'єднуючих, але штучних форм та існування інших живих складників національної мови, призвело до цілого ряду помилок як в теорії, так і в практиці мовної комунікації.

Справді, між літературною мовою та її територіальними діалектами спостерігається велика різниця, що викликає цілий ряд проблем психолінгвістичного характеру, для подолання яких необхідно використати проміжні утворення між діалектом і літературною мовою – *крайніми полюсами національної мови*. Вивчення цих проміжних утворень, встановлення їх функцій у мовній комунікації та ролі в оволодінні літературною мовою за умов чужомовного оточення і відриву від материкової країни є актуальним питанням сучасного загального мовознавства, яке піднімає і намагається вирішити у своїй монографії «Українська мова в Словаччині (Соціолінгвістичне та інтерлінгвістичне дослідження)» доктор філологічних наук, професор Микола Штець.

Автор у діакронному зрізі представляє науковій громадськості мову корінного населення Східної Словаччини русинів-українців протягом солідного

* Штець М., Українська мова в Словаччині (Соціолінгвістичне та інтерлінгвістичне дослідження). Пряшів, 1996, 256 с.

часу – двох століть. По-новому, з погляду найновіших методологій оцінює цей період, повний намагань зберегти свою ідентичність, «не понімеचितись», «не помадярщитись», «не поросійшитись», що вже належить до історичного минулого нашого етносу, та «не пословаचितись», що є актуальним у наш час.

Багаторічне зацікавлення предметом дослідження (дипломна робота, кандидатська, доцентська і, нарешті, докторська дисертації) свідчать не лише про тривалий інтерес науковця до даної проблематики, але й про глибокі знання, солідний фактичний матеріал та зрілість оцінок і висновків, до яких приходять автор. У монографії М. Штець подає синтетичний науковий погляд на той мовний хаос, який довелося пережити русинам-українцям Східної Словаччини за два століття і який оновився після 50-річної перерви, коли декілька спекулянтів при активній підтримці з-за кордону зловживають патріотичними почуттями народу, підсовуючи йому політичне русинство.

Є така приказка: «З водою вилити дитину». Вона годиться для характеристики сьогодинішньої мовної орієнтації русинів з «Русинської оброди», які свідомо негують 50-річний досвід з функціонування української літературної мови в Східній Словаччині, результати, яких було досягнуто запровадженням єдиної української літературної мови в школи та в інституції, до речі, в яких вони самі здобули освіту та працювали.

Оглядаючись назад і переоцінюючи пройдений період в пошуках своєї (в тому числі й мовної) ідентичності, залишається лише пошкодувати, що подібне мовно-історичне дослідження не було зроблене швидше й не пролило світло на ситуацію, скажімо, вже в 50-60-і роки, коли цілий ряд підходів до рішення мовних проблем міг бути іншим, ніж це було. Саме тому монографія М. Штеця має не лише теоретичне, але й практичне значення у вирішенні подібних мовних проблем історично відірваних етносів від материкової країни, які перебувають у іншомовному оточенні.

Донедавна пануючий дипольний погляд на мову народу не дозволив в позитивному плані розглядати і розвивати інші форми національної мови, про існування яких вже говорила вчена думка (*štandardná, subštandardná* – Й. Горецький; *разговорный язык* – В. Виноградов і, нарешті, в українському мовознавстві – *розмовна мова*). В монографії М. Штеця не йдеться так про новизну термінології, як: по-перше, про розуміння багатоплановості, багатшаровості поняття національна мова, в яке входять такі форми живої народної мови, як: *територіальні діалекти, соціальні діалекти* (жаргон, аргі), *міське койне, інтердіалект та субстандартна* (розмовна. – А.К.) форма національної мови. Ланкою, яка інтегрує вищеназвані живі народні форми мови, виступає штучна форма – літературна мова. По-друге, автор слушно наголошує на *значенні субстандартної форми національної мови* взагалі та в умовах відірваності мовного етносу від материкової країни, де діють набагато складніші специфічні умови мовної комунікації.

Перехід у 1953 році на українську літературну мову без урахування субстандартної форми, яка могла б відігравати роль посередника при оволодінні літературною мовою, спричинили, разом з іншими чинниками, багато прикростей, які вилилися в сьогодинішій стан в русько-українській громадськості Східної Словаччини.

Бракування з'єднувальної ланки між діалектом і літературною мовою відчували як мовознавці (А. Куримський), так і громадсько-культурні діячі (І. Мацинський), проте тодішня мовознавча думка якщо й припускала багатоплановість (стратифікацію) національної мови, але не надавала їй окремим планам (шарам або формам) належного значення, що зрозуміле при тогочасному дипольному розумінні національної мови. Треба зауважити, що зна-

чення окремих шарів національної мови різне в материковій державі та в державі, де мова має статус мови національної меншини, як українська мова в умовах Словаччини. Саме в такому випадку *необхідно суспільно визнати і суспільно усвідомити роль і значення субстандартної форми національної мови*, яка в певний час мусить виконувати інтегруючу, уніфікуючу функцію літературної мови і є ближчою до живої народної мови, а, отже, і зрозумілішою, від якої лише крок до засвоєння загальнонаціональної літературної мови.

Виходячи з досвіду становлення і функціонування української літературної мови в умовах Словаччини, проф. М. Штець заперечує дипольне розуміння національної мови (діалект – літературна мова) і пропонує *чотиричленну стратифікацію національної мови: діалект – інтердіалект – субстандартна форма – літературна форма*. Всі ці чотири поняття далеко не прості, бо під діалектом, очевидно, слід розуміти як територіальні говірки, так і соціальні діалекти (жаргон, аргі); інтердіалект – це наддіалектне утворення, яке виникає в результаті змішування конкретних діалектних рис, стирання діалектних меж; субстандартна форма мови – це *розмовна мова, міське койне*, здебільшого унормована, уніфікована форма національної мови порівняно з літературною мовою материкової країни, від якої певною мірою відрізняється.

Здається, що в усіх тотожних ситуаціях функціонування мови меншини в іншомовному оточенні саме *субстандартній формі слід приділяти велику увагу* у зв'язку з її значенням у системі функціонування мови меншини та забезпеченням плавного переходу на загальнонаціональну літературну мову. Це те нове, що приносить монографія М. Штеця не лише для русько-українського етносу Словаччини, але й для теорії і практики загального мовознавства.

Проте, на наш погляд, практика функціонування мов національних меншин в іншомовному оточенні не вичерпується наявністю чотириступеневої стратифікації. Білінгвізм, інтерференції на всіх мовних рівнях сприяють виникненню ще одного шару національної мови, а саме *інваріанту загальнонаціональної літературної мови*. Не бачити цей п'ятий шар національної мови в наш час може мати за наслідок подібні помилки, коли мовознавча наука не бачила або недооцінювала значення субстандартної форми національної мови.

Українська мова функціонує на всіх континентах Земної кулі у формі мови української національної меншини в складі багатьох держав: Австралії, Америки, Аргентини, Англії, Німеччини, Канади, Бельгії, Польщі, Чехії, Словаччини, Росії та ін. Безумовно, що літературна форма української мови матиме інтерференційні впливи й нашарування в. порівнянні із загальнонаціональним еталоном материкової літературної мови. Все це будуть *інваріанти*, ставлення до яких у наш час теж слід переглянути, бо український народ і його мова – це *Україна і діаспора*.

Під таким кутом зору в іншомовній країні *інваріант* може діяти як *місцева літературна форма загальнонаціональної мови, а літературна мова материкової країни, як найвище інтегруюче утворення*, об'єднуватиме країну – материк з діаспорою, взаємно збагачуючись не лише на рівні народнорозмовних форм національних мов, але й результатами міжмовних інтерференцій – іншомовними запозиченнями з державних мов тих країн, в складі яких живуть національні меншини.

Якщо не брати до уваги замор'я, то геополітичний простір Європи становить собою таке переплетіння народів і їх мов, що негувати їх контактами і взаємовпливами в наш час здається абсурдним. Інваріант (мікрмова) по

відношенню до загальнонаціональної літературної мови (макромови) заслуговує на своє місце в *п'ятичленній стратифікації* мови.

Хоча рецензована монографія має підзаголовок «Соціолінгвістичне та інтерлінгвістичне дослідження», в ній значно переважає інтерлінгвістичний аспект. Посилення соціолінгвістичного аспекту було б не на шкоду цьому актуальному в наш час вагомому дослідженню.

Бракує в монографії М. Штеца психолінгвістичний погляд на проблему становлення і функціонування української мови в Словаччині. Автор, що, правда, говорить, що він не ставив собі за мету робити психолінгвістичний аналіз ситуації, проте, на нашу думку, саме психолінгвістичний підхід до даної проблематики зміг би пролити світло на багато проблем, які були в історичному минулому та які чекають на своє вирішення в наш час.

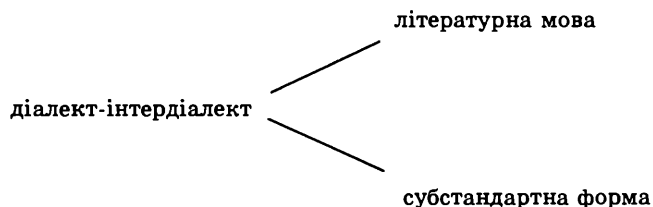
Якщо проти чотириступеневої (п'ятиступеневої. – А.К.) стратифікації національної мови не виникає ніяких заперечень, то порядок цих шарів (форм чи ступенів) викликає ряд запитань: чи названі ступені (діалект, інтердіалект, субстандартна форма, літературна форма) при чотириступеневій та інваріант (мікрмова) при п'ятиступеневій стратифікації мають свою сувору послідовність; чи можуть випадати при певних умовах функціонування мови як мови національної меншини в іншомовній державі; які функції їм властиві та які вони беруть на себе додатково, виконуючи функцію однієї або двох відсутніх ланок? Нам здається, що порядок форм існування і розвитку національної мови має бути таким: *діалект – інтердіалект – субстандартна форма – інваріант – літературна форма*.

В умовах Словаччини з різних інтер – соціо – психолінгвістичних та політичних причин сталося, що порядок шарів стратифікації порушився, що призвело до сучасного дуалізму в мовному питанні русинів-українців Східної Словаччини, до розщеплення з 50-х років єдиного етносу на дві протилежно орієнтовані частини одного і того ж народу.

Наш етнос зберіг через усі влади і поневолення свою руськість, віру, мову, тобто діалект. На його основі виникло утворення *інтердіалект* – одна з форм національної мови як надтериторіальний міждіалектний засіб спілкування, що охоплює (використовує) особливості різних говорів певної території (М. Штець, 18).

Хоча частина науковців, працівників освіти і культури відчували невідповідність населення в соціо-інтер-психолінгвістичному плані до опанування останнього фазою загальнонаціональної мови – літературною мовою й поставили вимогу опрацювати проміжну ланку між інтердіалектом і літературною формою мови, так звану субстандартну форму національної мови (Журимський, Мацинський), яка б на певному етапі виконувала функції літературної мови та спричинилася б до виникнення словацького варіанту (А.К.) української мови й полегшила засвоєння загальнонаціональної літературної мови, проте в тодішніх політичних умовах це було неможливо здійснити.

Схема становлення і розвитку української загальнонаціональної мови в Словаччині на практиці виглядає так:

Як бачимо, замість того, щоб підготувати засвоєння літературної мови, субстандартна форма розвивається паралельно із засвоєнням літературної форми як вихід з положення («Сторінка на діалекті» – практично на інтердіалекті – (А.К.), «олітературнені» казки М. Гиряка, мова деяких реляцій прашівської української студії Словацького радіо, мова колишнього УНТ, усне розмовне мовлення і т.п.)

Розвиваючись паралельно з існуванням літературної форми мови, субстандартна форма не лише не підготувала ґрунт для прийняття і засвоєння загальнонаціональної літературної форми, але, навпаки, стала функціонувати як її протилежний полюс, виграючи своєю близькістю і зрозумілістю народним масам у той час, як літературна форма, без природного переходу після субстандарної форми, деким сприймається як чужа, незрозуміла.

Недотримання ієрархії в схемі становлення і розвитку мови національної меншини в умовах іншої держави призвело до того, що у зв'язку з існуванням двох інтегруючих форм національної мови, в нашому випадку загальнонаціональної літературної мови та субстандарної форми, наша спільність розщепилася на два табори: прихильників української літературної мови – українців та прихильників близької діалекту, посталої з інтердіалекту субстандарної форми національної мови, яку вони підняли до рівня літературної форми, кодифікувавши її як т.зв. русинську літературну мову.

Нерозуміння, а можливо й нехтування законами розвитку суспільства, а також і мови, крім політичних та інших впливів, призвело до незавидної ситуації, в якій знаходиться в наш час єдина неподільна спільність, що в різний історичний період і за різних умов називала себе: компактно русинами, компактно українцями, русинами-українцями, а останнім часом її штучно розділили на русинів і українців.

Із ситуації, в якій опинився руський (ця назва здається нам інтегруючою) етнос Східної Словаччини є, на нашу думку, як теоретичний, так і практичний вихід.

Треба на практиці виправити теоретичну схему становлення і розвитку мови національної меншини, яку було спотворено в минулому; продовжувати роботу по схемі: *діалект – інтердіалект – субстандартна форма мови – інваріант – літературна форма національної мови*, всіляко *підтримуючи і розвиваючи субстандартну форму* у напрямі її наближення до загальнонародного еталону літературної мови, яка сама в наш час зазнає радикальних змін в напрямі демократизації на всіх мовних рівнях. В результаті цієї роботи на основі трьох перших шарів стратифікації (М. Штець) – *діалект, інтердіалект, субстандартна форма народної мови* – мав би виникнути *інваріант* української літературної мови (А.К.), який в подальшому періоді сприятиме ширшому засвоєнню загальнонаціональної літературної мови в Словаччині.

Проте, на нашу думку, треба говорити не про «прашівський варіант» (М. Штець, 1969), але про *словацький варіант* української мови, який є одним з інваріантів (пор. українська мова в Австралії, Америці, Аргентині, Німеччині, Бельгії, Польщі, Чехії, Росії та в інших країнах світу).

Інваріант, як варіант літературної мови національної меншини стосовно загальнонаціональної літературної мови материкової країни, *мусить виконувати всі функції літературної мови в середині меншини* (преса, радіо, театр, художня література, школа), крім однієї – зв'язку з материковою країною та іншими інваріантами мови, де загальнонаціональній материковій формі літературної мови належить незамінима інтегруюча роль.

«Русинство», розвиваючись у складі інших держав (Америка, Канада, Угорщина, Польща та ін.) на практиці теж породжує інваріанти «русинської мови», проте вони позбавлені об'єднуючої, інтегруючої ланки – літературної форми материкової мови й приречені на самостійний «розвиток», в результаті якого будуть віддалюватися один від одного аж поки не оформляться в окремі «мови», яких ніщо не з'єднує, не інтегрує. Виникає запитання: скільки ж буде «русинських» мов? – теоретично стільки, скільки є інваріантів «русинської мови», тобто скільки є держав, де існують русинські етноси. А це вже тупик, у який зайдуть «теоретики» і «практики» «Русинської оброди», хіба що їм вдасться химерна мрія – створення нової країни Русинії, в якій з кількох інваріантів, беручи до уваги мапи, які поширюються друком і на конференціях, сконституюється літературна форма «русинської» мови, яка буде виконувати інтегруючу роль для інших, головне заморських інваріантів. Така теорія загального мовознавства щодо виникнення і розвитку національних мов, з якої видно й без лінгвістичної освіти, який результат принесе для народу цей «здобуток» – кодифікація русинської мови та що лежить в основі політичного русинства.

З оглядом на вищесказане, національна мова української меншини в Словаччині мала б розвиватися за такою схемою:

Отже, через розвиток субстандартної форми національної мови до засвоєння інваріанту та загальнонаціональної літературної мови руська спільність Словаччини може дійти двома шляхами:

1. діалект – інтердіалект – субстандартна форма – літературна форма – інваріант
2. діалект – інтердіалект – субстандартна форма – інваріант – літературна форма.

Ми свідки того, який небажаний ефект має порушення стратифікаційної схеми розвитку і функціонування мови національної меншини.

Знайшовся вчений, який осмислив складну й заплутану мовну ситуацію русько-українського етносу в Словаччині. Чи знайдеться добра воля на одному і на другому боці двох, на перший погляд непримиримих, таборів, які по живому розірвали наше суспільство? В сучасному світі нема країни, де б не проживали національні меншини. Вони ніби лакмусовий папірець у встановленні міри демократичності тієї чи іншої держави. Усі проблеми національних меншин завжди зводяться до проблеми функціонування їх мови. З відстані часу краще видно помилки, яких було допущено і які можна виправити в нових умовах.

Вагома монографія доктора філологічних наук, професора М. Штеця, дає теоретичні настанови, якими може і буде користуватися світ. Чи скористаємося досвідом і цінним надбанням ми самі у себе вдома?

Аделія Кундрат

Що являє собою «РУСИНСЬКИЙ СЛОВНИК»

(аналіз фактів та тенденцій)

«Русинська оброда» у Пряшеві видала у 1994 році «ОРФОГРАФІЧНИЙ СЛОВНИК РУСИНСЬКОГО ЯЗЫКА», який має «приблизно 42 000 слів».

Метою словника було довести, що «русинський язык» і «русинський народ» не мають нічого спільного з українською мовою та з українським народом, який колись давно називав себе народом руським (чи малоруським) та до якого завжди голосилися всі представники культури українців Закарпаття та (пізніше) українців Чехословаччини. Навіть такі москвофіли, як І. Раковський, А. Добрянський, Ю. Попрадов, Ф. Аристов, Є. Надзельський, Г. Геровський тощо, які з різних інших причин були за впровадження у закарпатську літературу російської літературної мови, ніколи не заперечували приналежність карпатських русинів-українців до малоруського племені чи народу.

Подивимось, що «укладаючі» цього словника (як самі себе назвали) довели і про що свідчить ними виданий словник.

Аналіз лексики словника

Словник має 40 472 слова. З того – 36 622 слів українських (включно іншомовних, які наводять в словниках української мови), 2 274 слів словацьких (або таких іншомовних, які наводяться в словниках словацької мови). У словнику є 1418 назв осіб, рік, гір, сіл, міст, держав, континентів, які так само не є «русинськими». Напр.: Чукотка, Нью-Ерк, Америка (12 разів), Астрахань, Асуан, Атени і Афін, Авганістан, Аш, Ашхабад, Бранденбург, Бурят, Ватерло, Ватікан, Везув, Венеція, Верона, Версай, В'єтнам, Германія (11х), Англія (11х та ще Велика Британія та Великобританія), Абрагам (не Авраам!), Аїда, Алберт, Алфонз, Алфред, Олімпія, Роберт, Робінзон тощо, навіть Геркулеский, Гоголюлу та десятки інших слів «локального характеру»!

Крім того у словнику є сотні дальших іншомовних слів (переважно малярських, німецьких, польських, але й російських та ін.), окремі з яких колись давно вживали наші предки, які теж явно не є «русинськими»: барышня, бігльйз, бізовно, біров, бечелова-ти, -ний, -ость, -он, блайвас, ехо, заглавіє, обобщ-еніє, -ений, -ити, -іня, обозрива-ний, -ня, -ти, общій, осуществи-ти, -іня, пантли-к, -чка, панцакы, пословіця, рождеств-о, -ений, свінг, сендвідж, селан, сілікол, сілікон, сіліціл, сіріаза, скобкы, сомато-гамія, -гемный, -логія, -педія, суплент, талпа, талпош, тейка, условный, фабуловати, фаерман, фарад-, -ізація, -ізанний, -ометер, -отерапія, фелчар, фер-, -овый, ферії, фершлог, фест, філярь, фінджа, фіранг, фіт, флуор, фокс, фраір-, -ка, фрай-, -ла, фрас, фрігідный, фройдізм, фурт, фушер, цайгер, центлик, цурук, швінд-ель, -лярь, шыфа, шлагер, шміргель, шовдра, шодо, шорткы, шос, шор, шот, шоу, шпайз, шпаргет, шпацірка, штаерак, штранг, юрний та десятки інших.

Однак навіть найточніший підрахунок слів словника нічого не дає, бо багато тих самих слов'янських та іншомовних слів уживається у різних мовах: Бог, день, баба, брат, два, син, сто, три, авто, автор, атом, радіо, пекло, і сотні інших. Сюди слід зарахувати всі терміни, яких у словнику сотні! Відомо, з якої мови походить те чи інше слово, проте до котрої мови його сьогодні зарахувати?

Тому, щоб досягти практичної максимально можливої точності, ми були змушені поєднати слова українські, словацькі та іншомовні у категорію явно нерусинських слів, яких у словнику – 39 199. Тоді всіх ін-

ших, тобто «ніби русинських», у словнику залишилося 1 273 слова. Однак ніж ними є слова неіснуючі, тобто штучно утворені та спотворені, які ніхто ніколи не вживав, не вживає і вживати не буде, наприклад: авдієнність, авізованість, автограф-ічність, -овання, -овати, автократизованість, -вання, -вати, автомеханічно-о (То як? Одночасно і автоматично, і механічно?), -ний, автостопний, аероб-ка, -овання, ангарний, аханість, богословити, бляхувати, бутен, компрімований, надверговання, роспысковати, роспраскований, спутанина, увула, юрний, ютра та десятки інших.

Отже, місцевих (чи «локальних») «русинських» слів в орфографічному словнику «русинського языка» менше однієї тисячі! Тобто, менше двох і пів процента! Причому, серед них є й такі «ніби русинські», як-от: гы, гіп-гіп-гура, ей, ейга, дум-дум, ква-ква, кра-кра, тіню-ріню, тра-ла-ла, тра-та-та, тю, тятя, фай, фуй, фуч, ха-ха, ху-ху, ціп-ціп, цін-цін, ча, чіт, чуcho, шос, шоу, юй тощо, хоча у словнику не наведено сотень і сотень слів народної мови русинів-українців Словаччини. Нема у словнику таких власних імен і назв як: Александр, Алексій, Анна, Варвара, Ваньо, Віра, Ганна, Георгій, Гнат, Дмитро, Денис, Елена, Єва, Йоан (хоч є слов. Йонаш), Зузка, Зузана, Ілько, Імро, Київ, Ліна, Ліза, Лука, Левко (хоч є слов. Ладіслав), Маргаріта (хоч є слов. Маргарета); є Мала Азія, але нема Малої Поляни, є Нова Гвінея, нема Нової Полянки; не є Магдалена, Марко, Митро, Мірон, Надя, Настас; є слов. Нижній Грушов, але нема Нижній Верлих, Нижній Мирошів, Нижній Комарник, Нижній Свидник, Нижні Репаші, Нижній Тварожець, Нижня Ольшава, Нижня Воля, Нижня Писана, Нижня Полянка, Нижня Ядлова. Нема навіть Новоселиці (однак є слов. Нова Седліця). Нема Олександр, Олексій, Остап, Олена (хоч є Олімпія), Олег, Оля, Ростислав (хоч є Роберт, Робінзон), Микола, Степан, Семен (хоч є слов. Семан), Сидор, Таня, Федір, Філіп, Хома, і т.д.

З-понад триста назв наших сіл у словнику не знайдете понад 200 (хоч укладачі твердять, що «в словнику суть уведжені частожувувани властны мена і дакотры географічны назвы, главно, локального характеру» с. 3). Є сім разів «Спішський», проте ні разу «Руський»! Отже, нема у словнику: Руська Кайня, Руська Воля, Вуська Волова (хоч є Словенська Волова!), Руська Нова Весь, Руська Поруба, Руські Пекляни, Руський Кручов, Руський Потік; є лише Рус, Руска, Руске! Нема «русинського» села Суха, хоч є слов. Суха Долина та віддалені від нас на тисячі кілометрів Сухумі, Судан тощо. Причому, якщо біля назви чужого міста (Мексі-ко, -чан, -чанка) та прикметник від тої назви (-ський або -цький), то біля половини назв наших сіл таких уточнень немає, хоча такі назви, як Руське, Свидничка, Медведже, Межилабірці, Суха, Руське та їм подібні прямо вимагали подати подібні форми слів. Також не знайдете у «русинському» словнику десятки «локальних» назв наших річок, гір, хотарних назв таких, як, напр.: Бескід, Калинець, Кам'яна, Капишівка, Кичара, Ладомірка, Морське Око, Обіч, Пастівник, Поляна, Полонина, Рогуля, Синський Камінь, Сулянка, Ублянка, Чертіж, Черчака Студенка, Чорна Гора, Чортів Камінь, Чортова Скала та сотні інших «локальних» назв. Навіть історичної Дуклі тут нема!

Та навіть, коли поєднати всі «русинські», неіснуючі, спотворені та вигадані слова «русинського языка», дорахувати до них також слова, надруковані два і більше разів, наприклад: покати(са) і покати(ся) (с.205 і 206) бруснічний-брусніцевий, йойкати-йойчати, йойканья-йойчання, кыршити-крышити, піячити-пиячити, сирьбати-серьбати (нема, однак, сьорбати), спізнати-спознати, спріганий-спряганий, спляснути-сплюснути, спляснутый-сплюснутый, почливий-пошливий, почливість-пошливість, отріповати-отреповати, отріпований-отрепований, демолація-демоловання; автомеханічний, ныцарство, накамерований, наприголошований, напоносовати, неприбыток, нефаластований, октахорд, омікрон, отренований, отчіма, охворіти, попідлізований, умудрішати, урда, учмелений, фактітив, шустерстра (але нема шустер), гіперсінтаксіс, гіпология, демультиплікатор, бінокулярн-ый, -

ость, біоризатор-, -ація, бактері-альність, -зованість, -ованість, -зований, -овий та десятки їм подібних, **і всі визнати за «русинські», то й так їх усіх у словнику не буде навіть дві тисячі!** Проте нема таких старовинних та поширених лексем, як, наприклад: баяти, верхина, гадина, гадюка, діравка, дрелих, дрелиховий, мацяти, маслянка, м'ясниці, джмурити, джмуркати, засава, киселиця, кишенька, кишеньковий, клягати, кляганий (сир), куснути, лоскотати, парадниця, повісьмо, повіснений, подолок, поножаї, тлоїти, уток, чиряк, шатро, шатровий, шпуляк, солотвина та сотні інших).

Аналіз словотворчих методів

Зі сказаного випливає, що **у словнику «русинського мови» представлена русько-українська лексика русинів-українців Словаччини несистемно, ненауково, однобоко і тенденційно.**

Коли подивитися на предметний словник з боку словотворчих принципів чи методів, то виявимо дальші його ознаки, які не дозволяють назвати його словником «русинського мови» чи «народу», бо в ньому немає системи будь-якої східнослов'янської мови, до котрих русини-українці Словаччини та їхні говірки без сумніву належать.

Основною ознакою, за якою відрізняються східнослов'янські (далі лише сх-сл.) мови та їхні говірки від західнослов'янських (далі лише зах-сл.) мов та їхніх говірок, є повноголосся (у словах на -оро-, -оло-): ворона, голова, борода, корова, молоко, молотик, волос, голос, колос, ...), у той час, як у всіх зах-сл. мовах та в їхніх говірках наявні неповноголосні форми: врана, глава, брада, крава, млієко, млаток, влас, глас, клас). За цією основною ознакою українські говірки Словаччини незаперечно належать до сх-сл. мов (а русини-українці Словаччини – до тих народів).

«Складаючи» словника про це знають, і **щоб довести своє абсурдне твердження, що між русином і українцем (навіть з того самого села чи з тої самої родини) нічого спільного нема, щоб зменшити міру приналежності наших говірок до тої групи мов (а населення до тої групи народів), наводять сотні й сотні наших місцевих («локальних») і літературних українських слів у словацькій формі, наприклад:**

1 В українській мові, а також в українських говірках Словаччини, абстрактні іменники закінчуються на «-ість» (молодість, мудрість, старість, радість, почливість, подібність, а також гість тощо). Тому укладачі словакізують ці – наші й українські – форми слів і пишуть послідовно чи по-російськи: молодість, мудрість, старість, радість, почливість і пошливість, подобність, навіть квітнатість, гість, род, слов (а не гість, рід, слів).

2 Українська мова, рівно як і наші говірки, для дієслів недоконого виду вживає суфікс «-увати», «-ування»; словацька мова має для цього суфікс «-овати», «-овання». Тому словник послідовно наводить лише словацькі форми: будувати, ковати, купувати, рахувати, будованя, купованя замість більш поширених «наших» та одночасно українських літературних форм: будувати, кувати, купувати, рахувати.

3 У сх-сл. мовах назви людей певної національності пишуться з малої букви: словак, поляк, маляр, чех, українець. Щоб віддалити нашу бесіду від української (та від усіх сх-сл. мов), «укладачі» пишуть ці назви за словацьким правописом: Словак, Поляк, Маляр, Чех, Українець.

4 В українській мові існують голосні «І» та «И» («тінь і тихо»). «І» пом'якшує попередній приголосний звук: дідо, тінь, сидіти, хотіти, видіти і т.д. У словацькій мові є також двояке «і» (тверде і м'яке). Однак словацьке (м'яке) «І» пом'якшує лише попередні «d, t, p, l» (та й то не послідовно). В інших випадках словацьке «і» не пом'якшує попередній приголосний. Тому «укладаючи русинського» словника, що віддалити наші говірки від української та сх-сл.

мов, пишуть «і» і там, де йому не належить бути, бо воно не має пом'якшувати попередній приголосний звук: пишуть «анті-» замість «анти-» (понад сто разів); кодифіка-тор, -ція, -чний, -ований, -ованя, -овати, (забули ще: -торка, -ованість); пишуть синтаксис, Уліч, іньюктів, колектів, локатів, седатів, фактів, фіксітів, інфінітів, ініціатива, а також у всіх словах на -тизм, -тика, -тичка, -тичний, -тичність, -тина тощо: шпірітізм, політика, каноїстика, синтетика, кадилниця, пословиця, політичний, холерік, холерічка, рубчік, хлібчік, хлопчік, бомбічка, гомбічка, декабрист, палиця, поліця, п'ятниця. Навіть: ліжа, ліжарь, ліжарька, ліжарський, ліжована, ліжовачка! І таким способом «укладаючі» доводять «неподобність» місцевої мови до української).

5 «Укладаючі» планомірно пропускають »ь" у тих випадках, коли в словацьких словах його немає, таким чином наводять місцеві українські слова як словацькі: култура, культурный, фестивал, фестиваловый (нема: фестивалний), кадилниця, локальний, лояльний, мобільний, невіддільний, офіціальний, вирішальний, -ність тощо.

6 Велику бурю у «фінджі» води вели «укладачі» словника в питанні чи писати по-українськи (і «по-нашому») суфікс -ський і -цький, або вигадати щось антиукраїнське. І вирішили писати не «-ський», а «-ньський». Отже свинський, сининський, русинський, український, хоча залишили руський, білоруський та навіть малоруський. (Та ще – бозна-чому! – навели Домініканська республіка, хоча вже домініканський!) Отже, «русинський», як доводять «укладачі» словника, справді немає нічого спільного з руським, білоруським та малоруським, – бо навіть пишеться інакше! Порозуміти таке правило не зміг навіть «головний укладаючий» словника, під «редакцій» якого словник «зложили», і якого з-за цього м'якого знака викинули з неіснуючого «інституту русинського мови і культури». Подібно суфікс «-тський» вирішили писати як «-тський» (карпатський, декабристський). Проте залишили м'який знак у такому ж самому суфіксі «-цький»: (католицький, словацький, америчський). А оскільки в слові декадентський, протестантський укладачі не знали після котрої букви поставити м'який знак, краще не навели ті слова у словнику зовсім.

7 Щоб не вживати м'якого знака в тих випадках, де після нього слідує «о», укладаючі ввели до «русинського мови» букву, яка в жодних правописах русинів-українців Закарпаття ніколи не вживалася, а саме російське «Е» (читай «йо»). Отже, не його, йому, йогін, йогурт, йод, йодистий, йодова тинктура, йой, йойк, йойкання, йойкати, йойкання, йойчати, йон, йонатанка, йонаш, йонізація, -тор, -чний, -ований, -овання, -овати, йонометер, йоносфер-а, -ний, йонотерапія, Йордан-, -ньський, йот-, -ація, -ований, ованість; не польовий, бойовий, вольовий, воювати, але: его, ему, егін, егурт, ед, ей, ен і так далі, аж по воевати, боевий, волевий тощо. Всіх «локальних русинських слів» на Е укладаючі вигадали – 41, тим самим зліквідували букву «й», на яку у словнику нема жодного слова.

8 В говірках русинів-українців вживаються троякі форми знахідного відмінка іменників жіночого роду першої відміни: моїм мамом, моїм мамов та моєю мамою. Перша форма фінїкла під впливом іменників чоловічого роду (з хлопом, мужем), друга є явно словацька, а третя є одночасно й українською літературною нормою. Отже, логічним було би «кодифікувати» – принаймні вона тут зрозуміла і близька, – і яка є одночасно літературною нормою. Було однак «кодифіковано» словацьку форму і норму: моєв мамов, твоєв сестров, правов руков тощо.

9 У словнику наведено також слово «буква» та похідні від нього (буквалний, -о, -ість та ін.), проте самі »укладаючі« користаються лише словом – лі-

тера. У словнику наведено й «ударіня» та «наголос», проте «укладаючі» надають «предність» «локальному» – акцент.

10 Окремо треба звернути увагу на мовну термінологію «русинського языка» у словнику.

Коли оформляються («кодифікуються») молодші мови, то створюється також лінгвістична термінологія тих мов, а саме: або перейманням термінології існуючих старших мов, або виробленням своєї власної термінології.

«Складаючі» словника «русинського языка» теж стояли перед подібною проблемою. Додатковою проблемою для них було те, що української термінології вони не могли перейняти, бо тим самим були б зліквідували свій головний аргумент, що «русинський язык» не має нічого спільного з українською мовою. Російську термінологію вони теж не могли перейняти, бо вона значно віддалена місцевому українському населенню Словаччини та до того ще сьогодні ніщо російське не в моді. Словацьку термінологію вони теж не могли перейняти повністю, бо тим самим були б довели те, що твердять про них їхні критики, що вони ведуть місцеві українські діалекти до повної словакізації. А власної граматичної термінології українські діалекти Словаччини не мають.

Тому вони створюють «русинську» лінгвістичну термінологію з термінології різних граматик – від латинської через словацьку, українську аж по російську та власну вигадану «русинську». (Наведено проблематику детально розглянули рецензенти «Норм правопису т.зв. русинської мови» (Союз русинів-українців ЧСФР, Пряшів, 1992 р.) проф. Микола Штець та доц. Юрій Муличак, які про граматичну термінологію кажуть, що «в основі своїй є якоюсь сумішшю термінології українсько-словацько-латинської, а подекуди зустрічаємо невдалі неологізми...» (с.10)

Мабуть, і підкреслювати не потрібно, що і це питання «укладаючі» словника вирішили несистемно та антинауково. Лінгвістична термінологія повинна творити систему, а термінологія «русинського языка» жодної системи не творить: окремі частини мови, розділові знаки, відмінки та інші мовні явища називає то терміном з української, то словацької то іншої мови, а то й вигаданим неіснуючим словом. Приклади: першу частину мови – щоб не назвати її по-українськи – іменник – назвали «по-русиньскы» – менник. Однак замість займенника уже вжили містоменник, замість прикметника – «означальник» (мабуть за функцією у реченні), а замість прийменника, який тут напрошується по аналогії, вжили словацьке «предложкы». Замість словацького «samohlásky», spoluhlásky, вжили, «нібито русинське», «самогласны», «сполугласны»... Це все в «Нормах правопису», однак у словнику той самий автор уже витворює зовсім нову термінологію: вже не «менники», а – «назывники», вже не «містоменники», а – «містоназывники», «придавніки» «присловники», «приназывники» тощо. Окремі відмінки названо теж різномовно. По-«русиньскы»: «называючий пад», «рождаючий пад», але й «генітів», «інструментал» тощо.

Подібних тенденцій, якими «укладаючі» силоміць прагнуть доказати «неукраїнськість» місцевих говірок русинів-українців Словаччини, в словнику більше, проте ми зупинилися лише на кількох з них, як на прикладах.

Аналіз словника з точки зору граматики

Кожна мова – це перш за все система, яка творилася, «кодифікувалася» сторіччями. В ній відбиті віки та умови, в яких народ, творець мови, жив і розвивався. Тому спроби штучно проводити мовні «революції», з дня на день міняти те, що творилося сторіччями, забороняти законами існуючі мови чи штучно створювати нові мови, як правило, не вдаються навіть імперіям та імператорам (не вдалися сторічні намагання російської церкви, Петра Першого, Катерини Другої, Валуєв-

ського циркуляру, царського Емського указу заборонити українську мову, не вдалися намагання радянської політики русифікувати народи Союзу та створити «радянський» народ), хоча, на жаль, історія знає і великі втрати, навіть зникнення цілих народів, мов та культур.

Кожна мова має свої правила, закони та закономірності, які, крім іншого, вимагають, щоб усі, хто вживає ту мову називали ті самі предмети та явища тим самим словом, щоб у те слово вкладали той самий зміст і писали його завжди однаково. Для цього існує правопис та видаються словники, які є нормою.

З тієї точки зору «руси́ньский» словник являє собою несистемне і занадто тенденційне накопичення слів перш за все (понад 90 процентів!) з української мови. Проте, де тільки було можливе і навіть де було неможливе та проти правил науки та логіки, «укладаючі» вживали таких форм і методів оформлення загальнонародної української лексики та таких правил для граматичного оформлення слів, щоб той «руси́ньский язык» був якомога менше подібний до українського і якомога подібніший до словацького!

1 Існує корінь слова та десятків префіксів та суфіксів, які можна додавати перед слово та після кореня слова і тим уточнювати та урізноманітнювати значення слів, напр.: робити, доробити, зробити, заробити, переробити, підробити, недоробити, або: виробити, виробляти, виробляння, виробництво, виробник. Проте, а це дуже важливе, не кожен префікс і не кожен суфікс можна додавати до кожного слова. Можна писати, написати, записати, переписати, виписати, виписувати, можна понавиписувати чи попереписувати, можна тренувати, витренувати, натренувати, перетренувати навіть, проте навряд чи можна отренувати (та ще отренованя, отренований). Є слова. «otčim» (невласний няню), але навіть у слов. нема «otčima». «Складаючі» словника створили і наводять навіть таке слово! Можна схворіти, хворіти, але що таке охворіти? (по-словацьки – «ochorieť»). А «складаючі» словника часто й густо творять такі неіснуючі слова: неприбыток, неприголошований, умудрішати, роспысковати, роспраскований тощо.

2 Мова, повторюємо, це – система. Однак в «руси́ньському» словнику є 2, 3, 6, 20-денный, 4, 6, 10-дневый, а 1, 5, 8, 9 ні так, ні ся! Є «два раз», «девять раз», але «шістьраз» (разом), а 1, 3, 4, 5, 7, 8, 10 – ніяк! Є 10-роча, 20-річа, а 30– аж 100-річчя – ніяк! Є 13 слів від слова 20 (навіть 20-гранник, двадцятка), 9 слів від слова 10 (навіть 10-бой, -боярь, -боярька), є найнеймовірніші комбінації слів з різними числами, проте системи тут нема. Комбінація чисел з вимірами часу, міри, ваги, сили, інтенсивності тощо теоретично майже необмежена. Можна до всіх чисел від один до біліонів додати від міліметра до милі чи кілометра, від секунди по світлові роки, від міліграма до мегатони. Одночасно можна до кожного числа додавати необмежену кількість інших слів і таким способом творити слова від одно-два-пару-кілька-небагато-багато-значний, -мовний, -денний, -тижньовий, -місячний, -річний, – дітний, -галеровий, -коруновий, -корунковий, -лібровий, -доларовий, через сто-двісті-триста-чотириста-п'ятсот-тисяче-мовний, -кратний, -голосовий, -кольоровий, -гранний, -ступеневий, до мільйон- та мільярд-ступеневого чи градусного, а тоді йти на дробі і повиписувати одна половина (і половинка), одна і дві третини (і третинки), одна-дві-три четвртини, п'ятини... – аж до мільйонтин, і так створити не тільки сорокатисячеслівний але й чотиристотисячеслівний словник навіть неіснуючої мови! Тому слід було навести основні числа, на своєму місці основні міри часу, ваги, тиску тощо, а тоді кожен скомбінує собі потрібне йому число з будь-яким словом, а «зложені» слова вжити лише (чи переважно) у тих випадках, де слово з числом творить повнозначне нове поняття, а не «корунковий» і «коруновий», «рочний» і «річний» тощо біля різних чисел.

Елементарною вимогою до кожного словника є, щоб він гнізда слів наводив у тій самій формі і до різних явищ того самого ряду вжив те саме правило чи принцип, а не «трідцять» і «трідцятка» на одному місці (с. 274) і три, тридцятий, тридцятьденний, тридцятьрочний, трикомпонентный – понад 30 разів! – на іншому (с. 275).

Отже, з точки зору граматики «русинський» словник являє собою не-системний і занадто тенденційний набір слів з української та інших мов, проте без єдиної системи якогось окремого «русинського язика».

Отакий-то «кодифікований» словник «русинського язика» видала «Русинська оброда» для «русинського народу». Видала його ніби як передумову для створення та визнання окремого «русинського народу». Однак, як показує філологічний аналіз того словника, «русинський словник» не доказує існування жодного окремого «русинського» народу, ні жодного окремого «русинського язика», та ще таких, між якими та українським народом і його мовою не було б нічого спільного, бо таких «русинських» слів, яких би не було в українській, словацькій та інших сусідніх мовах у тому словнику менше одної тисячі!

Однак з точки зору політики «русинський» словник є незакритою спробою остаточно пословакізувати місцеве русько-українське населення Словаччини. Пригадаймо, що та сама «Русинська оброда» не тільки планувала, але й завела навіть латинку, тобто «абеткадло» у «наш русинський язык»! З такою – виключно політичною та ліквідаторською – метою «складаючи» і «зложили» та видали той словник неіснуючої мови. Саме тому окремі словацькі вчені, політики та, зокрема, політикани так щедро заохочували, підтримували, фінансували, ухвалювали той словник як підручник у неіснуючі «русинський» школи та так велегласно та урочисто «кодифіковали» його. Тому «укладаючи» були змушені здати його до певної «політичної» дати на виробництво без того, щоб окремі «укладаючи» бодай переглянули ті частини словника, яку «зложили» їхні колеги та щоб головний «укладаючий», під «редакцією» якого той словник «зложили», бодай раз переглянув цілий словник та «уніфіковав» чи «унормовав» його та його окремі частини.

Внаслідок наведеної політико-ліквідаторської тенденції в «русинському» словнику значною мірою побільшало словацьких слів та зокрема місцевих – українських у своїй основі – слів у словацькому оформленні. Коли б усі загальноукраїнські та в українській мові вживані іншомовні та міжнародні слова-терміни, як також місцеві українські діалектні слова найрізноманітнішими способами на словацький спосіб «кодифіковані» визнати за словацькі, тоді таких пословакізованих слів у словнику «русинського язика» буде до десятка разів більше, ніж усіх існуючих і неіснуючих, спотворених і новоутворених «русинських» слів разом узятих.

Свого часу президент Т. Г. Масарик, готуючись до зустрічі з Львом Толстим, вивчав російську мову. Коли потім він тою російською мовою з письменником розмовляв, Толстой зауважив: «Я ніколи не думав, що чеська мова така близька до російської». Отже, коли словник «русинського язика» прогляне українець, то так само скаже: «Я ніколи не думав, що словацька мова, яку ви називаєте «русинським язиком», така близька й подібна до української».

Таку форму і такий вигляд надали «укладаючі русинського словника русинському язикові».

Юрій Бача

ЦІ ХИМЕРНІ КВІТИ КОХАННЯ

Мабуть, немає вищого, благороднішого почуття, ніж кохання. Без нього – незатишно і холодно. З любові народжується життя, починається усе найпрекрасніше на землі. Розділена, взаємна, вона окрилює людину, робить її щасливою. Потоптана, зраджена, – завдає невимовного болю душі. Але яким не було б це хвилююче почуття, розділеним чи нерозділеним, щаслива та людина, якої воно торкнулося своїм крилом.

Любов, мабуть, найосновніше почуття у житті жінки. Такі думки викликає третя збірка віршів молодшої ужгородської поетки Тетяни Кобаль «Химерні ромени».

Ромени – скромні квіти, коли взяти до уваги їх величину і колір, вони не кидаються в очі ні вишуканою формою, ні барвистим цвітінням. У квітковому розмаїтті Тетяни Кобаль є, крім «химерних зів'ялих роменів», магнолії, орхідеї, мальви, розрив-трава, євшан-зілля, м'ята, барвінок, ромашки, кульбаби, горлиці, фіалки, лобода... – квіти, так би мовити, демократичні, які стрічає людина, близька до природи, ледь не на кожному кроці. Додайте до цього ще плоди калини, ліщинові кущі, сухі верболози, діви-липи і кленові листки, й ви зрозумієте той природний поетичний світ, у якому живе, люблячи, радіючи і страждаючи, її лірична героїня.

Тетяна Кобаль не захоплюється яскравими кольорами. У її кольоровій гамі цілком закономірний рудий крам осені («Синце зелене відвезлося з поля») та іржавий пурпур («Догорають, як факели, вільхи»), видніють «стожари лампад вдалині» («Відспівали його солов'ї»). Привертає увагу незвичний оливковий колір очей («Чекаю тебе»), синьозуба покорчена папороть («Наїжачене плесо окиснових гір»), gobеленова просинь небес («Здається, благала вві сні»), небесні лілеї і «сумна хризантем білизна» («Мене, айстри, у горах приспять»). Але більшість епітетів Тетяни Кобаль не створюють відчуття кольору, вживаються у переносному значенні «пломін губ гарячий» («Синце зелене відвезлося з поля»), сумні очі («З очей сумних, прошу, зміни тривоги»), стомлені, змучені сутінки ночі («Чекаю тебе»), хворе серце, журні орхідеї («Мене, айстри, у горах приспять»), муза терпляча («Ти прости. Похитнулися мости»), спустошені мрії, погаслі свічки («Час погаслих свічок»), очі сумні, страдницькі очі («Підлогу моєї кімнати»).

Поетичний світ ліричної героїні Тетяни Кобаль сповнений музикою. Навіть акварель б'є камертоном («Тобі повідам казку цю»), а сарабанда дощу кропить хрестову стежу («Я на тебе, хмільного, спущу»). Поетка уміє чути мажорну кантату і навіть аплодисменти дощу. Сніг, що падає якимось ліниво і дрібно, нагадує їй плач клавесина («Ви – митець. Ми з вами рідні душі»), осінь б'є у мідний дзвін. А коли до ав-

торки приходять Муза, шалено мчить у гості рима, настає у душі-храмі свято, розливається *appassionato* («Прилетів! Із Музою ми знову»).

У поезії Тетяни Кобаль співають лісові дзвіночки («Мене, айстри, у горах приспить»), осінь з громом ревно грає бенефіс («Дощ перішив по балкону»), безтурботно й легко грає п'яна скрипка («Пахнуть дьогтем шоколадні ноженьята»), у росах небесних пролісків «хлюпаються сонячні зайчики («Не вдивляйся небесними пролісками»)). У зелених кленових листочках лине прощальна Стефаникова пісня («Підлогу моєї кімнати»).

Улюблена пора року Тетяни Кобаль – осінь. Вона закриває «поза літом браму». Осінь – благодатний час для творчості. То – пора скошених трав, зів'ялих від жури химерних роменів. Восени відлітають ластівки, забираючи з собою надію («Вже за сонцем пройшла ностальгія»). Осінь – пора смутку, розлук і споминів про колишнє щастя.

...Донині осінь ту
зі щемом в грудях згадую...
Ми захлиналися в падолистовій повені,
згорали феніксами в шипшиновім полум'ї,
вогневі губи пестили калини плід
і лоскотав листками верховинський світ,
до сліз впивалися гірською канонадою,
останні промені хапаючи з відрадою...
В ту осінь стерлась грань
між вірністю і зрадою
«Усього крок один між вірністю і зрадою»

Восени приходять до ліричної героїні Тетяни Кобаль розважливості і мудрість, душа звільняється від болю і загоює колишні рани:

Й не такі були трави покошені,
й не такі пережила я осені...
Рану медом з кульбаби змащу
під елегію ранню дощу –
скаже вона у вірші «Сіра миша не стане білою».

У цих, зовні стриманих, елегійних рядках прихована невимовна напруга і потахований біль.

Втрачене кохання асоціюється у Тетяни Кобаль з погаслою свічкою («Час погаслих свічок»). Коли відходить кохання, то не варто, вважає поетка, зупиняти його, роздмухувати колишнє полум'я, краще печально подивитися йому вслід.

У віршах Тетяни Кобаль про втрачене, згасле кохання з'являється образ очишувального, освіжаючого дощу. Під його елегію лірична героїня гоїть душевні рани. Під мажорну кантату і аплодисменти дощу прощається з тим, хто сподівався знайти у ній Есміральду («Сіра миша не стане білою»). Вслухаймося в цю зовні просту, щемливу, елегійно просвітлену мелодію прощання:

Ти пробач. Ти пробач. Ти пробач.
Ти прости, що тебе розпинаю.
Проклени. Покартай. І – поплач.
Стане легше. Повір. Я не знаю.
«Від'їжджай. Від'їжджай. Від'їжджай»

Цей просвітлений смуток, здобутий ліричною героїнею Тетяни Кобаль через біль, втрати, найчастіше супроводжується осінніми дощами. Втрата кохання чимось нагадує поетці розхитані мости («Ти прости. Похитнулись мости»).

Лірична героїня Тетяни Кобаль здатна проникнутися чужим болем, розтоптанам, зрадженням коханням.

Слізно вдивлялася в море,
спершись на мостик причалу,
доки не зник з її зору

той, кого страшно кохала.
Кинув, подався у мандри,
поспіхом тицьнувши в руки
викуп – коштовне намисто
з жовтих коралів розлуки.

Оце увесь вірш. Є у ньому не зовсім вдале, точне слово «страшно». Все життя жінки – це чекання любові, втрати, розчарування, сподівання. І хто цього не пережив – не знав повноцінного щастя і життя. Та душа, яка переболіла, перестраждала, стає добрішою і досвідченішою.

Вміючи вгамовувати терзання, маючи досвід загоєння ран, здобутий ціною болю і втрат, лірична героїня Тетяни Кобаль щедро ділиться ним з тим, до кого охолотило її серце. Колись пережите залишається для неї дорогим, зберігається у серці, приходиться у сні:

Ти незмінним, простим, як колись,
Мені осені цеї наснився.
Ластів'ятко чудне, ластів'я...
Як давно я уже не твоя.
«Як наш Уж за роки ці змілів»

У Тетяни – тонке відчуття єдності з природою. Природа лікує зболену душу. У спілкуванні з нею зранене серце шукає затишку, розради, зцілення.

Мене, айстри, у горах приспіль,
заколиште в журі, орхідеї,
обкладіть голівками суцвіть
хворе серце, небесні лілеї,
задурманьте, фіалки, мене,
заплетися у коси, барвінку,
не співайте, дзвіночки, про те,
як цілуються, терпко і дзвінко;
погадайте, ромашки, на долю,
хоче серце в надії заспати...

Такі довірливі, лагідні звертання не залишають байдужими читача. Тетяна Кобаль уміє цікаво персоніфікувати природу, знайти містку метафору, яка психологізує стан, ситуацію. Її вірші надзвичайно лаконічні. Іноді здається, що ці короткі вражаючі психологічні епізоди, ескізи вирвані з якогось ширшого контексту. Їм властива пластичність, акварельна недовомовленість, елегантний музичизм. Характерні з цього погляду вірші «Здається, благала ввісні», «Догорають, як факели, вільхи», «Дош періцив по балкону».

Немає, певно, поета, який не запрошував би у свою лірику сонце. У книжці Тетяни Кобаль лише один раз вжито образ, пов'язаний з сонцем, – це сонячні зайчики.

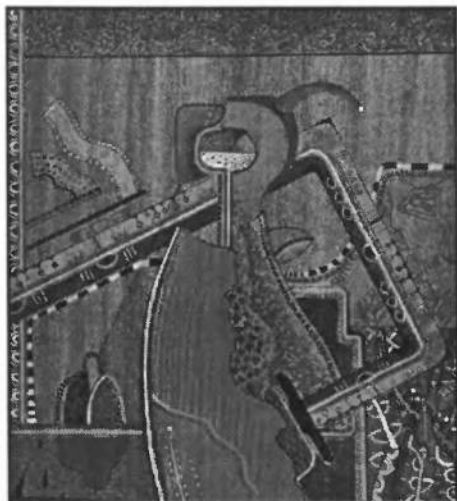
Я збожеволюю,
якщо в росах небесних пролісків
раптом перестануть хлюпатися
сонячні зайчики –

зізнається вона у вірші «Не вдивляйся небесними пролісками». Така безмірна спрага краси і гармонії!

Лірика Тетяни Кобаль чимось нагадує мені беззахисні небесні проліски, які вчаровують своєю ніжністю. Вона не вражає багатотемністю, не виходить за межі кохання. Поетичний світ Тетяни Кобаль може здатися завузьким, але в цьому є певна принадність і значущість.

Маю відчуття, що мине якийсь час і Тетяна відкриє нам нові грані своєї творчості, торкнеться нових тем. Будуть ширшати параметри її світовідчуття. Сподіваюся, що поетичне слово Тетяни Кобаль не зблідне і не знеособиться. А Муза любові і надалі буде «оббивати її пороги».

ФАНТАСТИЧНА КАЗКА

Олександр Долгош: «Війн».

Роботи ужгородського живописця Олександра Долгоша (на фото) - фантастична казка для дорослих і підлітків, бо коли знайомишся з картинами молодого художника, дивиєшся і радієш.

Дивиєшся з того, як глибоко в світ фантазії заставляє митець заглянути будь-кого з небайдужих, хто знайомиться з його роботами, бо такої кольорової мішанини око не бачило в житті й уява не кожного пересічного здатна відтворити те, що дарує тобі молодий митець.

Картини Олександра експонувалися на виставках «Мальовнича Україна» та «Чорнобиль - трагедія, подвиг, пам'ять» в Ужгороді та Києві. Після цього частина робіт опинилася в приватників України, Югославії, Німеччини та ін-

ших країн, де фахівці добре знають ціну справжніх шедеврів талановитих митців.

Навіть самі назви витворів О. Долгоша: «Птах вітру», «Розпад під дією дотику», «Циклічне поїдання», «Охоронець ночі» та інші наштотують на філософські роздуми.

Історик Віталік Фурсов, після ознайомлення з роботами молодого митця на виставці, залишив такий відгук:

«З першого разу я не зрозумів картини Олександра, тому повернувся ще раз і був приємно вражений оригінальністю і самотністю, що притаманні митцеві і його картинам».

Олександр Долгош: «Пошук свого часу».

Олександр Долгош: «Вітряний птах».

Треба відзначити, що першим наставником Олександра був знаменитий митець-педагог Золтан Баконі, який умав помічати талант в дитячому віці і виховав десятки відомих митців Закарпаття.

Свій досвід передали Олександру і викладачі Ужгородського училища прикладного мистецтва імені А. Ерделі, І. Дідик та А. Ковач.

Графіка і живопис – улюблені напрями творення картин, якими захоплюються відвідувачі виставок, на яких експонуються роботи Олександра Долгоша. Тож побажаймо йому чарувати світ самобутніми картинами й дарувати людям вітху і радість своєю творчою працею.

Василь Кохан, письменник

Прокіп Колієнік

«Ультраїзм» ... без назви

Є люди, котрі лише на підставі того, що вони отримали освіту столяра, вважають, що ніхто не може висказати свої міркування щодо стільця, причому самі ті стільці, можливо, і не виробляють. А навіть якби і робили, то цей професійний (ремісничий) факт і навіть легітимація не можуть відбирати право у споживачів виразити свою думку щодо зручності, доречності, потреби, дизайну, кольору, властивостей матеріалу і т.ін. кожного стільця зокрема.

Істина - не професійна ознака, тим більше власність, не є прикметою національності чи конфесії. Істина...

Ні, спочатку скромно про мистецтво. Лише її (Істини) маленьку частинку. І хто знає, в чому суть (чисниці) мистецтва? Хто може однозначно, самовпевнено стверджувати, що саме він «заклинатель дощу»? Що в нього ключ від істини.

Але відкладемо політ до Сонця. Нехай не вмирає бажання польоту, нехай надалі дедали майструють крила, але нехай не гризе нас гординя Ікара. Спустимося на грішну землю.

...ми грішні помираєм від гріха
безгрішні помирають без гріха
різниця (ніби) не велика

і навіть результат один
тільки не однакова наповненість життя.

І коли, наприклад, твором мистецтва є опера, і якщо митці хочуть, щоб цей артефакт перетворився у мистецьку культурну, духовну містерію, а не був просто професійною виставою, (що також важливо, та що само по собі ще не є запорукою майстерності, але майстерність є передумовою успіху) то вони мали б розуміти потребу зворотнього зв'язку: артист-глядач-артист. Лише коли глядач є співучасником, співтворцем є містерія, а не лише вистава (навіть якщо і спеціалістів, професіоналів). Коли і глядач володіє «ультраізмом», новою чутливістю, тобто здатністю сприймати суто художні цінності. Наразі саме про це говоримо, а не про меркантильні виробничі, міжконфесійні, міжменшинові стосунки. Саме в цій площині, на мою думку, точка зору, вірніше співучасть, співпереживання, співтворчість і одного глядача (на цьому рівні непотрібне посилення на «загальну думку», на цьому рівні нема протистів, не протистів, спеціалістів, неспеціалістів, професіоналів і не..., покликаніх і не..., кожен стає вибраним) є дуже суттєвою. Тому що він стає об'єктом і суб'єктом (хоч би крихітним) еманации образу (прообразу), так би мовити, вступає в езотеричне коло. Як досягти такого взаємного апогею співтворчості тайна майстра, митця, художника, котрий на відміну від шамана, царя, політика, - майстрів культів, оргій, акцій, не повинен намагатися підпорядкувати маси своїм амбіціям, а запропонувати потребу творити.

Є люди, котрі маючи освіту, можливо, навіть вищу, будучи спеціалістами, можливо, навіть непоганими, чомусь вважають, що лише вони можуть виступати суддями мистецтва. Натягають маски і «бронезилети» інспекторів - і гайда по мистецтву, прикриваючись вдаваною професійністю. Якщо погодитись з таким підходом (говоримо про сприйняття, враження, оцінку твору мистецтва) то це означає, що людина мала б бути спеціалістом в області музики, співу, танцю, живопису, драматургії, режисури, сценографії, одягу, масок, освітлення, архітектури, історії, географії, астрономії, етнографії, іконографії, соціології, політології, кібернетики, філології, літератури, поезії, філософії, теології, і т.д.

Навіть якби і був такий всюдний спеціаліст, то його «наукова», «компетентна» аргументація не була б істиною в останній інстації. Позаяк мистецтво-це не наука, не спорт, де правильність позиції опонента можна підтвердити чи заперечити на основі (відносно) точних даних, розрахунків, сантиметрів. Звичайно, я не ратую за чуттєве невігластво, не заперечую вагомості точки зору компетентних.

Мистецтво-це віра, і його неможливо збагнути лише розумом, зміряти лише метром, розкласти на октави, бебехи, атоми. Не говорю про віру в богословському розумінні цього слова. Те, наскільки ці теми, ці сфери людського життя, мистецтво і релігія трансцендентні, - то інша справа.

Гадаю, що твір мистецтва варто розглядати з точки зору художньо-філософської, мистецької, а не з партійно-класової, професійної, не з позиції місцевого ура-патріотизму.

Безперечно, дорога до Храму розпочинається від батьківського порогу. Зрозумілі мені і вболівання за свою народну культуру тих, кому це не байдуже. Тим більше це питання надто актуальне в так звані перехідні періоди існування суспільства, коли духовна експансія тисне нас на кожному кроці. Про що я також вже неодноразово казав. Такий патріотизм є похвальний і навіть потрібний, однак при оцінці творів мистецтва ми не можемо жити ізольовано від загальнолюдського культурного контексту. Такий підхід не сприятиме якості твору.

Себе треба знати, щоб не втратити світ - світ треба знати, щоб не втратити себе.

Тенденційний підхід при розгляді твору мистецтва веде не до Істини, а до племінного (місцевого значення) ідола. А для справжнього мистецтва нема ні «геллена» ні «іудея».

Навіть так званий професіональний розбір не дає однозначної відповіді, щось допомагає зрозуміти, але не відповідає в чому ж суть? - а часто лише набиває оскому термінами із арсеналу ремісника, а тому не сприяє всебічному осягненню художнього явища. Після прочитання такого «компетентного» розбору, наприклад, опери, складається враження, що його написав якийсь «компан» композитора, балетмейстера, режисереа, сценографа і т.п. в залежності від спеціалізації самого ревізора. Не в міру вихваляти заслуги одного і не в міру нівелювати роль другого, (наприклад, автора лібретто), може лише тенденційний оглядач. Навіть не критик, тим паче не аналітик, тому що «лише критикувати, або лише хвалити, то краще не писати». Залишити компетентним. Твір мистецтва треба аналізувати, керуючись мистецькими категоріями, взявши за критерій регіональний, етнографічний, містечковий, т.з. професіональний шаблон, важко говорити власне про мистецтво. І от до чого можна прийти, керуючись такою схемою, наприклад: автор подібної схеми накладає її на мистецьку акцію (відкидаючи, ясна річ, інакший спосіб осмислення), і вона (схема), на перший погляд, ніби й передбачає всебічний аналіз і ніби підкріплюється похвальною, але відносною начитаністю і обізнаністю такого адвоката мистецтва, однак все одно приведе до диктатури однієї пози, тому що апіорі ділить людей (глядачів, митців) на своїх і чужих, на свою продукцію (твори мистецтва) і чужу. Такий класовий аршин не поліпшує якості твору, профанує його, тому що принижує творців, ображає їх, а ображена людина не може вільно творити. Із творця вона перетворюється у виробника, а твір мистецтва-у так званий продукт культури. Навіть народне мистецтво (фольклор) з яскраво вираженими рисами тої чи іншої національності не можна розглядати і виробляти лише з позиції національної (меншинової), тому що із вираження глибинної суті народу воно перетвориться у сувенірну шкаралупу. Хоча це і до речі, але не будемо відхилятися.

Толерантні реверанси по відношенню до авторів і виконавців, (так передбачає схема), щоб нікого не образити; воно, звичайно, можна когось похвалити, когось погудити, по-школярськи поплескати по плечі, ну, мовляв, це ж уперше, треба ще дозріти (ніби до вчорашніх студентів), розумієте, скрута, та се, та те..., а головне захистити «наших» митців від тих, нехороших «не наших», «не своїх», «не компетентних», «не спеціалістів». Про все, - лише не про мистецтво. Все це не надає ваги твору, а тому національний культурі робить мало честі. Як на мене, так ліпше гарячий, але слухний і щирий відгук, а ще мистецький аналіз (але і те, і друге з добротою), ніж шитий «холодною голкою» опис з амбіціями знавця-адвоката.

Вірний виготовлений (ще до нього) схемі, такий оглядач розглядає наприклад, оперу. На початку заявляє що «це ...видатна подія в культурному житті... особливо для нас», з чим можна безперечно погодитись, але ті, «які безпосередньо відповідають за розвиток національної культури нашого населення», а далі «руси́нів і украї́нців нашого регіону,...» (прошу звернути увагу на частку «і» в означенні національності, до цього місця ще повернемося), не підтримали цей благородний почин. А що стосується самого твору, то виявляється: «Лібретто - це тільки ниткова основа...» ну, і, звичайно, не забираючи авторське право лібретистові, однак його вага в опері хіба що «10%» ну, а решта («90%») - заслуга композитора. Так, ніби опера може бути без музикантів, співаків, танцюристів, художників, тобто від співтворців

і виконавців. Але «ну, звідки (нам) детально знати, що таке опера ...?» Більш того. Виявляється що: «можна дискутувати і відносно сценічного вираження предметів, колориту, одягу, але це справа режисера, художника та інших спеціалістів», а не глядача. Ну, і «що національна українська музика в опері могла бути і характернішою ...» (як, наприклад, - не українські композитори), «ну, і саме лібретто могло бути більш драматичним ... Однак той, хто виставляє свій твір для загального сприймання, має рахуватися із загальною думкою, чи думкою спеціалістів...», а не думкою одного глядача. Виходить що «загальна думка» примушує авторів робити менш художній твір. Ну що ж, хоч і випадково, але має рацію шановний рецензент. Це не означає, що універсальне, надчасове, безвічне (властиво, такого не буває) мистецтво треба творити без огляду на всіх і вся (такого не буває), але в тому і суть, що перш за все з оглядом на «одну сльозу».

«Є слабші місця і в музичному та сценічному опрацюванні ...». «Не вийшло ані ліричного твору», головна постать (констатує) «трохи необдуманна», «непереконливо вийшла сцена, коли ...», «сама опера вийшла досить короткою і дуже насиченою. Все відбулось якось занадто швидко...», окремі арії не завжди відповідають сцені, хор звучить не завжди переконливо (констатує), «Непривабливим є і те, що простий карпатський дідो осуджує князя ...», «А до хорів ... вони написані більш оркестрово, ніж хоровою технікою ...», режисерська робота «могла бути більше спрямована на підкреслення карпатського колориту... Треба було більше творчої видумки при передачі характерів гірських хлопців... Дещо могло бути краще і в декораціях».

Ну, а все решта, ну, просто прекрасно: і режисер - прекрасно, і диригент, і концертмейстер, і балетмейстер - всі прекрасно попрацювали, «але все ж таки найсимпатичнішими були: ... »народні та заслужені». Правда, могло бути (радить, чи повчає) і так, і так, і мусили, і ..., «варто було поритися в багатьох доступних і недоступних джерелах», а так все добре, от тільки один глядач своїми роздумами «твору приніс більше шкоди, ніж користі».

Шановні, точка зору одного глядача, його роздуми, не можуть принести шкоду твору мистецтва, якщо він справжній художній твір, якщо його творці розраховують не на «загальну думку», а на думку, переживання, співтворчість одного глядача.

«одну сльозу з очей карих -
і пан над панами». (Т. Шевченко.)

коли пораниш палець - болить палець
коли пораниш ногу
то болить нога
коли пораниш душу - все болить
коли пораниш вухо
то не чуєш пісню
коли пораниш око
то не бачиш світ
коли пораниш душу
то не знаєш
то себе не маєш - то не маєш Бога.

І нарешті. Якщо в оцінці мистецького явища керуватися критеріями національної меншини (що правомірно, але мало), то треба перш за все для самого себе, кожному зокрема, розібратися у визначенні назви однієї національності даного регіону (маю на увазі карпатський), і в тому, як появився дефіс і як він зник? Як і хто з національності зробив професію? І поки там

вчені, справжні вчені, порозставляють крапки над «і» ... «прочитайте тую славу від слова до слова ...».

А розібравшись, без зайвої популістичної патетики - жити, творити націю, націю як мистецтво, як віру, тому що нація - це віра.

А чи часто ви, чи часто ми чуємо слово Боже рідною мовою? І не треба в даному контексті вишукувати політичний підтекст, тому що я не кажу зараз про націю (державу, громадянство) як про зону економічних інтересів, то інша, соціально-політична категорія, а кажу про духовно-психологічну категорію, про націю як Ідею, Дух, точку опори, ідею як художньо-філософський аспект осмислення онтології людини. Саме на цьому рівні, в цій психологічній площині, позиція митця має бути ясною. Позиція, а не поза. Де, коли і ким (національність, конфесія) народилася людина, - не її вина, не її заслуга. Хвалитися тим, що ти француз, українець, німець чи араб - це все одно, що хвалитися тим, що ти народився у четвер. Але те, як людина, митець до цього ставиться, є дуже суттєвим, особливо в духовній сфері, можливо, лише в ній, але оскільки матеріалізація духовних потреб відбувається в соціумі, то ми завжди маємо справу з пошуком шляху (часто збиваючись і плутаючись, мішаючи все в купу). Одна із причин, на мою думку, - це те, що ставлення до мистецтва на 72-му в кубі місці, маю на увазі до мистецтва як духовної іпостасі суті людини, в цілому, скрізь і під «тут» кажу про націю, про регіон, а не про якусь одну культурну акцію. Одною із стежок до шляху є мистецтво. Вийти на нього якось поза городи, позанаціонально, на мою думку, майже неможливо. Однак не треба забувати, що це не повинно стати самоціллю.

...все з джерела

та джерело ще не мистецтво

струмок - мистецтво

річка, море, океан

мистецтво - океан людського духу

так і народ (вірніше)

нація - струмок

щоб влитись в океан

знаходить собі русло

інакше мочарі, болото, торф ...

* * *

Лише окремим, маленьким прикладом розвитку культури однієї національності може служити слово «подникатель», яке так часто останнім часом можна почути по місцевому радіо. Не треба бути дипломованим спеціалістом, щоб відчувати, який це сурогат. Де потрібна порада і вагоме слово спеціалістів? І де позитивна позиція самих підприємців? - щодо збереження і розвитку справді національної культури? Тим, хто це розуміє - щира вдяка. А тих, хто від «подникательства» перетворився у воркогаліків, в погоні за вищим «ŽIVOTNÝM ŠTANDARDOM» - щиро жаль.

Не можна звинувачувати прихильників такого способу мислення, беручи до уваги систему освіти і виховання в даному регіоні (в недалекому минулому). А втім такі риси поведінки властиві людям скрізь (лише в різній мірі, в силу різних обставин і сили волі кожного індивіда). Адже всі (майже) дії суб'єкта направлені на самоствердження, а найпростіший, найперший крок у цьому акті - це переконання самого себе в тому, що сусід гірший. Що «я» - не щось там таке, як «він». Лише згодом, в міру розвитку свідомості особистості і спільноти, робимо наступний крок. Проте, геометричної прогресії у нашому удосконаленні не спостерігається. Кожна генерація, кожна особа, майже без огляду на те, на якому ступені розвитку знаходиться суспільст-

во, де вона приходить у світ, мусить ці істини (як бути людиною) відкривати і стверджувати знов і знов.

Однак повернемося до містерії культури, до опери, Без сумніву, щоб проаналізувати такий складний прояв людського духу, треба мати неабиякі знання, треба бути неабияким спеціалістом.

А на сучасному етапі розвитку науки і техніки маємо неймовірно широкий діапазон технічних можливостей і виражальних засобів, а що ще буде. Також міняється кут зору, мислення митців, суспільства. Дуже цікавим, наприклад, є використання класичної музики (написаної колись для класичної опери) в зовсім іншому мистецькому контексті (а часто, на жаль, і немистецькому). Зазнають трансформації, видозмін і інші види мистецтв, що зрозуміло: позаяк мистецтво, власне, лише тоді і є мистецтвом, коли воно є, коли воно живе, коли живуть, а не існують люди, котрі мають потребу бути людьми.

Що стосується нашої національної культури, то здається мені, що як на ниві державотворчій нам теба випрацювати ідеологію будівництва держави, так на полі культури нам необхідно вибудувати піраміду концепції осмислення мистецьких (естетичних, етичних) явищ і творити їх.

Без сумніву, що слово поважного майстра, спеціаліста, музикознавця, мистецтвознавця при оцінці творів мистецтва, вагоміше, ніж тисячі вражень глядачів (профанів).

Я ж себе таким компетентним знавцем ніколи не вважав і не вважаю. Кажу не про специфічні для кожного виду моменти, а роздумую про мистецтво, про його сприйняття членами суспільства, про ставлення до нього, до митців, про потребу, про місце і роль художників у суспільстві. Гадаю, дійсний митець, навіть беручи до уваги жорстоке змагання за виживання, місце, славу і сатисфакцію, не повинен намагатися монополізувати вид, сферу своєї діяльності. Він не живе з недоліків, хвороб і нещастя інших, не може змушувати когось залежати від нього, але і сам мусить бути вільним, сприяти пробудженню творця в кожній особі.

А розібравшись, варто усвідомити, що: «... і коли маю дар пророкувати, і знаю всі таємниці й усе знання, і коли маю всю віру, щоб навіть гори переставляти, та любові не маю, - то я ніщо!»

Ніхто не може осягнути всі знання, всю історію людства, але кожний може збагнути, що вона, власне, в трьох словах: люди народжуються, живуть і помирають. І між тим народжуюсь - помираю є живу, а без любові - пустеля тіло без душі
душа без тіла - птиця без гнізда.

Поправка

В «Дуклі» № 2/1998 на стор. 78 у 12- у рядку трапилась прикра помилка з вини автора. Правильно має речення звучати так: «Це не лише перша робота В. Ф. Одоевського в Словацькій...»

Просимо пробащення

На першій сторінці обкладинки твір українського художника Григорія Кореня «Гусячий брід». На другій і третій сторінках обкладинки твори Михайла Бицка з циклу «Природа».

Ціна 10 Ск

Індекс 49092